

ISSN 1563-0226
eISSN 2617-1864

ӘЛ-ФАРАБИ атындағы ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

ХАБАРШЫ

Шығыстану сериясы

КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ имени АЛЪ-ФАРАБИ

ВЕСТНИК

Серия востоковедения

AL-FARABI KAZAKH NATIONAL UNIVERSITY

JOURNAL

of Oriental Studies

№3 (118)

Алматы
«Қазақ университеті»
2026

KazNU Science • ҚазҰУ Ғылымы • Наука КазНУ

ХАБАРШЫ

ШЫҒЫСТАНУ СЕРИЯСЫ № 3 (118) қыркүйек

ISSN 1563-0226
eISSN 2617-1864

04.05.2017 ж. Қазақстан Республикасының Мәдениет, ақпарат және қоғамдық келісім министрлігінде тіркелген

Күәлік №16506-Ж.

*Журнал жылына 4 рет жарыққа шығады
(наурыз, маусым, қыркүйек, желтоқсан)*

ЖАУАПТЫ РЕДАКТОР

Турар А.С., PhD докторант (Қазақстан)

Телефон: +7 778 527 3341,

E-mail: aidanaturar1995@gmail.com

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:

Мустафаева А.А., PhD докторы, қауымдастырылған профессор – ғылыми редактор (Қазақстан)

Рамазанов А.А., э.ғ.д., проф. – ғылыми редактордың орынбасары (Қазақстан)

Алдабек Н.Ә., т.ғ.д., профессор (Қазақстан)

Ким Г.Н., т.ғ.д., профессор (Қазақстан)

Шадкам З., ф.ғ.к., доцент (Қазақстан)

Кокеева Д.М., ф.ғ.к., қауымд. профессор (Қазақстан)

Ерекешева Л.Г., профессор, т.ғ.д. (Қазақстан)

Жасмин далл Аньола, доктор (Қырғызстан)

Нуреттин Демир (Nurettin Demir), профессор (Түркия)

Мевлют Эрдем (Mevlut Erdem), профессор (Түркия)

Мустафа Иззуддин (Mustafa Izzuddin), PhD (Сингапур)

Чжао Цюань-шэн (Zhao Quan-sheng), профессор (АҚШ)

Масару Тономура, профессор (Жапония)

Мехмет Нажи Онал (Mehmet Naci Onal), профессор, доктор (Түркия)

ТЕХНИКАЛЫҚ РЕДАКТОР:

Ерланова А.Е., магистрант (Қазақстан)

Шығыстану сериясы Шығыс елдері тарихы, саясаты, экономикасы, мәдениеті, тіл білімі мен әдебиеті, тіл оқыту әдістемелері бағыттарын қамтиды.

Жоба менеджері

Гульмира Шаккозова

Телефон: +7 701 724 2911

E-mail: Gulmira.Shakkozova@kaznu.kz

ИБ № 18057

Пішімі 60x84 ¹/₈. Көлемі 10,3 б.т. Тапсырыс № 4138.
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің
«Қазақ университеті» баспа үйі.
050040, Алматы қаласы, әл-Фараби даңғылы, 71.

© Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, 2026

1-бөлім
ШЫҒЫС ФИЛОЛОГИЯСЫ

Section 1
ORIENTAL PHILOLOGY

Раздел 1
ВОСТОЧНАЯ ФИЛОЛОГИЯ

МРНТИ 16.21.27

<https://doi.org/10.26577/JOS202611831>Ф.Н. Даулет^{1*}, С.Х. Апаева²¹Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан²Кыргызский национальный университет имени Жусупа Баласагына, Бишкек, Кыргызстан

*e-mail: fatima-dauletova@mail.ru

КОНЦЕПТ 丢脸 (DIŪLIǎN) – «ПОТЕРЯ ЛИЦА» В КИТАЙСКОЙ ЛИНГВОКУЛЬТУРЕ: ЯЗЫКОВАЯ РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ И СЕМАНТИЧЕСКАЯ СТРУКТУРА

Данное исследование посвящено концепту 丢脸 (diūliǎn) – «потеря лица», рассматриваемому – как ключевой этнокультурный и когнитивный феномен китайской языково-культурной системы, с акцентом на его языковую репрезентацию и семантическую организацию. Цель статьи состоит в уточнении внутренней структуры данного концепта в китайской языковой картине мира и выявлении основных моделей его функционирования в моральной, эмоциональной и социальной сферах. Исследование опирается на интегрированную методологическую рамку, объединяющую анализ лексикографических дефиниций и данные лингвистического корпуса Пекинского университета языка и культуры (BLCU), отражающие различные этапы лексико-семантической и культурной интерпретации исследуемого феномена. Проведенный анализ свидетельствует о сложной эмоционально-этической природе концепта «потеря лица», в которой индивидуальное переживание неразрывно связано с социокультурными ожиданиями и коллективными формами оценки. Результаты исследования показывают, что в современном китайском дискурсе концепт «потеря лица» сохраняет статус значимого элемента языковой картины мира, формируя представления о репутации, достоинстве и социальном позиционировании личности, а также отражая культурные трансформации современного общества. Полученные выводы могут быть использованы в дальнейших исследованиях в области лингвокультурологии, когнитивной лингвистики, психолингвистики и других гуманитарных дисциплин, обращённых к изучению китайского языкового сознания и традиционных концептов.

Ключевые слова: концепт «потеря лица», китайская лингвокультура, языковая картина мира, корпусный анализ, китайское общество, культурные ценности, психолингвистический механизм.

F.N. Daulet^{1*}, S.K. Apaeva²¹Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan²Kyrgyz National University named after Jusup Balasagyn, Bishkek, Kyrgyzstan

*e-mail: fatima-dauletova@mail.ru

The Concept of 丢脸 (diūliǎn, “Loss of Face”) in Chinese Linguoculture: Linguistic Representation and Semantic Structure

This study examines the concept of 丢脸 (diūliǎn) – «Loss of Face» – as a key ethnocultural and cognitive phenomenon within the Chinese linguistic and cultural system, with particular attention to its linguistic representation and semantic structure. The aim of the article is to clarify the internal organization of this concept within the Chinese linguistic worldview and to identify the principal patterns of its functioning in moral, emotional, and social domains.

The research is grounded in an integrated methodological framework that combines the analysis of lexicographic definitions with data drawn from the Beijing Language and Culture University (BLCU) linguistic corpus. These sources reflect different stages in the lexical-semantic and cultural interpretation of the concept under investigation. The analysis demonstrates that the concept of «Loss of Face» possesses a complex emotional and ethical structure, in which individual experience is closely intertwined with sociocultural expectations and collective modes of evaluation.

The findings indicate that, in contemporary Chinese discourse, the concept of «Loss of Face» remains a significant component of the linguistic worldview, shaping perceptions of reputation, dignity, and social positioning, while also reflecting ongoing cultural transformations in modern Chinese society. The results may contribute to further research in linguoculturology, cognitive linguistics, psycholinguistics, and related humanities disciplines concerned with Chinese linguistic consciousness and traditional cultural concepts.

Keywords: concept of «Loss of Face», chinese linguoculture, linguistic worldview, corpus analysis, chinese society, cultural values, psycholinguistic mechanism.

Ф.Н. Дәулет^{1*}, С.Х. Апаева²

¹Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

²Жүсіп Баласағұн атындағы Қырғыз ұлттық университеті, Бішкек, Қырғызстан

*e-mail: fatima-dauletova@mail.ru

Қытай лингвомәдениетіндегі 丢脸 (diūliǎn) – «беттен айырылу» концептінің тілдік репрезентациясы және семантикалық құрылымы

Зерттеу жұмысы қытай лингвомәдени жүйесіндегі негізгі этномәдени және когнитивтік феномендердің бірі болып саналатын 丢脸 (diūliǎn) – «беттен жұрдай болу» концептіне, оның тілдік бейнесі және семантикалық құрылымын талдауға арналған. Мақаланың негізгі мақсаты – аталмыш концептінің дәстүрлі қытай лингвомәдениетіндегі ішкі формасын нақтылау арқылы «тілдегі әлемдік бейнені» ашып көрсетумен бірге, оның моральдық, эмоциялық әрі әлеуметтік салаларда жүзеге асу модельдерін айқындау. Зерттеу жұмысы лексикографиялық деректерден алынған үлгілерге, Бейжің тіл және мәдениет университетінің лингвистикалық корпусы материалдарына сүйене отырып, аталмыш концептінің түрлі тілдік-мағыналық және мәдени қырларын ашып, оларды біртұтас жүйе аясында қарастыратын кешенді әдістемелік негізге сүйенеді. Жүргізілген талдау 丢脸 (diūliǎn) концептінің күрделі эмоциялық-этикалық сипатқа ие екенін көрсетеді. Дәстүрлі түрде ұят, қорлану және моральдық мәртебеден айырылу ұғымдарымен тығыз байланыста қолданылатын бұл концепт семантикалық тұрақтылығын сақтай отырып, қазіргі қытай дискурсында семантикалық өрісінің кеңейіп келе жатқанын да көрсетеді. Жалпы алғанда, зерттеу нәтижелері 丢脸 (diūliǎn) концепті қытай дәстүрлі лингвомәдениетінде әлі де маңызды мәдени бірлік ретінде сақталып, бедел, абырой және әлеуметтік статус туралы түсініктерді қалыптастыруда маңызды рөл атқаратындығын, сонымен бірге, қазіргі қоғамдағы мәдени өзгерістерді де бейнелейтінін ашып көрсетті. Зерттеу барысында қол жеткізген нәтижелерді лингвомәдениеттану, когнитивтік лингвистика, психолінгвистика салаларында, сондай-ақ қытай тілдік санасы мен дәстүрлі концептілерін зерттеуде әдіснамалық негіз ретінде қолдануға болады.

Түйін сөздер: 丢脸 концепті, қытай лингвомәдениеті, тілдегі әлемнің бейнесі, корпустық талдау, қытай қоғамы, мәдени құндылықтар, психолінгвистикалық механизм.

Введение

В современном языкознании язык рассматривается не только как средство коммуникации, но и как важнейший механизм сохранения исторической памяти, культурного опыта и системы ценностей народа. В условиях глобализации и интенсивного развития межкультурных контактов особую актуальность приобретает изучение языковых единиц, в которых наиболее полно отражаются национально-культурные особенности, мировоззрение и социальные нормы языкового сообщества. Именно через язык передаются представления общества о чести, достоинстве, нравственных идеалах, моделях поведения и оценке личности.

В этом контексте лингвокультурная специфика понимается как результат языковой репрезентации действительности, отражающий исторически сложившиеся когнитивные модели, систему ценностей и социальный опыт определённого народа. Особое место среди подобных языковых единиц занимают концепты, аккумулирующие наиболее значимые для культуры представления и нормы общественной жизни.

Одним из центральных концептов китайской лингвокультуры является концепт «лицо» (面子

/ 脸面), который отражает систему общественных отношений, морально-этические нормы и механизмы социальной оценки личности. В китайской культуре сохранение «лица» традиционно рассматривается как одна из важнейших духовных и социальных ценностей, определяющих поведение человека в семье, обществе и профессиональной сфере. Соответственно, «потеря лица» – 丢脸 [diūliǎn] воспринимается не просто как эмоциональное переживание стыда или неловкости, а как серьёзная потеря общественного достоинства, репутации и уважения окружающих.

Подобное понимание неоднократно отмечалось как китайскими, так и зарубежными исследователями. Линь Юйтан образно писал, что для китайцев «лицо» обладает большей силой, чем судьба, и пользуется большим уважением, чем конституция, поскольку именно ради сохранения лица человек выстраивает свое поведение в обществе. Лу Синь, Ху Сяньцин, Дэвид Хо, Артур Смит, Дж. Макгован и современные китайские исследователи также рассматривали «лицо» как один из ключевых механизмов социальной регуляции, определяющий нормы поведения, коммуникации и межличностной оценки в китайском обществе.

Несмотря на значительное количество работ, посвящённых концепту «лицо» (面子 / 脸面), его важная составляющая – концепт 丢脸 («потеря лица») – до настоящего времени практически не рассматривалась как самостоятельный объект системного лингвокультурного анализа. Отдельные аспекты данного феномена затрагивались в трудах западных миссионеров прошлого века и современных исследователей, однако преимущественно в контексте теории вежливости, социальной психологии и межличностной коммуникации. Между тем специальных исследований, основанных на корпусных данных, лексикографическом материале и эмпирическом анализе различных типов китайского дискурса, до сих пор явно недостаточно. Именно это обстоятельство обуславливает необходимость изучения указанного концепта как самостоятельной лингвокультурной единицы, которая через язык отражает механизмы общественной оценки, представления о чести, достоинстве, репутации и социальном статусе личности в китайской языковой картине мира.

Цель настоящего исследования заключается в выявлении и описании семантической структуры, национально-культурной специфики и диахронической эволюции концепта 丢脸 «потеря лица» в китайской лингвокультуре. Для достижения поставленной цели в работе анализируются данные лексикографических источников, классических письменных памятников, Национального корпуса китайского языка, а также материалы современных медиатекстов и интернет-дискурса. Особое внимание уделяется выявлению ядерных и периферийных компонентов концепта, способам его языковой объективации и изменениям семантики в различные исторические периоды развития китайского языка.

Материалы и методы

В существующей научной традиции концепт «лица» рассматривается как один из наиболее полно исследованных элементов китайской лингвокультурной системы. В методологическом плане исследование опирается на положение Ян (2012: 231) о том, что *renqing* и *mianzi* образуют две базовые категории, ради которых человек фактически «живет» в китайском обществе. В этой связи в работе ставится вопрос о том, что означает утрата лица для носителя китайской культуры и каким образом она функционирует как инструмент социальной регуляции.

Методологическую основу исследования также составляют подходы, представленные в трудах Гу (1990), Мао (1994) и Чэнь (1993), согласно которым прагматические механизмы функционирования «лица» предполагают не только его поддержание, но и постоянно присутствующий риск его утраты. Данная позиция делает анализ концепта 丢脸 необходимым условием целостного описания китайской коммуникативной этики.

В исследовании учитываются и выводы Карла Г. Хинзе (2012), посвящённые деловым переговорам, дипломатическим взаимодействиям и иным конкурентным социальным контекстам, где феномен «лица» рассматривается как источник как вежливого, так и невежливого поведения. Отмечается, что забота о *mianzi* может мотивировать стратегическую агрессию, избирательное сокрытие информации и различные формы статусной манипуляции, непосредственно связанные с угрозой или фактом утраты лица.

Работа строится в диахронической перспективе, в рамках которой потеря лица анализируется как когнитивный механизм, отражающий изменения в ценностных иерархиях китайской культуры – от конфуцианских норм *li* (礼) и *renqing* (人情) к современным представлениям об индивидуальной репутации, профессиональной компетентности и социальной видимости. Диахронический анализ позволяет проследить трансформацию традиционных моральных кодексов под влиянием модернизации, цифровой коммуникации и глобализованных форм публичности.

Методологический подход включает также принципы межкультурной прагматики и переводоведения (Brown & Levinson, 1987; Kádár & Naugh, 2013; Hinze, 2012), акцентирующие отсутствие прямых эквивалентов феномена «потери лица» в европейских языках и связанные с этим риски интерпретационных искажений в межкультурной коммуникации.

В исследовании применяются следующие методы:

метод диахронического лингвокультурного анализа, включающий лексикографический (дефиниционный) анализ двуязычных и фразеологических словарей, а также анализ классического художественного дискурса, что позволяет выявить историческую глубину концепта и проследить эволюцию механизмов утраты лица на различных этапах развития китайского общества;

метод социопрагматического дискурс-анализа, основанный на исследовании материалов прессы и направленный на выявление факторов, провоцирующих утрату лица в китайской коммуникации, формирующих её социопрагматические последствия и отражающих идеологические механизмы данного типа дискурса;

метод дискурсивно-семантического анализа, реализованный посредством корпусного анализа данных BLCU (разделы *Classical and Pre-modern Chinese, Press Discourse, Textual Retrieval, Literary Texts, Dialogues*), что позволяет определить языковые средства и дискурсивные механизмы вербализации концепта «потери лица»

метод когнитивно-дискурсивного анализа, основанный на изучении интернет-дискурса и повседневной коммуникации, что позволяет проанализировать трансформацию традиционных конфуцианских этических норм в условиях современного китайского общества.

Исследование проводилось в несколько последовательных этапов:

На первом этапе были проанализированы лексикографические дефиниции концепта «потеря лица» в *Большом китайско-русском словаре* (далее – БКРС) – крупнейшем лексикографическом ресурсе данного типа, включающем около 16 000 иероглифических статей и свыше 250 000 производных слов и выражений.

На втором этапе были выявлены доминирующие семантические группы концепта 丢脸 на основе анализа одноязычных и двуязычных фразеологических словарей. В качестве источников были использованы крупнейшие современные словари китайских фразеологизмов: *汉语成语大词典* (2002), *中国成语全集* (2005), *中华成语大词典* (2010), *古汉语成语词典* (2008).

На третьем этапе был проведён корпусный анализ лексемы 丢脸 с использованием лингвистической базы данных BLCU (Beijing Language and Culture University), что позволило проследить функционирование концепта в различных типах дискурса и выявить его семантическую динамику.

Обзор литературы

Концепт «лица» как социальное явление привлёк внимание китайских исследователей уже в первой половине XX века. Так, Линь Юйтан определял его как «нечто более могуществен-

ное, чем судьба, и более уважаемое, чем Конституция; нечто, ради чего люди в Китае живут» (Lin, 1936: 190-191). Будучи одним из ключевых ментальных конструкторов китайской лингвокультурной системы, отражающим нормы социального поведения современного китайского общества, концепт «лица» рассматривается как в ранних исследованиях (Hu, 1944; Ho, 1976), так и в трудах современных китайских учёных (Huang, 2010; Qi, 2011; Zhai, 2011; Yang, 2012).

Дж. Макгован, прибывший в Китай во второй половине XIX века, в книге «Китайцы у себя дома: очерки семейной и общественной жизни» отмечал, что «лицо» является одним из наиболее значимых культурных феноменов китайского общества, «посредством которого каждый китаец в определённой степени становится актёром, а вся китайская жизнь – театром» (McGowan, 2017: 45). Сходную мысль высказывал и другой миссионер – Артур Смит, рассматривавший «лицо» как важнейший социальный инструмент, через который проявляются «драматические инстинкты китайцев» (Smith, 1890).

Исследования, посвящённые концепту «лица», образуют устойчивый и обширный корпус научной литературы. Значительная часть работ рассматривает данный концепт в рамках теории языковой вежливости. Так, Гу Юэго (1990) показал, что китайская модель вежливости ориентирована на сохранение как морального лица (lian), так и социального лица (mianzi): «вежливость в китайском взаимодействии внутренне связана с поддержанием нравственного достоинства и социального образа личности» (Gu, 1990: 243).

Развивая данное положение, Мао Люмин (1994) подчёркивает, что китайское «лицо» представляет собой «реляционно-риторический конструкт, глубоко укоренённый в конфуцианской этике» (Мао, 1994: 457), что позволяет рассматривать его как ключевой элемент соматического кода китайской культуры и носитель устойчивой системы ассоциаций, образов и символов. В рамках традиционной языковой картины мира эта система играет фундаментальную роль в формировании ментальности, социальных установок и моделей поведения (Daulet et al., 2019: 703).

В большинстве исследований, включая вышеупомянутые, концепт «лица» трактуется преимущественно как категория, реализующая стратегии вежливости. Однако данная позиция не является единственной. Как отмечает Карл

Г. Хинзе, в современном китайском коммуникативном дискурсе «лицо» может мотивировать не только вежливость, но и невежливость (Hinze, 2012: 11), что позволяет говорить о двойственной, а в определённых контекстах и антагонистической природе данного концепта.

Аналогичная точка зрения прослеживается и в работах других синологов. Так, Даниэль З. Кадар и Майкл Хауг указывают, что в переговорных ситуациях с участниками, находящимися на разных социальных уровнях и обладающими различным реляционным статусом, «лицо» может становиться объектом манипуляции и даже целенаправленной атаки (Kádár, Haugh, 2013: 62). Это свидетельствует о том, что концепт «лица» в китайском обществе не может рассматриваться исключительно как позитивное явление или как категория, ориентированная лишь на поддержание гармонии.

Внутренняя антагонистичность структуры концепта «лица» подробно осмысливается и в трудах известных китайских просветителей. Так, ещё в начале XX века Лу Синь в эссе «О лице» (说面子) отмечал, что в повседневной практике стремление «сохранить лицо» неразрывно связано с возможностью его «потерять», что демонстрирует гибкость данного концепта и его зависимость от конкретной коммуникативной ситуации (Lu Xun, 1934).

Подобная структурная двойственность позволяет рассматривать концепт «потери лица» как аналитически самостоятельный и методологически значимый объект исследования, а не как периферийное проявление категории «лица». Именно эта особенность получила дальнейшее осмысление в современных исследованиях, посвящённых психологическим, социальным и поведенческим аспектам концепта «лица».

Психологический и поведенческий аспекты концепта «лица» получили развитие в современных эмпирических исследованиях. Так, Д. Конг, И. Вонг и С. Дун рассматривают ценности «сохранения лица» как культурно обусловленный психологический фактор. На материале пожилых китайцев, проживающих в США, авторы показывают, что более высокий уровень ориентации на «сохранение лица» статистически связан с более выраженными симптомами депрессии. Данная работа важна тем, что переносит анализ «лица» из сферы межличностной вежливости в область психического здоровья и демонстрирует: стремление сохранить социально приемлемый образ может затруднять открытое

обсуждение психологических проблем (Kong et al., 2020).

Организационно-поведенческое измерение концепта 面子 раскрывается в исследовании Б. Чжоу и его соавторов. Авторы анализируют «сознание лица» как фактор неэтичного поведения, совершаемого в интересах организации. Новизна данной работы состоит в том, что «лицо» рассматривается не только как индивидуальная потребность в признании, но и как механизм служебных взаимодействий. Высокая согласованность установок, связанных с «лицом», усиливает зависимость работника от внешней оценки и может повышать вероятность действий, направленных на поддержание статуса в группе, даже если такие действия вступают в противоречие с этическими нормами (Zhou et al., 2024).

Особый интерес представляет китайско-язычное исследование Янь Цзыин, Лянь Тинцзя и Чжэн Сяофэн, посвященное пониманию 面子 молодыми людьми. Авторы показывают, что «лицо» воспринимается как показатель значимости человека в глазах других и связано с самоуважением, социальной оценкой, признанием и чувством собственной ценности. На основе нарративных интервью выделяются четыре стадии формирования «лица»: зарождение, установление, поддержание и реконструкция. Эта работа важна для настоящего исследования, поскольку показывает динамическую природу 面子: оно не является неизменной социальной маской, а меняется в зависимости от возраста, жизненного этапа, учебной или профессиональной среды (Yan et al., 2024).

В работах, посвященных потребительскому поведению, концепт «лицо» рассматривается как мотивационный фактор статусного и демонстративного потребления. Г. Сун, Ф. Шэнь и С. Ма показывают, что в китайском онлайн-потреблении стремление «получить лицо» связано с материалистическими установками и особенно ярко проявляется у потребителей, чувствительных к цене. Иными словами, покупка становится не только экономическим актом, но и способом символического подтверждения социального статуса (Sun et al., 2021).

Сходное направление развивают М. Тан и соавторы, рассматривая «сознание лица» в связи с карьерным поведением китайских сельских жителей, работающих или проживающих в городах. Авторы показывают, что страх «потерять лицо» снижает предпринимательские намерения, тогда как стремление «получить лицо» не оказывает

прямого значимого влияния. Для настоящего исследования это наблюдение особенно важно, поскольку оно подтверждает асимметрию между «получением лица» и «потерей лица»: именно угроза утраты лица оказывается более сильным поведенческим регулятором (Tang et al., 2022).

В цифровом контексте концепт 面子 косвенно соотносится с проблемой публичной самопрезентации и демонстративного потребления. Л. Сюй и соавторы анализируют влияние использования социальных сетей на демонстративное потребление китайских студентов. Авторы показывают, что интенсивность пользования социальными сетями усиливает восходящее социальное сравнение, а оно, в свою очередь, способствует демонстративному потреблению. Хотя данная работа не сосредоточена непосредственно на концепте 面子, её выводы важны для понимания того, как традиционная установка на социальную оценку и публичное признание переносится в пространство цифровой коммуникации (Xu et al., 2023).

Рассмотренные исследования свидетельствуют о существенном расширении проблематики изучения концепта «лица» и демонстрируют его значимость для объяснения различных форм социального поведения. Анализ научной литературы показывает, что концепт «лица» активно изучается в различных исследовательских направлениях – политологии, психологии, конфликтологии, организационном поведении, потребительских практиках, карьерной мотивации и цифровой коммуникации. В этих работах 面子, как правило, рассматривается преимущественно как социально-психологический, этико-прагматический и поведенческий фактор.

Вместе с тем, собственно, лингвокультурное и лингвокогнитивное содержание концепта «лица», особенно концепта «потери лица», его семантическая структура, способы языковой объективации, а также историко-диахроническая эволюция и семантическая динамика остаются недостаточно разработанными и требуют системного лингвистического анализа.

Восполнению указанного пробела были посвящены проведённые нами ранее исследования (Даулет, 2019; Daulet et al., 2019; Даулет, 2020;), позволившие установить, что концепт «лицо» представляет собой одно из ключевых ментальных образований китайской лингвокультуры, обладающее сложной когнитивной структурой и широким интерпретационным полем. На основе лексико-семантического анализа, ассоци-

тивного эксперимента и социолингвистического опроса было показано, что в языковом сознании носителей китайского языка представления о «лице» устойчиво актуализируют ассоциации, связанные с его сохранением, утратой, восстановлением и публичной оценкой.

Полученные результаты позволили сделать вывод, что концепты «лицо» и «потеря лица» образуют единую когнитивную систему, что подтверждает мысль Лу Синя о неразрывной связи стремления «сохранить лицо» с возможностью его «потерять». Вместе с тем указанные исследования были сосредоточены преимущественно на синхронном описании данных концептов. Их историко-диахроническая эволюция, семантическая динамика и механизмы формирования концепта «потери лица» до настоящего времени специально не исследовались, что и определяет научную новизну настоящей работы.

Результаты и дискуссия

Лексикографические дефиниции концепта «потеря лица»

В *Большом китайско-русском словаре* (БКРС) – крупнейшем лексикографическом ресурсе данного типа, содержащем около 16 000 иероглифических статей и более 250 000 производных слов и выражений и основанном на фундаментальных китайских словарях *Xiandai Hanyu Cidian* (《现代汉语词典》), *Hanyu Da Cidian* (《汉语大词典》), *Cihai* (《辞海》), *Zhonghua Chengyu Dacidian* (《中华成语大词典》) и *Hanyu Chengyu Da Cidian* (《汉语成语大词典》), – концепт «потеря лица» представлен в лексическом гнезде 丢 diū ‘терять’.

Анализ лексикографических данных данного гнезда показывает, что основные значения концепта «потеря лица» выражаются прежде всего глагольными единицами: 丢脸 [diūliǎn], 丢面 [diūmiàn], 丢面子 [diūmiànzi] (при этом 丢脸, 丢面 и 丢面子 рассматриваются как абсолютные синонимы), а также 丢丑 [diūchǒu], 丢丑失面子 [diūchǒu-shīmiànzi], 丢人 [diūrén], 丢人现眼 [diūrén-xiànyǎn], 丢人现世 [diūrén-xiànshì].

Проведённый анализ позволяет выделить четыре основных семантических домена, структурирующих концепт «потеря лица»:

1. «Потеря лица» как моральное и социальное поражение;
2. «Потеря лица» как угроза социальному статусу, реализующаяся в публичном пространстве;

3. «Потеря лица» как следствие попадания в унижительную или компрометирующую ситуацию;

4. дополнительные оценочные значения, связанные с дискредитацией на основе переживания стыда (БКРС, т. 4: 977).

В указанных выше крупнейших современных фразеологических словарях концепт 丢脸 представлен в форме четырёхзначных выражений – чэньюев (成语) и дяньгу (典故), пословиц и поговорок (谚语), афористических изречений (格言), так называемых сехоуэй (歇后语) – иносказательных двухчастных высказываний, а также устойчивых трёхзначных выражений гуаньюньюй (惯用语), в которых отражены основные семантические значения концепта «потеря лица» и связанные с ним смысловые оттенки.

Указанные фразеологические словари также включают трёхзначные устойчивые обороты – 丢面子, 没面子, 丢体面, 失面子, 丢份儿, – находящиеся в одной семантической плоскости. Настоящее исследование в большей степени сосредоточено на концепте 丢脸, поэтому в рамках статьи мы ограничиваемся перечислением тех семантических доменов, которые актуализирует данный концепт и сопряжённые с ним единицы.

Наиболее многочисленная группа относится к общей категории «позор и унижение»: 丢人现眼 [diū rén xiàn yǎn] – «позориться» и 颜面扫地 [yán miàn sǎo dì] – «лицом вытер землю», где репрезентирована глубокая утрата достоинства без конкретной персонализации.

Домен «личное переживание стыда» представлен формулами 汗颜无地 [hàn yán wú dì] – «лицо покрылось потом», подчёркивающей внутреннее чувство стыда и ощущение невозможности «найти себе место», 大失颜面 [dà shī yán miàn] – «начисто потерял лицо», 灰头土脸 [huī tóu tǔ liǎn] – «голова в пепле, лицо в грязи», 脸红耳赤 [liǎn hóng ěr chì] – «лицо и уши покраснели». Эти выражения свидетельствуют, что личный стыд связан не только с «потерей» лица, но и с его покраснением, испариной (ср. русск. *весь покраснел, покрылся испариной*; каз. *уялганнан қып-қызыл болып кетті, қысылганнан терлеп кеттім*).

Корпусный анализ с использованием лингвистической базы данных BLCU

Для более детального изучения диахронических трансформаций концепта «потери лица» был привлечён авторитетный лингвистический корпус Пекинского университета языка и куль-

туры (BLCU). В данном корпусе лексема 丢脸 представлена в нескольких крупных разделах: художественные тексты (文学) – 909 употреблений; медиадискурс (报刊) – 891; диалоги (对话) – 3 368; результаты поиска на уровне текста (篇章检索) – 3 682; тексты на классическом китайском языке (古汉语) – 148 употреблений (BLCU language corpus, 丢脸 section). Такое распределение свидетельствует о широкой жанровой представленности и высокой семантической продуктивности лексемы 丢脸, а также о её устойчивости и значимости в различных исторических периодах и коммуникативных контекстах.

Репрезентация значений концепта «потери лица» в разделе 古汉语 (классический и доклассический китайский язык)

Согласно выборке из 148 контекстов раздела 古汉语 (классический и доклассический китайский язык), включающей преимущественно минско-цинскую беллетристику (明清白话小说), романы главного типа (章回小说), позднечинские чиновничьи романы (晚清官场小说), социальную прозу республиканского периода (民国社会小说), а также судебные повествования, записки, военные архивы, мемориалы и местные хроники (公案、笔记、军机档、奏折、地方志), результаты ручной семантической разметки показывают следующую картину распределения значений лексемы 丢脸:

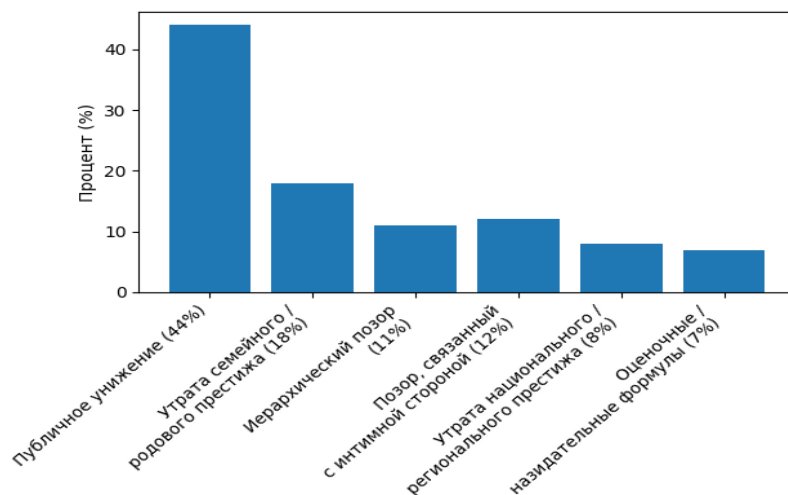
Ручная семантическая разметка показывает, что употребления лексемы 丢脸 соотносятся с несколькими устойчивыми семантическими значениями. Прежде всего, концепт выражает личное публичное унижение, связанное с неспособностью выполнить ожидаемое действие или соответствовать социальным требованиям (например: «这点小事都办不好, 多么丢脸!» – «Не справиться даже с таким пустяком – какой позор!»). Значительная часть контекстов отражает бесчестие семьи или утрату родового престижа, когда поведение индивида интерпретируется как позор для предков или всей семьи (например: «你这样行事, 是给祖宗丢脸.» – «Поступая так, ты позоришь своих предков»; «若不回去, 岂不是让全家丢脸?» – «Если я не вернусь, разве это не станет позором для всей семьи?»). Отдельную группу составляют случаи, связанные с подрывом авторитета старших или вышестоящих лиц, где «потеря лица» означает нанесение ущерба статусу руководителя или представителя власти (например: «做不好, 便是给老

相国丢脸。” – «Если не справлюсь, опозорю старшего министра»). Также фиксируются контексты, обозначающие моральный или интимно обусловленный позор, связанный с нарушением

норм нравственности или сексуальной сдержанности (например: «被人调戏成这样，她怎不丢脸?» – «После такого унижения разве она не почувствует позор?»).

Гистограмма 1

Семантическое распределение концепта «Потеря лица» по разделу 古汉语 (классический и доклассический китайский язык), 148 контекстов

Отдельно выделяются случаи, в которых концепт относится к ущербу национальному или региональному престижу, когда действия индивида воспринимаются как позор для народа или территории (например: «如此软弱，岂不替中国人丢脸?» – «Такая слабость разве не позор для китайцев?»); «外交失据，真叫湖南人丢脸。」 – «Этот дипломатический просчёт действительно позорит жителей Хунани»).

Наконец, часть употреблений представлена оценочными и назидательными формулами, функционирующими как средство морального порицания и социального давления (например: «你丢脸不丢脸?» – «Тебе не стыдно?»). Таким образом, данные раздела 古汉语 (классический и доклассический китайский язык) лингвистического корпуса BLCU демонстрируют устойчивую семантическую структуру концепта «потеря лица» уже в классических и доклассических источниках, где он функционирует как значимый механизм социальной оценки и нормативной регуляции поведения.

Семантический профиль концепта «потеря лица» в разделе 报刊 (медиадискурс)

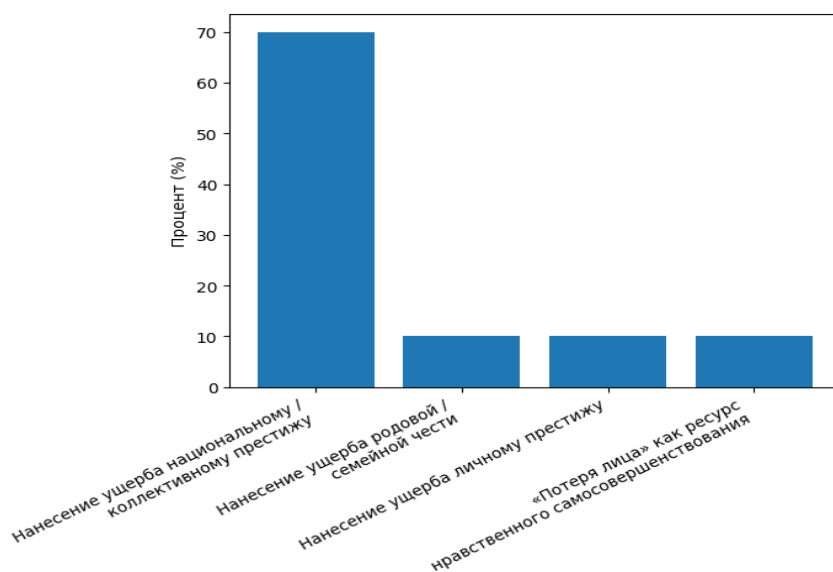
Анализ метаданных употребления концепта 丢脸 в разделе 报刊 корпуса BLCU (включающем материалы ведущих китайских газет и журналов за последние 10–20 лет) выявляет его выраженный оценочный характер и определённую семантическую направленность. В современном публицистическом дискурсе 丢脸 прежде всего обозначает угрозу «коллективному лицу» – лицу нации, государства, партии или социального сообщества – и лишь во вторую очередь связано с индивидуальным чувством стыда. Семантическое распределение представлено следующими группами значений: 1) «Потеря лица» как ущерб национальному или коллективному престижу: 丢国家的脸 («опозорить страну»), 给中国人丢脸 («опозорить китайцев»); 不给工厂丢脸 («не опозорить завод»), 不给首都丢脸 («не опозорить столицу»), 不给家乡丢脸 («не опозорить родной край»); 3) «Потеря лица» как утрата семейной

или родовой чести: 给家里丢脸 («опозорить семью»), 给爸妈丢脸 («опозорить родителей»), 给祖宗丢脸 («опозорить предков»); 4) «Потеря лица» как личное смущение или ущерб индивидуальному имиджу: 怕丢脸 («бояться опозориться»), 太丢脸了 («какой позор!»), 觉得很丢脸 («чувствовать стыд»), 在大家面前丢脸 («потерять лицо на глазах у всех»); 5) «Потеря лица»

как путь к нравственному совершенствованию: 有错改错不是丢脸, 更是光荣 («исправлять ошибки – не позор, а честь»), 怕丢脸反而更容易丢脸 («чем больше боишься потерять лицо, тем легче его потерять»), 不要把错误看成丢脸 («не следует воспринимать ошибку как потерю лица»), 不怕丢脸反倒可能不丢脸 («не боясь потерять лицо, можно его сохранить»).

Гистограмма 2

Семантическое распределение концепта «Потеря лица» по разделу медиадискурс (报刊), 891 контекста

Результаты корпусного анализа по разделу медиадискурс показывают, что базовые значения концепта 丢脸 в целом сохраняют традиционную семантику «потери лица». Однако распределение контекстов демонстрирует отчетливый сдвиг в сторону значений, связанных с национальным престижем и коллективным позором. Данная тенденция во многом может быть обусловлена идеологической и воспитательной функцией ведущих государственных СМИ, в дискурсе которых доминирует риторика защиты национального и социального «лица».

В то же время появление формул типа «有错改错不是丢脸, 更是光荣», «愈怕丢脸, 一定会丢脸», «不怕丢脸, 反倒可能不丢脸» свидетельствует о том, что в современном медиадискурсе концепт «Потеря лица» функционирует не только как маркер стыда, но и как инструмент нравственного воспитания. В подобных контекстах «потеря лица» переосмысливается как

условие личностного роста, самокоррекции и формирования добродетели, что указывает на появление позитивно-оценочного измерения данного концепта в современном китайском дискурсе.

Распределение значений концепта «Потеря лица» в подкорпусе 对话 (диалоги)

В языковом корпусе BLCU раздел 对话 включает 3 368 примеров, извлечённых из чатов и комментариев современной интернет-коммуникации (включая такие платформы, как Weibo (微博), Xiaohongshu (小红书), Douyin (抖音), WeChat Channels / Moments (视频号 / 朋友圈), Zhihu (知乎), Toutiao (今日头条), Kuaishou (快手) и Bilibili (哔哩哔哩)). Анализ этих данных показывает, что лексема 丢脸 демонстрирует тенденцию к семантическому расширению и снижению коммуникативной и эмоциональной интенсивности.

Для участников онлайн-взаимодействия «потеря лица» уже не воспринимается как нечто фатальное или социально разрушительное событие; напротив, она нередко приобретает игровой, юмористический и самоироничный характер. Наряду с традиционными употреблениями, связанными с публичным позором и ущербом коллективной репутации – такими как «给国家丢脸» («опозорить страну») и «真给我们辽宁人丢脸» («действительно опозорил нас, жителей Ляонина»), – в корпусе зафиксировано большое количество примеров, отражающих повседневную неловкость и самоиронию, например: «好丢脸,哈哈» («такая потеря лица, ха-ха»), «手癌打错字,好丢脸» («из-за “кривых пальцев” напечатал не тот иероглиф – так неловко (букв. «потерял лицо»)), «喝醉了好丢脸啊» («напился до чёртиков – такая потеря лица!»). Также представлены формульные выражения внутригрупповой регуляции, такие как «别给我丢脸» («не позорь меня» букв. «не заставляй меня потерять лицо») и «不能给偶像丢脸» («непозволительно заставить кумира по-

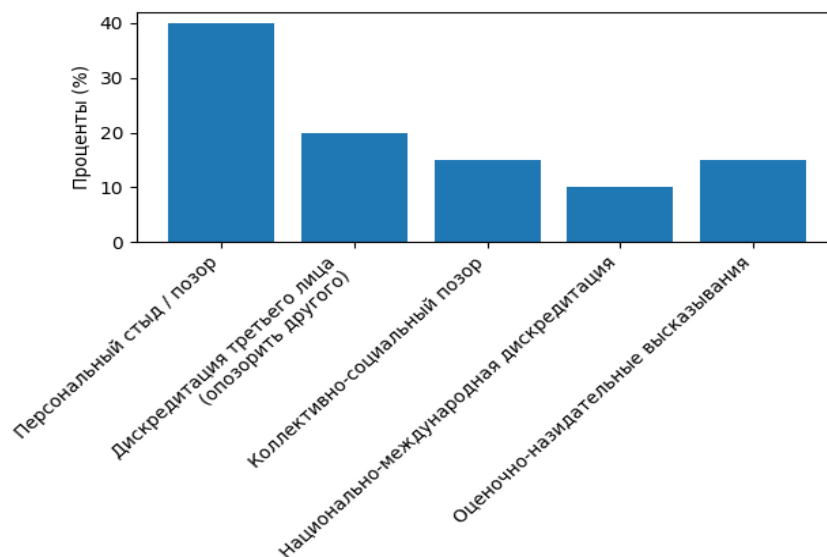
терять лицо», в значении – «нельзя позорить своего кумира»)), которые выполняют функцию контроля поведения в семье, среди сверстников или в фан-сообществах.

Особый интерес представляют метакоммуникативные высказывания, в которых пользователи прямо обсуждают и переосмысливают критерии «потери лица», задавая вопрос о том, что именно следует считать подлинным позором. Показателен пример: «不丢人,要勇敢说,没勇气说才丢人呢» – «Нужно смело высказаться, и это вовсе не потеря лица; по-настоящему было бы позорно, если бы не имел мужества высказаться».

Эти наблюдения указывают на постепенную трансформацию традиционных норм, связанных с категорией «лица», в современном китайском социуме. Носители языка проявляют более высокую степень толерантности к индивидуальной неловкости и склонны интерпретировать потенциально «позорные» ситуации менее драматично по сравнению с их восприятием в рамках классической культурной модели.

Гистограмма 3

Семантическое распределение концепта «Потеря лица» по разделу Диалоги (对话), 891 контекста

Распределение значений концепта «потеря лица» в подкорпусе 篇章检 (Текстовый поиск)

В разделе корпуса 篇章检索 представлено 3368 контекстуальных фрагментов, извлечен-

ных из широкого спектра современных китайских текстов, включая художественную прозу, публицистические материалы, новостные сообщения, расшифровки устной речи, блоги, форумы и иные источники. Анализ данного массива

показывает, что лексема 丢脸 функционирует как многослойный эмоционально-социальный маркер, отражающий индивидуальный аффективный опыт, межличностные ожидания и групповые нормативные установки.

Ручная семантическая разметка позволила выделить пять основных тематических категорий:

1) Индивидуальное переживание стыда и его коммуникативная трансформация (в том числе с элементами самоиронии): 好丢脸, 哈哈 («Какая потеря лица, ха-ха», в знач. «Так стыдно, ха-ха»); 丢脸死了 («До смерти потерял лицо», в знач. «Испытать сильнейшее чувство стыда»);

2) Интеракционные требования и социальное давление: 别给我丢脸 («Не заставляй меня потерять лицо», в знач. «Не позорь меня» / «не подведи меня»); 给爸妈丢脸 («Заставить родителей потерять лицо», в знач. «Опозорить родителей»); 给老师丢脸 («Заставить учителя потерять лицо», в знач. «Подвести преподавателя»);

3) Коллективная потеря лица (образовательные учреждения, региональные сообщества, фан-группы и др.): 给长沙人保证丢脸 («Заставить жителей Чанша потерять лицо», в знач. «Опозорил жителей Чанша»); 给南京大学

丢脸 («Заставить Нанкинский университет потерять лицо», в знач. «Опозорил Нанкинский университет»); 给鹿饭丢脸 («Заставить фан-сообщество потерять лицо», в знач. «Опозорил фан-сообщество»);

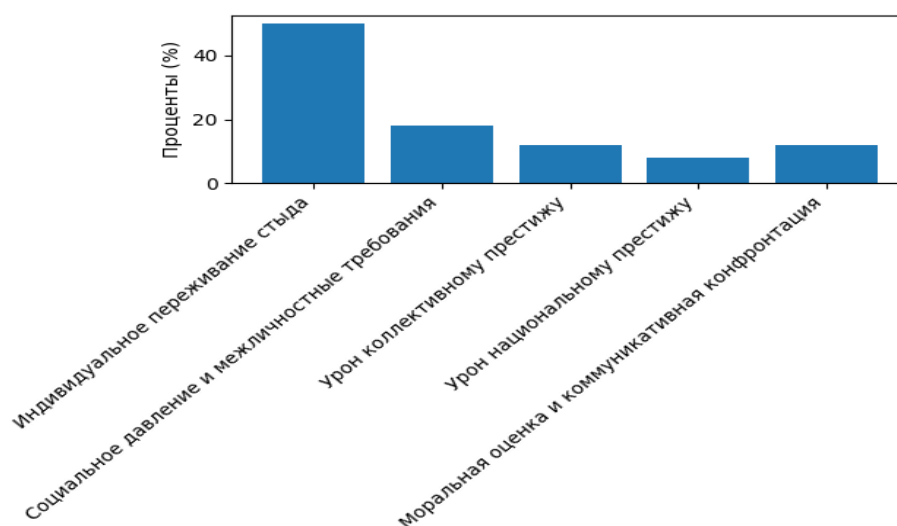
4) Национальный образ и его международная проекция: 给中国人丢脸 («Заставить китайцев потерять лицо», в знач. «Опозорил всех китайцев»); 丢脸丢到国外 («Потерять лицо за границей», в знач. «Опозориться на международном уровне»);

5) Коммуникативная конфронтация и моральная оценка: 你不觉得你很丢脸吗 (букв. «Тебе не кажется, что ты теряешь лицо?», в знач. «Как тебе не стыдно»); 没文化才丢脸 («Отсутствие культуры – это и есть потеря лица», в знач. «Бескультурье является постыдным»); 有什么好丢脸的 («Нет ничего такого, что вело бы к потере лица», в знач. «Нет ничего постыдного»).

В целом корпусный материал свидетельствует о существенной коммуникативно-прагматической трансформации концепта «лица» в современном китайском дискурсе. В современной китайской лингвокультуре данный концепт выступает важным индикатором социальных ценностей, поведенческих норм.

Гистограмма 4

Семантическое распределение концепта «Потеря лица» по разделу «Текстовый поиск» (篇章检索) 3682 контекста

Репрезентация значений «потери лица» в разделе литературных текстов

Анализ употребления лексемы **丢脸** в литературном дискурсе корпуса BLCU, включающего 909 примеров из произведений современной китайской литературы (преимущественно последних 20–30 лет), позволяет выделить следующие семантические группы: 1) «Потеря лица» как личный позор и негативное эмоциональное переживание. В данную группу входят контексты, в которых **丢脸** выражает индивидуальное чувство стыда, неловкости или унижения: **觉得很丢脸** («Мне очень стыдно / неловко») / **真丢脸** («Действительно позорно») / **太丢脸了** («Это слишком унижительно») / **大丢脸** («Большой позор», «серьёзная потеря лица»); 2) «Потеря лица» как ущерб семейной и межличностной репутации. Здесь **丢脸** актуализирует значение нарушения чести и достоинства семьи, уважаемых лиц или близкого окружения – ситуации, когда человек «подводит» значимых других в глазах общества: **我们决不能给祖国，给毛主席丢脸，我们红三连的阵地是守得住的！** («Мы не имеем права опозорить Родину и председателя Мао; третья красная рота удержит свои позиции!»), **怎能做这种事，替父母丢脸？** («Как можно совершить такой поступок и опозорить родителей?»); 3) «Потеря лица» как ущерб коллективной или национальной чести. В данном случае «потеря лица» интерпретируется как коллективный позор, затрагивающий репутацию страны, группы или нации: **这些蛀虫被捕，真是给整个军队丢脸** («Арест этих паразитов стал настоящим позором для всей армии») **工人多半是住在东伦敦，最给中国人丢脸的中国城** («Большинство рабочих жили в Восточном Лондоне, в Чайна-тауне, который в наибольшей степени позорил всех китайцев»); 4) Постыдный поступок как причина «потери лица». В эту группу входят конкретные ситуации, приводящие к потере лица и часто связанные с моральными проступками или нарушением социальных норм: **我做下丢脸事没脸活人了** («После такого позорного поступка мне стыдно жить среди людей») **只要安全无事，什么丢脸的事我都愿意干** («Если это безопасно, я готов совершить даже постыдный поступок»); **丢脸** как оскорбительное или дисциплинирующее высказывание. В подобных контекстах лексема функционирует как инструмент социального давления, направленного на порицание или нравственное наставление адресата: **丢脸！丢脸！丢尽了空军的脸！** («Позор! Позор! Ты опозорил военно-

воздушные силы!»), **走，你个丢脸的丫头，妈还坐在门槛上傻等着你哪！** («Иди отсюда, позорная девчонка – мать всё ещё сидит на пороге и ждёт тебя!»); 7) Определение границ «потери лица». Персонажи обсуждают, какие действия следует считать позорными, тем самым формируя нормативные представления о допустимом поведении:

А: **《参加市里的比赛……万一输了，那可丢脸了！》** – «Если участвовать в городском конкурсе... а вдруг проиграю – вот это будет потеря лица!»

В: **《又没人硬拖你去，你如此畏畏缩缩的才丢脸呢！》** – «Никто тебя силой не тащит; твоя нерешительность – вот что по-настоящему позорно!»

《弗兰克，这没什么丢脸的，连认它出来的那种事儿也不丢脸。》 – «Фрэнк, в этом нет ничего постыдного; даже признать это – не потеря лица»;

8) «Потеря лица» как абсолютный и необратимый позор. В этих случаях **丢脸** приобретает гиперболизированное значение, обозначая тотальный, неизгладимый стыд: **《丢脸丢一辈子》** («Потеря лица» (позор) на всю жизнь») **《真是丢脸丢到家了》** («Потеря лица» в крайней степени).

Таким образом, приведённые выше примеры демонстрируют многослойную структуру концепта **丢脸**, отражающую как индивидуальные эмоциональные реакции, так и социально-нормативные механизмы регуляции поведения, характерные для современного китайского литературного дискурса.

Результаты исследования позволили уточнить семантическую структуру и этнокультурную специфику концепта «потери лица», функционирующего как ключевой элемент соматического и социо-нормативного кода китайской лингвокультурной системы. Комплексный анализ лексикографических источников, классических текстов, корпусных данных прессы, художественной литературы различных исторических периодов, материалов современной интернет-коммуникации, обеспечил возможность рассмотрения данного концепта как в диахроническом, так и в синхронном аспектах. Полученные результаты свидетельствуют о наличии устойчивого семантического ядра концепта. Чувства стыда, нарушение социальных норм, утрата репутации и несоответствие коллективным ожиданиям сохраняют свою значимость во всех типах дискурса. Вместе с тем фиксируются новые тенденции, постепенно приобретающие

нормативный характер в современной коммуникативной практике. В интернет-дискурсе «потеря лица» всё чаще получает положительную оценочную интерпретацию, сопровождается элементами самоиронии и юмора и осмысливается как стимул к самосовершенствованию, исправлению ошибок и личностному росту. Подобные изменения отражают синкретизм традиционных представлений о «лице» с новыми социальными реалиями.

Интегрированная методологическая рамка позволила раскрыть диахронические проявления концепта «потери лица» в классических и постклассических текстах, лексикографических источниках, лингвистическом корпусе Пекинского университета языка и культуры (BLCU), тем самым была подтверждена многослойность структуры концепта, включающей эмоциональные, нравственные, статусные, регулятивные и поведенческие компоненты.

Наряду со стереотипным восприятием «потери лица» как стыда, репутационных потерь и социальной несостоятельности были выявлены значения, связанные со страхом оценки, стратегиями избегания, механизмами самоконтроля и эмоциональной саморегуляции.

Сопоставительный дискурс-анализ выявил последовательную историческую эволюцию концепта. В древней историографии (например, «Ши цзи») «потеря лица» соотносится прежде всего с нравственным проступком в рамках конфуцианской этики. Поэзия эпохи Тан акцентирует эмоциональную сдержанность и тонкие переживания смущения. В повествовательной литературе Мин и Цин семантическое поле расширяется за счёт социальной оценки, семейной чести и иерархических норм. Литература XX века связывает «потерю лица» с социальной несправедливостью и коллективным нравственным напряжением. Корпусные данные BLCU подтверждают устойчивость данного концепта как морально-социального регулятора, связанного с публичной оценкой, семейным позором, нравственным и сексуальным бесчестьем, а также ущербом региональному и национальному престижу.

Современный пресс-дискурс вводит государственно-национальные и дидактические интерпретации, включая категорию «лица» в политическую риторику и идеологические конструкции. Результаты корпусного анализа раздела «Диалоги», с одной стороны, под-

тверждают ранее выдвинутое положение о том, что стереотипные высказывания, закреплённые в лексической системе языка, формируют мировидение его носителей (Даулет, 2019); с другой – демонстрируют, что новые социальные реалии, обусловленные глобальными трансформациями современности, способны изменять восприятие ключевых национальных концептов в пределах лингвокультурной системы.

Заключение

Таким образом, исследование показало, что концепт «потери лица» представляет собой значимую ментальную единицу китайской лингвокультурной системы и продолжает функционировать как важный механизм социальной регуляции в современном китайском обществе. Анализ лексикографических данных, диахронических текстов, корпусных материалов подтверждает относительную устойчивость его семантического ядра, основанного на представлениях о стыде, моральной оценке, социальных нормах и коллективных ожиданиях.

Важным научным открытием данного исследования является то, что в статье впервые в научной литературе показаны адаптивные и рефлексивные характеристики концепта «лицо», а также то, что данный концепт в современном китайском дискурсе может функционировать как механизм саморегуляции, поведенческой коррекции и личностного развития. Результаты корпусного анализа по разделу 对话 (диалоги), взятые из популярных платформ интернет-коммуникации, показали, что интерпретация изучаемого концепта в современном китайском дискурсе не является статичной. В частности, среди молодых носителей языка – активных пользователей онлайн-платформ – «потеря лица» приобретает новые характеристики. Эти процессы отражают взаимодействие традиционной ценностной системы с современными коммуникативными практиками, прежде всего в условиях цифровой публичности.

В более широком сравнительном аспекте концепт «потери лица» может рассматриваться как объект межкультурного анализа – как в рамках родственных по типологическим и генетическим параметрам языков, так и при сопоставлении с языками, существенно отличающимися по своей структуре. Подобные исследования имеют

значение не только для теории лингвистики, но и для практики межкультурной коммуникации, поскольку позволяют уточнить нормативные установки и ценностные ориентиры различных культур.

Таким образом, «потеря лица» выступает одним из ключевых индикаторов современного китайского социума, отражая взаимодействие и диалог культурно-традиционных ценностей и современных коммуникативных практик, а также социальные и культурные трансформации и изменения в нормативных ориентациях современной китайской лингвокультуры.

Вклад авторов

Даулет Фатимабиби Ногайкызы – разработала концепцию исследования, определила его методологию, провела анализ научной литературы, лексикографический и корпусный анализ, осуществила интерпретацию результатов исследования, подготовила основной текст статьи. Вклад – 70%.

Апаева Софья Хусейновна – участвовала в обсуждении концепции исследования, анализе отдельных материалов, редактировании текста, проверке библиографического аппарата и подготовке рукописи к публикации. Вклад – 30%.

Литература

- Большой китайско-русский словарь. (1983). Т. 4. М.: Наука.
- Brown P., Levinson S. C. (1987). *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Chen R. (1993). Responding to compliments: A contrastive study of politeness strategies between American English and Chinese speakers // *Journal of Pragmatics*, 20(1): 49–75.
- Даулет Ф.Н. (2019). Актуализация концепта «лицо» в китайской языковой картине мира // *Восток (Oriens)*, 4: 156–176. DOI: 10.31857/S086919080006142-3
- Daulet, F., et al. (2019). Somatic cultural code and its role in the Chinese linguistic worldview (based on the concepts of “face” and “heart”). *Humanities & Social Sciences Reviews*, 7(4), 703–710. DOI: 10.18510/hssr.2019.7490.
- Даулет Ф.Н. (2020). Лингвокогнитивный эксперимент как ключ к китайской языковой картине мира: концепт 丢脸 – «потеря лица» // *Вестник Московского университета. Серия 13: Востоковедение*. № 3. С. 20–36.
- Gu Y. (1990). Politeness phenomena in modern Chinese // *Journal of Pragmatics*, 14(2): 237–257.
- Haugh M., Hinze C. G. (2003). A metalinguistic approach to face, facework and politeness in Japanese // *Pragmatics*, 13(2): 129–160.
- Hinze C. G. (2012). Chinese politeness is not about ‘face’: Evidence from the business world // *Journal of Politeness Research*, 8(1): 11–27.
- Ho D. Y. F. (1976). On the Concept of Face // *American Journal of Sociology*, 82(4): 867–884.
- Hu H. C. (1944). The Chinese Concepts of “Face” // *American Anthropologist*, 46(1): 45–64.
- Huang G. (2010). *Renqing yu mianzi* (“Good Relations” and the “Face”). Beijing: Zhongguo Renmin Daxue Chubanshe.
- Kádár D. Z., Haugh M. (2013). *Understanding Politeness*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kong D., Wong Y.L.I., Dong X. 2020. Face-Saving and Depressive Symptoms Among U.S. Chinese Older Adults // *Journal of Immigrant and Minority Health*, 22(5): 888–894.
- Хроленко А. Т. (2009). *Основы лингвокультурологии*. М.: Флинта.
- Lin Y. (1936). *My Country and My People*. London–Toronto: William Heinemann Ltd.
- Lu Xun. (1934). *Complete Works of Lu Xun (鲁迅全集)*.
- Mao L. (1994). Beyond politeness theory: ‘Face’ revisited in Chinese culture // *Journal of Pragmatics*, 21(5): 451–486.
- Макгован Дж. (2017). *Китайцы у себя дома: очерки семейной и общественной жизни*. М.: Ленанд.
- Qi X. (2011). Face: A Chinese concept in a global sociology // *Journal of Sociology*, 47(3): 279–295.
- Ruhi Ş., Kádár D. Z. (2011). ‘Face’ across historical cultures // *Journal of Historical Pragmatics*, 12(1–2): 25–48.
- Sun G., Shen F., Ma X. (2021). The Influence of Face on Online Purchases: Evidence From China // *Frontiers in Psychology*, 12: 788063. DOI: 10.3389/fpsyg.2021.788063.
- Smith A. H. (1890). *Chinese Characteristics*. URL: <http://library.umac.mo/ebooks/b26028645.pdf> (дата обращения: 10.01.2026).
- Tang M., Li C., Cao B., You J. (2022). Risk or Return? The Effect of Face Consciousness Influences on the Career Construction of Chinese Rural Dwellers in Urban Areas // *Frontiers in Psychology*, 13: 870655. DOI: 10.3389/fpsyg.2022.870655.
- Xu L., Liu J., Liang L., Wu T. (2023). The Effect of Social Network Use on Chinese College Students’ Conspicuous Consumption: A Moderated Mediation Model // *Behavioral Sciences*, 13(9): 732. DOI: 10.3390/bs13090732.
- Yan T.-Y., Lian T.-C., Cheng H.-F. (2024). What Is “Face”? Correlation between the Meaning of Young People’s “Face” and Contingencies of Self-Worth // *Bulletin of Educational Psychology*, 56(2): 333–356. DOI: 10.6251/BEP.202412_56(2).0005.
- Yang D. (2012). *Hanyu yu wenhua jiaoji* (Chinese Language and Intercultural Communication). Beijing: Beijing Daxue Chubanshe.
- Zhai X. (2011). *Zhongguo ren de lianmian guan* (The Chinese Concept of Face). Beijing: Beijing Daxue Chubanshe.

Zhou B., Zhang S. (2024). Exploring Mianzi Consciousness Congruence and Its Impact on Unethical Pro-Organizational Behavior // *BMC Psychology*, 12: 428. DOI: 10.1186/s40359-024-01934-z.

Zhou L. (2010). Politeness and Face in Contemporary Chinese Interaction // *Journal of Pragmatics*, 42(10): 2582–2596.

Жинкин Н. И. (1998). О кодовых переходах во внутренней речи. М.: Лабиринт.

Словари:

Большой китайско-русский словарь. Москва: Наука, Т. 4, 1983.

Гу ханьюй чэньюй цыдянь (《古汉语成语词典》). Пекин: Шаньгу иньшугуань, 2008.

Ханьюй чэньюй да цыдянь (《汉语成语大词典》). Пекин: Шаньгу иньшугуань, 2002.

Чжунго чэньюй цюаньцзи (《中国成语全集》). Пекин: Хуаюй цзясюэ чубаньшэ, 2005.

Чжунхуа чэньюй да цыдянь (《中华成语大词典》). Пекин: Чжунхуа шуцзюй, 2010.

Корпусы и интернет-источники:

Корпус китайского языка Пекинского университета языка и культуры (北京语言大学语料库): поисковый запрос 丢脸. Пекинский университет языка и культуры. Доступно по адресу: <https://bcc.blcu.edu.cn/zh/search/2/%E4%B8%A2%E8%84%B8> (дата обращения: 12 марта 2025 г.).

References

Brown, Penelope & Levinson, Stephen C. (1987): *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge, Cambridge University Press.

Chen, Rong (1993): Responding to compliments: A contrastive study of politeness strategies between American English and Chinese speakers. *Journal of Pragmatics*, 20(1), 49–75. Daulet, Fatimabibi et al. (2018): Cultural Codes of Ancient Cults in Chinese and Kazakh Phraseology. *XLinguae*, 11(2), 583–596.

Daulet, Fatimabibi (2019): Aktualizatsiia kontsepta “litso” v kitaiskoi iazykovoi kartine mira (Actualization of the concept of “face” in the Chinese linguistic worldview). *Vostok (Oriens)*, 4, 156–176.

Daulet, F., et al. (2019). Somatic cultural code and its role in the Chinese linguistic worldview (based on the concepts of “face” and “heart”). *Humanities & Social Sciences Reviews*, 7(4), 703–710. DOI: 10.18510/hssr.2019.7490.

Daulet, F.N. (2020). Lingvokognitivnyy eksperiment kak klyuch k kitayskoy yazykovoy kartine mira: kontsept 丢脸 – «poterya litsa». *Vestnik Moskovskogo universiteta. Seriya 13: Vostokovedenie*, 3, 20–36.

Gu, Yueguo (1990): Politeness phenomena in modern Chinese. *Journal of Pragmatics*, 14(2), 237–257.

Haugh, Michael & Hinze, Carl G. (2003): A metalinguistic approach to face, facework and politeness in Japanese. *Pragmatics*, 13(2), 129–160.

Hinze, Carl G. (2012): Chinese politeness is not about ‘face’: Evidence from the business world. *Journal of Politeness Research*, 8(1), 11–27.

Ho, David Y. F. (1976): On the Concept of Face. *American Journal of Sociology*, 82(4), 867–884.

Hu, Hsien Chin (1944): The Chinese Concepts of “Face”. *American Anthropologist, New Series*, 46(1), 45–64.

Huang, Guangguo (2010): Renqing yu mianzi (“Good Relations” and the “Face”). Beijing, Zhongguo Renmin Daxue Chubanshe.

Kádár, Daniel Z. & Haugh, Michael (2013): *Understanding Politeness*. Cambridge, Cambridge University Press.

Kong D., Wong Y.L.I., Dong X. 2020. Face-Saving and Depressive Symptoms Among U.S. Chinese Older Adults // *Journal of Immigrant and Minority Health*, 22(5): 888–894.

Lin, Yutang (1936): *My Country and My People*. London–Toronto, William Heinemann Ltd. Lu, Xun (1934): *Complete Works of Lu Xun (鲁迅全集)*. Chinese Marxist Literature Archive. Luriia, Aleksandr R. (1979): *Iazyk i soznanie (Language and Consciousness)*. Moscow, Moscow State University Press.

Mao, L. (1994): Beyond politeness theory: ‘Face’ revisited in Chinese culture. *Journal of Pragmatics*, 21(5), 451–486.

McGowan, James (2017): *Kitaitsy u sebia doma: ocherki semeinoi i obshchestvennoi zhizni (Chinese at Home: Essays on Family and Social Life)*, translated by V. V. Lamansky. Moscow, Lenand.

Qi, Xiaoying (2011): Face: A Chinese concept in a global sociology. *Journal of Sociology*, 47(3), 279–295.

Ruhi, Şükriye & Kádár, Daniel Z. (2011): ‘Face’ across historical cultures: A comparative study of Turkish and Chinese. *Journal of Historical Pragmatics*, 12(1–2), 25–48.

Sun G., Shen F., Ma X. 2021. The Influence of Face on Online Purchases: Evidence From China // *Frontiers in Psychology*, 12: 788063. DOI: 10.3389/fpsyg.2021.788063.

Smith, Arthur H. (1890): *Chinese Characteristics*. Available at: <http://library.umac.mo/ebooks/b26028645.pdf> (accessed 21 March 2025).

Tang M., Li C., Cao B., You J. (2022). Risk or Return? The Effect of Face Consciousness Influences on the Career Construction of Chinese Rural Dwellers in Urban Areas // *Frontiers in Psychology*, 13: 870655. DOI: 10.3389/fpsyg.2022.870655.

Xu L., Liu J., Liang L., Wu T. (2023). The Effect of Social Network Use on Chinese College Students’ Conspicuous Consumption: A Moderated Mediation Model // *Behavioral Sciences*, 13(9): 732. DOI: 10.3390/bs13090732.

Yan T.Y., Lian T.C., Cheng H.F. (2024). What Is “Face”? Correlation between the Meaning of Young People’s “Face” and Contingencies of Self-Worth // *Bulletin of Educational Psychology*, 56(2): 333–356. DOI: 10.6251/BEP.202412_56(2).0005.

Yang, Defeng. (2012): *Hanyu yu wenhua jiaoji (Chinese Language and Intercultural Communication)*. Beijing, Beijing Daxue Chubanshe.

- Zhai, Xuewei (2011): Zhongguo ren de lianmian guan (The Chinese Concept of Face). Beijing, Beijing Daxue Chubanshe.
- Zhou B., Zhang S. (2024). Exploring Mianzi Consciousness Congruence and Its Impact on Unethical Pro-Organizational Behavior // BMC Psychology, 12: 428. DOI: 10.1186/s40359-024-01934-z.
- Zhou, Ling (2010): Politeness and Face in Contemporary Chinese Interaction: A Discursive Approach. Journal of Pragmatics, 42, 10, 2582–2596.

Dictionaries:

Bolshoi kitais'ko-russkii slovar' (Comprehensive Chinese–Russian Dictionary). Moscow, Nauka, vol. 4, 1983.

Guhanyu Chengyu Cidian (《古汉语成语词典》). Beijing, Shangwu Yinshuguan, 2008.

Hanyu Chengyu Da Cidian (《汉语成语大词典》). Beijing, Shangwu Yinshuguan, 2002.

Zhongguo Chengyu Quanji (《中国成语全集》). Beijing, Huayu Jiaoxue Chubanshe, 2005.

Zhonghua Chengyu Dacidian (《中华成语大词典》). Beijing, Zhonghua Shuju, 2010.

Corpora and internet sources:

BLCU Chinese Linguistic Corpus (北京语言大学语料库): search query 丢脸. Beijing Language and Culture University. Available at: <https://bcc.blcu.edu.cn/zh/search/2/%E4%B8%A2%E8%84%B8> (accessed 12 March 2025).

Сведения об авторах:

Даулет Фатимабиби Ногайқызы – кандидат филологических наук, ассоциированный профессор кафедры китаеведения Казахского национального университета имени аль-Фараби (Алматы, Казахстан, e-mail: fatima-dauletova@mail.ru).

Апаева Софья Хусейновна – кандидат филологических наук, ассоциированный профессор Кыргызского национального университета имени Жусупа Баласагына (Бишкек, Кыргызстан, e-mail: apayeva.sofya@mail.ru).

Information about the authors:

Fatimabibi Nogaykyzy Daulet – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Department of Chinese Studies, Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan, e-mail: fatima-dauletova@mail.ru).

Sofya Khuseinovna Apaeva – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Kyrgyz National University named after Jusup Balasagyn (Bishkek, Kyrgyzstan, e-mail: apayeva.sofya@mail.ru).

Авторлар туралы мәлімет:

Фатимабиби Ногайқызы Дәулет – филология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің қытайтану кафедрасы (Алматы, Қазақстан, e-mail: fatima-dauletova@mail.ru).

Софья Хусейновна Апаева – филология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Жүсіп Баласағұн атындағы Қырғыз ұлттық университеті (Бишкек, Қырғызстан, e-mail: apayeva.sofya@mail.ru).

Поступила 26 февраля 2026 года

Принята 30 июля 2026 года

Son Yujung

Cyber Hankuk University of Foreign Studies, Seoul, Korea
e-mail: saytome820@naver.com

KOREAN LANGUAGE EDUCATION AS A FOREIGN LANGUAGE (KFL) IN KAZAKHSTAN: CURRENT STATUS AND CHALLENGES

This study aims to investigate the current status and future directions of Korean language education as a second foreign language in Kazakhstan. Amidst the strengthening of diplomatic, economic, and cultural ties between the Republic of Korea and Kazakhstan, Korean language education has experienced significant quantitative growth, evolving from a research-oriented academic discipline into a widely offered general elective and second foreign language across various higher education institutions. Through an empirical analysis of nine representative universities, including SDU University, Kazakh National Women's Teacher Training University, Satbayev University (Kazakh National Research Technical University), International Taraz Innovative University, M.Kh. Dulaty Taraz Regional University, IT University, Maqsut Narikbayev University (MNU), Korkyt Ata Kyzylorda University and Almaty Management University (AlmaU) this research identifies several critical challenges such as a fragile institutional foundation, high dependency on dispatched faculty, and a shortage of localized physical instructional materials.

To facilitate a strategic transition from quantitative expansion to qualitative maturity, this study suggests several key policy directions. First, it emphasizes the necessity of securing and professionalizing local full-time faculty through specialized training programs like the «K-Teacher» initiative. Furthermore, it underscores the importance of establishing stable supply chains for physical textbooks and supporting the localization of curricula to reflect the unique cultural and linguistic characteristics of Kazakhstan. Finally, the study proposes the promotion of academic-industrial linkages to enhance the social utility and career-related efficacy of Korean language learning. While limited by its scope, this research provides a foundational framework for building a sustainable and professional KFL (Korean as a Foreign Language) ecosystem in Kazakhstan.

Keywords: Korean as a Foreign Language (KFL), Kazakhstan Higher Education, Teacher Professionalization, Curriculum Localization, Educational Infrastructure, Academic-Industrial Linkages, Qualitative Growth.

Сон Ю Джоң

Кибер Хангук Шет тілдер университеті, Сеул, Корея Республикасы
e-mail: saytome820@naver.com

Қазақстандағы шетел тілі ретінде корей тілін оқыту (KFL): қазіргі жағдайы мен мәселелері

Бұл зерттеудің мақсаты – Қазақстандағы екінші шет тілі ретіндегі корей тілі білімінің қазіргі жағдайы мен болашақ даму бағыттарын сараптау. Корея Республикасы мен Қазақстан арасындағы дипломатиялық, экономикалық және мәдени байланыстардың нығаюымен қатар Қазақстан аумағындағы корей тілін оқыту айтарлықтай сандық сандық өзгерістерге тап болды. Академиялық пән ретінде түрлі жоғары оқу орындарында кеңінен ұсынылатын жалпы элективті және екінші шет тілі ретінде дамыды. Сулеймен демирель университеті, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Сәтбаев университеті (Қазақ ұлттық техникалық зерттеу университеті), Халықаралық Тараз инновациялық университеті, М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, IT университеті, Мақсұт Нәрікбаев университеті (MNU), Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті және Almaty Management University (AlmaU) сияқты тоғыз жетекші университетке жүргізілген эмпирикалық талдау арқылы бұл зерттеу институттық негіздің әлсіздігі, сырттан жіберілетін оқытушылар құрамына жоғары тәуелділік және жергілікті оқу-әдістемелік материалдардың жетіспеушілігі сияқты бірнеше маңызды мәселелерді анықтайды. Сандық өсуден сапалық жетілу кезеңіне стратегиялық тұрғыдан көшуді қамтамасыз ету үшін бұл зерттеу бірнеше негізгі саяси бағыттарды ұсынады. Біріншіден, «K-Teacher» бастамасы сияқты арнайы оқыту бағдарламалары арқылы жергілікті штаттық оқытушылар құрамын қалыптастыру мен олардың кәсіби деңгейін арттыру қажеттілігіне баса назар аударады. Сонымен қатар баспа оқулықтарымен қамтамасыз етудің тұрақты тізбегін құрудың және Қазақстанның бірегей

дени-лингвистикалық ерекшеліктерін көрсететін оқу бағдарламаларын жергілікті жерге бейімдеудің маңыздылығын атап өтеді. Соңында, корей тілін үйренудің әлеуметтік пайдалылығы мен мансаптық тиімділігін арттыру үшін академиялық-өндірістік байланыстарды нығайтуды ұсынады. Бұл зерттеу өз көлемімен шектелгенімен, Қазақстанда тұрақты және кәсіби KFL (корей тілі шет тілі ретінде) экожүйесін құру үшін іргелі негіз болып табылады.

Түйін сөздер: шетел тілі ретіндегі корей тілі (KFL), Қазақстанның жоғары білім беру жүйесі, оқытушылардың кәсібиленуі, оқу бағдарламаларын жергіліктендіру, білім беру инфрақұрылымы, академиялық-өндірістік байланыстар, сапалы даму.

Сон Ю Джонг

Кибер Хангук Университет иностранных языков, Сеул, Республика Корея
e-mail: saytome820@naver.com

Преподавание корейского языка как иностранного (KFL) в Казахстане: текущее состояние и проблемы

Данное исследование направлено на изучение текущего состояния и перспектив развития преподавания корейского языка как второго иностранного в Казахстане. На фоне укрепления дипломатических, экономических и культурных связей между Республикой Корея и Казахстаном, образование в области корейского языка пройдя путь от узкоспециализированной академической дисциплины до востребованного общего элективного курса и второго иностранного языка в различных высших учебных заведениях продемонстрировало значительный количественный рост. На основе эмпирического анализа девяти репрезентативных университетов, включая Университет Сулеймен Демирель, Казахский национальный женский педагогический университет, Университет Сатпаева (Казахский национальный исследовательский технический университет), Международный Таразский инновационный университет, Таразский региональный университет им. М.Х. Дулати, IT-университет, Университет Максута Нарикбаева (MNU), Кызылординский университет им. Коркыт Ата и Almaty Management University (AlmaU), данное исследование выявляет ряд ключевых проблем, таких как слабая институциональная база, высокая зависимость от командированных преподавателей и нехватка локализованных учебных материалов.

Для обеспечения стратегического перехода от количественного расширения к качественному развитию в данном исследовании предлагается несколько ключевых направлений политики. Во-первых, подчеркивается необходимость обеспечения и профессионализации местных штатных преподавателей через специализированные программы обучения, такие как инициатива «K-Teacher». Кроме того, отмечается важность создания стабильных цепочек поставок печатных учебников и поддержки локализации учебных программ, отражающих уникальные культурные и лингвистические особенности Казахстана. Наконец, исследование предлагает развивать академическо-индустриальные связи для повышения социальной значимости и карьерной эффективности изучения корейского языка. Несмотря на ограниченность охвата, данное исследование закладывает фундаментальную основу для построения устойчивой и профессиональной экосистемы KFL (корейский язык как иностранный) в Казахстане.

Ключевые слова: корейский язык как иностранный (KFL), система высшего образования Казахстана, профессионализация преподавателей, локализация учебных программ, образовательная инфраструктура, академическо-отраслевые связи, качественный рост.

Introduction

Recently, the burgeoning interest in the Korean language and culture within Central Asia has positioned Korean language education as a vital catalyst for fostering cultural and interpersonal exchanges, transcending its role as simple linguistic instruction. Notably, since the establishment of diplomatic relations between Korea and Kazakhstan in 1992, Korean language education has expanded significantly. This growth began with the founding of the Department of Korean Studies at Al-Farabi Kazakh National University, followed by the opening of the Korean Education Center in Almaty in 1991.

Choi (1997) examined the status of Korean language education in Kazakhstan, the history of the Koryo-saram (ethnic Koreans), and the pedagogical shifts following Kazakhstan's independence, while identifying systemic challenges and future strategies. Kim (2004) conducted a comparative analysis of Korean language programs and student satisfaction levels at Korean Education Centers across Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Uzbekistan. Furthermore, Hwang (2007) analyzed the historical trajectory and current issues of Korean language education in Kazakhstan, proposing specialized training programs for local instructors based on a comprehensive needs analysis. Han et al. (2009) examined

the status and characteristics of Korean language education in three Central Asian countries – Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Uzbekistan – highlighting the evolving educational landscape, existing challenges, and necessary areas for improvement.

As of the 32nd anniversary of the establishment of Korean Studies and the 34th year of Korean language education in Kazakhstan, the current educational landscape reflects significant growth. According to recent data, 25 primary and secondary schools (K-12) have adopted Korean as either a regular or after-school elective subject. Furthermore, 16 universities across the country now offer Korean language courses as part of their major or liberal arts curricula.* While these figures undoubtedly represent significant quantitative and outward growth, persistent challenges remain within the field of Korean language education. Despite this expansion, disparities in educational infrastructure across regions and institutions, coupled with an imbalance in institutional support from both Korea and local universities, act as major constraints to achieving qualitative advancement. Consequently, there is an urgent need for a comprehensive analysis of Korean language education in Kazakhstan that transcends individual institutional cases.

Accordingly, this study aims to analyze the current status of Korean language education, specifically focusing on universities that offer Korean as a Foreign Language (KFL) rather than those with established Korean Studies departments. It evaluates both the achievements and limitations of these programs. Furthermore, based on this comprehensive situational analysis, this research seeks to propose practical strategies for the qualitative growth and sustainable development of KFL education in Kazakhstan.

The scope of this study encompasses universities offering Korean as a Foreign Language (KFL) courses, including Suleyman Demirel University (SDU), Kazakh National Women's Teacher Training University, Satbayev University (Kazakh National Research Technical University), Almaty Management University (AlmaU), International Taraz University, M.Kh. Dulaty Taraz Regional University, Astana IT University, Maqsut Narikbayev University (MNU), and Korkyt Ata Kyzylorda University. Data collection was conducted through direct surveys administered to both Korean and local faculty members currently teaching at these institutions.

* Korean Education Center in Almaty. (February 2026). Current Status of Korean Language Adoption. Retrieved from, <https://koreacenter.or.kr/state.php>

Methods. Results and discussion

Current Status of Korean Language Education in Kazakhstani Universities

Universities Specializing in Korean Studies and Korean Language Education

Following the establishment of formal diplomatic relations between Korea and Kazakhstan in 1992, Korean Studies and Korean language education began to take root, primarily within universities that inaugurated dedicated Korean Studies majors. A landmark development occurred in 1994 when Al-Farabi Kazakh National University, the nation's premier public institution, established the Department of Korean Studies within the Department of Far Eastern Studies under the Faculty of Oriental Studies. Since the early 2000s, there has been a notable increase in institutions offering Korean not as a major, but as a second foreign language or as a general elective course. The following «Table-1» presents the current status of universities in Kazakhstan that offer specialized majors in Korean Studies. These institutions serve as the primary academic hubs for professional education in Korean Studies and the Korean language within the country.

As illustrated in «Table-1», most of these institutions established Korean Studies majors during the mid-to-late 1990s. By offering comprehensive graduate programs – including both Master's and Doctoral degrees alongside undergraduate courses – they have functioned primarily as research-oriented universities. In contrast, Abai Kazakh National Pedagogical University, given its nature as a teaching-oriented institution, focuses its Korean language instruction within the Department of Linguistics and Translation rather than as a standalone Korean Studies major. Notably, its graduate offerings are currently limited to the Master's level.

Current Status of Korean Language Education in Non-Korean Studies Major Universities

The following «Table-2» presents a comparative overview of universities in Kazakhstan that offer Korean as a second foreign language or a general elective. By focusing on key parameters – such as institutional names, the commencement year of Korean courses, departmental affiliations, and the modes of educational delivery – this section aims to identify the institutional foundations and operational patterns of Korean language education across these diverse academic environments.

Table 1*Status of Universities with Korean Studies Majors in Kazakhstan**(October 2025)**

University Name	Type	Founded / Location	Year Established / Department Name	Faculty Count (Local/Korean)	Degree Programs Offered
Al-Farabi Kazakh National University (KazNU)	National	1934 / Almaty	1994 / Dept. of Korean Studies (within Dept. of Far Eastern Studies)	21 (16/5)	BA, MA, PhD
Ablai Khan Kazakh University of International Relations and World Languages	Private	1993 / Almaty	1998 / Dept. of Korean Studies	22 (17/5)	BA, MA, PhD
Abai Kazakh National Pedagogical University	National	1928 / Almaty	Re-established in 2021 (Originally 1990-2002) / Dept. of Oriental Languages and Translation	4 (3/1)	BA, MA
L.N. Gumilyov Eurasian National University (ENU)	National	1998 / Astana	1999 / Dept. of Oriental Studies	3 (2/1)	BA, MA, PhD

Table 2*Status of KFL in Non-Major Universities in Kazakhstan**(October 2025)*

No.	University Name	Type	Founded / Location	Commencement Year / Department Name	Educational Provision Type
1	Korkyt Ata Kyzylorda University	National	1937 / Kyzylorda	2003 / Faculty of Foreign Languages & Translation (Dept. of English and Korean)	Mandatory General Elective
2	International Taraz University	Private	2008 / Taraz	2013 / Faculty of Foreign Languages	Mandatory General Elective
3	M.Kh. Dulaty Taraz Regional University	State	1998 / Taraz	2001 / Faculty of Humanities (Dept. of World Languages)	Mandatory General Elective
4	Maqsut Narikbayev University (MNU)	Private	1994 / Astana	2021 / School of Liberal Arts	Mandatory General Elective
5	IT University	Private	2019 / Astana	2024 / Department of General Education	Mandatory General Elective
6	Satbayev University	National	1934 / Almaty	2024 / Department of Foreign Languages	Mandatory General Elective
7	Kazakh National Women's Teacher Training University	National	1944 / Almaty	2023 / Dept. of Foreign Language Teaching Methods & Intercultural Communication	Mandatory General Elective
8	SDU University	Private	1996 / Almaty	2016 / Faculty of Education & Humanities (Two Foreign Languages Major)	Mandatory General Elective
9	Almaty Management University (AlmaU)	Private	1988 / Almaty	2025 / Korean Language Center (Operated/Commissioned by KT&G Scholarship Foundation)	General Elective

* All tables are based on a field survey conducted by the author in October 2025.

The universities identified in this study are primarily distributed across the southern (Kyzylorda, Taraz), southeastern (Almaty), and northern (Astana) regions of Kazakhstan. Among the nine institutions surveyed, three are national, one is state-run, and five are private. The data indicates that Korean language instruction as a second foreign language or general elective primarily emerged in two waves: the early 2000s and a more recent expansion in the mid-2020s. A common structural characteristic is that Korean language programs are housed within broader departments, such as the Department of Foreign Language Education or the Department of Translation and Interpretation, rather than existing as independent Korean Studies departments. Furthermore, with the exception of Almaty Management University (AlmaU), most of these institutions employ a curriculum system where students majoring in English Education are required to select a mandatory second foreign language. In this framework, Korean competes as a popular elective alongside other major world languages, including Chinese, Japanese, and French.

In this framework, while English Education serves as the primary major within the Department of Foreign Language Education, Korean effectively functions as a secondary major. Ideally, this secondary track should comprise specialized curricula in Korean Language Education or Translation and Interpretation. However, the survey results reveal a significant discrepancy: instead of offering professional courses in pedagogy or translation, most programs are predominantly limited to speaking-oriented instruction.

At Maqsut Narikbayev University (MNU), located in Astana, Korean language instruction was first introduced within the School of Liberal Arts in 2021. The program is structured as a mandatory requirement for students majoring in Foreign Language Education across all levels, from the first to the fourth year. However, the survey found that the Korean curriculum managed by the Department of Foreign Language Education lacks specialized pedagogical subjects; instead, it is exclusively composed of conversation-oriented courses. Despite these curricular limitations, MNU demonstrates a high degree of operational flexibility. The university allows students to be exempted from mandatory Korean classes if they achieve a specific level on the Test of Proficiency in Korean (TOPIK). Furthermore, the system is designed to be adaptable, enabling students to enroll in advanced courses that

exceed their current academic year based on their actual proficiency. This approach suggests a focus on individual competency within the existing institutional framework.

In contrast, the Korean language program at Astana IT University is structured as a short-term, mandatory general elective exclusively for first-year students. This indicates a more restricted curricular integration compared to other institutions. Meanwhile, Almaty Management University (AlmaU) demonstrates a unique model of institutional cooperation. The KT&G Scholarship Foundation, a South Korean private entity, established an on-campus Korean Language Center to provide courses to AlmaU students. A distinctive feature of this program is its accessibility; rather than being restricted to a specific department or major, the Korean courses are offered as general electives available to the entire student body. This open-enrollment system reflects a high level of student interest and a flexible approach to cultural and linguistic education.

Current Status and Key Characteristics of KFL by University

The following «Table-3» provides a comprehensive summary of the current status of institutions offering Korean as a second foreign language in Kazakhstan. As illustrated in the table, these data allow for a detailed examination of the actual operational practices and curricular structures of Korean language courses across the surveyed universities.

(1) Case Analysis: Korkyt Ata Kyzylorda University

At Korkyt Ata Kyzylorda University, the Faculty of Foreign Languages and Translation offers Korean language education both as a second foreign language for students majoring in English and Korean and as a general elective. Currently, a single Korean language instructor dispatched by the National Institute for International Education (NIED) is responsible for approximately 380 students. The curriculum is organized strictly by academic year, without taking into account the individual proficiency levels or private learning gaps among students. Approximately three hours of Korean language instruction are provided per week. Although the program is technically part of a translation and interpretation major, no specialized courses related to these fields are offered. Instead, the curriculum focuses predominantly on grammar and speaking-oriented instruction using the «Sejong Korean» textbook series.

Table 3*Operational Status of Korean Language Programs in Selected Kazakhstani Universities**(October 2025)*

No.	University Name	Faculty (Local/ Korean)	No. of Students	Textbooks & Distribution	Instructional Level / System	Hours per Week
1	Korkyt Ata Kyzylorda University	1 (0/1) [NIED]*	(SFL) 140 / (GE) 240	Sejong Korean (PDF)	Grade-specific classes	3 hours
2	International Taraz University	1 (0/1) [Locally hired]**	73	Practical Korean (PDF)	Grade-specific classes	4 hours
3	M.Kh.Dulaty Taraz Regional University	1 (0/1) [NIED]	136	Korean for Overseas Koreans (PDF)	Grade-specific classes	3 hours
4	Maqsut Narikbayev University (MNU)	2 (1/1) [NIED]	110	Sejong Korean & Practical Korean (PDF/E- book)	Grade-specific; Failure (Repeat) system	Basic: 6 hrs / Int-Adv: 3 hrs
5	Astana IT University	2 (1/1) [NIED]	100 (Freshmen)	Sejong Korean 1A-2A	General Elective for Freshmen	Offline: 3 hrs / Online: 2 hrs
6	Satbayev University	2 (2/0)	70	Korean for Kazakhs	Freshmen classes	3 hours
7	Kazakh National Women's Teacher Training University	3 (3/0)	133	Ewha Korean (PDF)	Grade-specific classes	3 hours
8	SDU University	5 (3/2) [Locally hired]	404	Sejong Korean Conversation (PDF)	Grade-specific classes	3 hours
9	Almaty Management University (AlmaU)	3 (1/2) [Locally hired]	90	Korea University Korean 1A-5B (Physical books)	Proficiency-based; TOPIK prep; Culture	3 days (90m), 2 days (120m), 1 day (150m)

* Korean language teachers dispatched by the National Institute for International Education (NIED)

** Locally hired native Korean instructors.

(2) Case Analysis: International Taraz University

At International Taraz University, a single locally hired native Korean instructor provides four hours of Korean language instruction per week to approximately 70 students. Similar to other institutions, the courses are categorized by academic year rather than the students' actual proficiency levels.

Students majoring in English Education within the Faculty of Foreign Languages are the primary participants in these Korean courses. However, the curriculum remains disconnected from the students' major fields of study. Despite being part of a professional education track, the Korean language program does not offer any specialized subjects or credits related to the students' primary academic or professional focus.

(3) Case Analysis: M.Kh. Dulaty Taraz Regional University

At M.Kh. Dulaty Taraz Regional University, a single Korean language instructor dispatched by the National Institute for International Education

(NIED) provides Korean language instruction to 136 students. The curriculum utilizes the "Korean for Overseas Koreans" textbook series and offers three hours of instruction per week. Following the general trend, classes are organized by academic year rather than proficiency levels, focusing on Korean for General Purposes (KGP).

A notable logistical challenge at this institution is the lack of physical textbooks for students. Instead of printed materials, the instructional content is delivered through PDF files of the textbook and PPT presentations developed personally by the instructor. This highlights a significant reliance on digital supplementary materials due to the absence of a stable physical textbook supply chain.

(4) Case Analysis: Maqsut Narikbayev University (MNU)

At Maqsut Narikbayev University (MNU), Korean language instruction is delivered to 110 students by a teaching team consisting of one local instructor and one Korean instructor dispatched by the National Institute for International Education (NIED).

While the program is fundamentally organized by academic year, MNU distinguishes itself through a rigorous and flexible academic management system.

Notably, the university implements a mandatory retention (failure) policy, where students who fail to pass the end-of-year examinations are required to repeat the level within their academic year. Conversely, the system rewards proficiency; students who achieve high scores on the Test of Proficiency in Korean (TOPIK) may be granted course exemptions or allowed to skip grades (accelerated placement) to join advanced classes. Furthermore, the instructional hours are differentiated by proficiency: six hours per week are allocated to basic-level students to ensure a solid foundation, while intermediate and advanced learners receive three hours per week.

(5) Case Analysis: IT University

At Astana IT University, located in Astana, Korean language courses are exclusively offered as general electives for first-year students. The program is managed by a teaching team consisting of one local instructor and one Korean instructor dispatched by the National Institute for International Education (NIED), serving a total of 100 freshmen.

The curriculum utilizes a blended learning model, providing three hours of offline instruction per week alongside approximately two hours of online components. The online portion is primarily utilized for students to engage with pre-recorded video lectures and complete assigned coursework. This structure indicates a more focused, short-term introductory approach to Korean language education compared to universities with four-year continuous programs.

(6) Case Analysis: Satbayev Kazakh National Research Technical University

At Satbayev Kazakh National Research Technical University, Korean language courses were newly introduced within the Department of Foreign Languages in 2024. Compared to other institutions, this program is a very recent addition. It is structured as a one-year curriculum for first-year students, providing three hours of instruction per week.

The choice of instructional materials is left to the individual discretion of the faculty. Currently, the program utilizes «Korean for Kazakhs (Beginner)», a Russian-translated textbook series published with the support of the Korea Foundation (KF). A distinctive characteristic of this university is its faculty composition; unlike most other programs that rely on native speakers, the Korean language courses here are delivered to approximately 70 students by

two non-native (local) instructors, without the presence of a native Korean teacher.

(7) Case Analysis: Kazakh National Women's Teacher Training University

Korean language courses were introduced at Kazakh National Women's Teacher Training University in 2023. As a national institution, it shares a similar faculty structure with Satbayev University, operating with three non-native (local) instructors and no native Korean faculty, serving a total of 133 students. Given its status as a teacher training university, the institution is structurally positioned to cultivate future Korean language educators. However, the current curriculum lacks specialized pedagogical subjects required for teacher training, focusing instead on Korean for General Purposes (KGP).

The program utilizes the «Ewha Korean» textbook series. Developed by a university-affiliated language institute in Korea, this series is designed for intensive academic purposes, typically requiring a substantial number of instructional hours. In the context of this university, where only three hours of instruction are provided per week, the faculty is essentially tasked with compressing a curriculum designed for 200 hours into just 48 hours over a 16-week semester.* Under such significant time constraints, it is difficult to characterize the instruction as either professional teacher training or even effective speaking-oriented education.

(8) Case Analysis: SDU University

At SDU University, Korean language courses are offered within the Faculty of Education and Humanities as part of the «Two Foreign Languages» major. The program serves a significant student body of 404 students majoring in Foreign Language Education, with a teaching staff comprising two native Korean instructors and three local instructors. Like other institutions, students who select English as their primary major choose Korean as one of several elective foreign language options, attending three hours of instruction per week.

The curriculum utilizes «Sejong Korean Conversation», a textbook designed for general communicative purposes. SDU presents a positive pedagogical model in that it facilitates collaboration between native and non-native faculty members. However, from the perspective of educational efficiency, a significant challenge remains: a team of only five

* Most Korean language institutes affiliated with universities in South Korea operate on an academic schedule that provides 200 hours of instruction over a 10-week period. These 200 hours include examinations and extracurricular activities such as cultural experiences.

instructors is responsible for over 400 students. This high student-to-teacher ratio potentially undermines the quality of individualized instruction and the overall effectiveness of the language program.

(9) Case Analysis: Almaty Management University (AlmaU)

Finally, at Almaty Management University (AlmaU), a unique educational model has been in operation since 2025 through the support of the KT&G Scholarship Foundation, a South Korean private entity. This partnership led to the establishment of an on-campus Korean Language Education Center, which serves a dual purpose: providing credit-bearing general electives for AlmaU students and offering free Korean language outreach programs for the local community.

The program at AlmaU is characterized by its proficiency-based grouping, moving away from the rigid grade-specific structures seen in other institutions. Furthermore, the courses are not restricted to specific departments but are open as general electives to the entire student body. Another distinctive feature is the stable supply of instructional materials. While many universities predominantly rely on digital files that lack copyright protection, AlmaU ensures the provision of physical textbooks to its students at a 50% subsidized rate. This consistent provision of high-quality physical resources is made possible through the continuous financial and logistical support of KT&G.

In conclusion, the survey of these nine institutions reveals a diverse landscape of Korean language education in Kazakhstan, characterized by varying levels of institutional support, faculty composition, and pedagogical approaches. While some universities excel in administrative flexibility and external partnerships, others continue to face challenges related to high student-to-teacher ratios and insufficient physical infrastructure.

Current Challenges and Strategic Recommendations for Future Development

Korean language education in Kazakhstan has a long-standing history among Central Asian nations. Historically centered around specialized Korean Studies departments, the field has now expanded significantly, repositioning itself as a popular second foreign language and a general elective for non-major students.

Furthermore, the demographics of both learners and educators have undergone a profound transformation. In the past, Korean was primarily taught as a heritage language for ethnic Koreans (Koryo-saram)

in Kazakhstan, with ethnic Korean professors who spoke Russian serving as the primary educators*. However, as of 2026, the vast majority of learners are local students whose mother tongues are Kazakh or Russian. Remarkably, the teaching staff has also evolved to include a diverse group of native Koreans and, increasingly, local Kazakhstani professors who have professionally majored in the Korean language.

While the status of the Korean language in Kazakhstan has risen and experienced explosive quantitative growth over the past decade, significant limitations remain. To transition from mere numerical expansion to qualitative excellence, these hurdles must be overcome. This section identifies the immediate challenges faced by Kazakhstani universities and proposes practical measures for improvement.

Human Resource Support for Educators

The expansion of KFL (Teaching Korean as a Foreign Language) in Kazakhstan has progressed in parallel with diplomatic, economic, and cultural cooperation between the two nations. This growth is marked by a gradual shift from research-oriented Korean Studies departments to foreign language universities and, more recently, to general comprehensive universities.

However, despite this horizontal expansion, the institutional foundation of Korean language education remains relatively fragile, showing clear limitations in terms of continuity and systematicity. For Korean language courses to be firmly established as permanent, long-term components of the university curriculum, securing a stable faculty is an absolute prerequisite. Currently, Kazakhstani universities exhibit an excessively high reliance on native Korean instructors dispatched by the National Institute for International Education (NIED).

To prevent educational gaps that occur when a dispatched instructor's term ends and to maintain the continuity of the curriculum, it is essential to expand the recruitment of full-time local faculty. University administrations must move beyond treating Korean as a one-off elective and instead integrate it into the core curriculum of the regular academic system, securing dedicated faculty positions (TO) accordingly. Local instructors, who are proficient in both the local context and languages (Kazakh/Rus-

* As noted by Han, Kim, and Kim (2009), Korean language education in the three Central Asian nations, including Kazakhstan, has been undergoing a significant shift in its primary agents – moving away from an ethnic Korean-centered model toward a broader Kazakh-local framework.

sian), are uniquely positioned to manage academic administration and ensure the long-term stability of the program.*

As evidenced by the case of Kazakh National Women's Teacher Training University, a significant gap exists between the institution's primary mission and its actual pedagogical practice. Despite being a pedagogical university, the current curriculum lacks specialized subjects essential for teacher cultivation, such as Teaching Methodologies and Curriculum & Material Development.

To address this, it is imperative to strengthen Korean as a Foreign/Second Language (KFL/KSL) majors or establish Teacher Certification Programs within key regional pedagogical universities. The goal must shift from producing individuals who are merely proficient in the language to cultivating professional educators equipped with pedagogical expertise.

Furthermore, this local effort should be integrated with South Korean government scholarship programs, such as the Global Korea Scholarship (GKS). By expanding opportunities for prospective local instructors to obtain Master's and Doctoral degrees (MA/PhD) at graduate schools in South Korea, the academic professionalization of the local faculty can be significantly enhanced. This high-level academic training will ensure that the future of Korean language education in Kazakhstan is led by experts who possess both linguistic fluency and advanced pedagogical knowledge.

And to effectively integrate the rapidly evolving EdTech environment and modern KFL pedagogical theories into the classroom, sustained support for active faculty members is indispensable. This necessitates the institutionalization of «Localized Teaching Methodology Workshops» tailored specifically to the unique educational context of Kazakhstan.

As observed in the cases of Astana IT University and Almaty Management University (AlmaU), there is a critical need to activate professional Teacher Associations to facilitate the sharing of specialized instructional know-how.** Key areas

* The local instructors identified in this survey were, for the most part, highly qualified professionals who had either completed their graduate studies at the Department of Korean Studies, Al-Farabi Kazakh National University, or had obtained their Master's degrees in South Korea.

** To standardize and elevate the quality of instruction, it is highly recommended to expand the implementation and promotion of the «K-Teacher» program. Developed by the National Institute of Korean Language (NIKL) in South Korea, this specialized training curriculum is designed for the cultivation and re-education of overseas Korean language instructors.

for knowledge exchange include blended learning models (combining synchronous and asynchronous instruction) and proficiency-based class management. Such peer-to-peer networks will allow innovative practices at specific institutions to be adopted as regional standards.

Furthermore, to enhance the professional identity and pride of local instructors, small-scale Research Grants should be provided. These grants would empower local faculty to conduct systematic analyses of learner error patterns specific to Kazakh and Russian speakers and to develop supplementary instructional materials optimized for local needs. By fostering an environment where local instructors serve as both educators and researchers, Kazakhstan can establish a self-sustaining and high-quality Korean language academic ecosystem.

Educational Infrastructure and Instructional Resources

To achieve a qualitative leap in Korean language education in Kazakhstan, the standardization of educational tools and environments is as urgent as the enhancement of faculty competence. It is imperative to overcome the current limitations of over-reliance on digital materials and to establish a sustainable infrastructure through the following strategic support measures.

It is necessary to establish a stable supply chain for physical textbooks and to support the localization of instructional materials. A considerable number of the surveyed universities rely on PDF files with unclear copyright status or on bound photocopied materials, which undermines the professionalism of the academic environment. In contrast, Case 9 (AlmaU) demonstrated a high level of learner engagement by providing physical textbooks almost free of charge through private-sector support (KT&G).

In collaboration with organizations such as the Korea Foundation (KF) and the King Sejong Institute Foundation, it is recommended to designate key hub universities in Kazakhstan as «Korean Language Textbook Distribution Centers» and to support a logistics system that ensures the stable supply of physical teaching materials. Furthermore, efforts should go beyond merely distributing textbooks published in Korea; joint research initiatives and publication funding should be provided to develop «locally customized Korean language textbooks» that reflect the linguistic and cultural characteristics of Kazakhstan.

In addition, it is necessary to establish a hybrid learning environment through the integration of

EdTech. The blended learning model – combining both online and offline instruction – as demonstrated by the case of IT universities, can serve as an effective solution to address the shortage of instructors while enhancing learning efficiency.*

To modernize educational infrastructure, support should be provided for the development of language laboratories (Language Labs) and smart classrooms, enabling learners to indirectly experience Korea's advanced educational environment and thereby fostering greater motivation.

Furthermore, it is necessary to support the development of Korean for Specific Purposes (KSP) content tailored to different academic disciplines. At present, most universities rely on general-purpose conversational textbooks (e.g., *Sejong Korean*, *Ewha Korean*), which fail to adequately meet the professional needs of students in fields such as IT, engineering, and business.

Accordingly, depending on the characteristics of each institution, support should be provided for the development of KSP-oriented textbooks and curricula, such as «Korean for IT», «Business Korean», and «Korean for Engineering». Such initiatives would serve as a practical educational infrastructure directly linked to employment opportunities in Korean companies.

Conclusion

While extensive research and status surveys have been conducted on Korean language education within the framework of Korean Studies majors in Kazakhstan, scholarly attention toward Korean as a second foreign language or as a general elective has remained relatively sparse. Through this empirical study, it has been confirmed that Korean language education in Kazakhstan is currently experiencing rapid quantitative growth, particularly in the domain of non-major elective courses. Based on the preceding situational analysis and discussions, this section aims to synthesize the critical considerations necessary for the qualitative advancement of Korean as a second foreign language in the Kazakhstani higher education context.

First and foremost, there is a critical need to secure, cultivate, and provide continuous re-education for Korean language instructors. To ensure the sus-

tainable development of Korean language education and to facilitate a strategic transition from quantitative expansion to qualitative maturity, the role of professional non-native (local) Korean instructors is indispensable. To achieve this, specialized programs for cultivating pre-service teachers must be established within pedagogical universities and institutions specialized in foreign language education. Furthermore, robust in-service re-education programs should be developed to enhance the pedagogical competence of current faculty. By institutionalizing these training tracks, Kazakhstan can build a self-sustaining academic ecosystem led by experts who possess both linguistic proficiency and advanced instructional methodologies.

Secondly, there is an urgent need for a stable supply of physical textbooks and the development of instructional materials tailored to specific educational objectives. Currently, most materials used in Korean language programs in Kazakhstan are imported directly from South Korea without modification. However, for more effective instruction, it is essential to have customized textbooks that align with the local culture, the specific curricula of Kazakhstani universities, and diverse educational goals. To achieve this, continuous high-level consultations between the governments of both nations are necessary to establish policies that reflect local demand and the unique educational environment of Kazakhstan. Such a policy framework should not only facilitate the logistical distribution of physical books but also support the research and development of localized content – moving away from a «one-size-fits-all» approach to a more context-sensitive pedagogical model.

Thirdly, it is essential to establish standardized curricula and foster integrated research to build a robust Korean language education infrastructure. By promoting multifaceted cooperation – encompassing human resources, culture, education, and research – with universities that already host Korean Studies majors, a comprehensive infrastructure for KFL (Korean as a Foreign Language) can be developed across Kazakhstan. The foundation for mutual growth should be laid by sharing existing textbooks, instructional programs, and information regarding academic research and cultural events. This collaborative network will allow newer programs to benefit from the accumulated expertise of established departments.

Furthermore, to enhance the continuity and effectiveness of Korean language learning, these educational efforts must be linked with employment

* SDU and International Taraz University have been collaborating with Sookmyung Women's University through the «Global e-School Project», an initiative supported by the Korea Foundation (KF).

opportunities and industrial cooperation. Integrating language education with the professional sector will significantly contribute to strengthening the social value and practical utility of Korean language studies, transforming it from a purely academic pursuit into a vital tool for career development in the global era.

While numerous universities in Kazakhstan offer Korean language courses, it is regrettable that this study could not encompass every institution providing such instruction. Furthermore, due to logistical constraints, a comprehensive survey of the specific needs and demands of both Korean language learn-

ers and instructors was not included in the present scope of this research.

Consequently, a more extensive and systematic investigation into the overall landscape of Korean language education in Kazakhstan – incorporating a broader range of institutions and qualitative data from stakeholders – is deferred to future research. It is hoped that subsequent studies will build upon the findings of this paper to provide a more holistic and nuanced understanding of the evolving KFL (Korean as a Foreign Language) environment in the region.

References

- Choi, M. O. (1997). Korean language education for ethnic Koreans in the former Soviet Union: Current status of Korean language education in Central Asia. In *Abstracts of the 8th UNESCO King Sejong Literacy Prize Award Ceremony and International Academic Conference* (pp. 53–69). https://www.korean.go.kr/nkview/nklife/1997_1/1997_1_index.html
- Han, Y. G., Kim, S. K., & Kim, L. (2009). Korean language education in three Central Asian countries. *Journal of Korean Language Education*, 20(2), 303–335. <https://doi.org/10.18209/iakle.2009.20.2.303>
- Hwang, I. J. (2007). *A study on the development of a training program for local Korean language teachers in Kazakhstan* (Master's thesis, Yonsei University Graduate School of Education). <https://library.yonsei.ac.kr/main/search/searchDetail/1927708>
- Jang, H. J. (2025). Digital educational and research environment of Korean language education in Kazakhstan: Focusing on the case of Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages. In *Proceedings of the 2025 KF Global e-School Collaboration Project Workshop* (pp. 24–32).
- Kim, K. K. (2004). The current state of ethnic education for Koreans in Central Asia. *Korean Journal of Comparative Education*, 14(3), 221–241. https://www.riss.kr/search/detail/DetailView.do?p_mat_type=1a0202e37d52c72d&control_no=2ddc545c78bc75baffe0bdc3ef48d419
- Korea Foundation. (n.d.). <https://www.kf.or.kr/kf/main.do>
- Korea Foundation. (2025). Possibilities and challenges of Korean language education in the digital era. In *Proceedings of the 2025 KF Global e-School Collaboration Project Workshop* (pp. 16–55).
- Korean Education Center in Almaty. (n.d.). <https://koreacenter.or.kr/state.php>
- Korean Language Teaching & Learning Center. (n.d.). Online training program for overseas Korean language teachers. <https://kcenter.korean.go.kr>
- Mangen, A., et al. (2013). Reading linear texts on paper versus computer screen: Effects on reading comprehension. *International Journal of Educational Research*, 61, 540–546. <https://doi.org/10.1016/j.ijer.2012.12.002>
- National Institute of Korean Language. (n.d.). <https://www.korean.go.kr>

Information about the author:

Son Yujung – Professor, Cyber Hankuk University of Foreign Studies (Seoul, Republic of Korea, e-mail: saytome820@naver.com).

Автор туралы мәлімет:

Сон Ю Джонг – профессор, Кибер Хангук Шетел тілдері университеті (Сеул, Корея Республикасы, e-mail: saytome820@naver.com).

Сведения об авторе:

Сон Ю Джонг – профессор, Кибер Хангук университета иностранных языков (Сеул, Республика Корея, e-mail: saytome820@naver.com).

Received May 8, 2026

Accepted July 30, 2026

2-бөлім
**ШЫҒЫС ЕЛДЕРІНІҢ
ТАРИХЫ МЕН САЯСАТЫ**

Section 2
**HISTORY AND POLITICS
OF THE COUNTRIES OF THE EAST**

Раздел 2
**ИСТОРИЯ И ПОЛИТИКА
СТРАН ВОСТОКА**

A. Saadullah

Academy of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan,
Dushanbe, Tajikistan
e-mail: prof.asrt@mail.ru

A CRITIQUE OF THE ANTHROPOLOGICAL UNDERPINNINGS OF JOHN RAWLS' THEORY OF JUSTICE REGARDING THE NATURE OF SOCIAL LIFE: AN EASTERN-ISLAMIC PHILOSOPHICAL PERSPECTIVE

The ontological nature of human social life and its governing anthropological principles constitute the foundational bedrock of all theories of justice and political structures. This study deconstructs and scrutinizes John Rawls's anthropological presuppositions regarding the nature of collective life within his theory of justice and the construct of the "Original Position". This critique is formulated through the robust conceptual lenses of Eastern-Islamic philosophers, primarily drawing upon the philosophical frameworks of Al-Farabi, Avicenna, and Khwaja Nasir al-Din al-Tusi. Methodologically, this research deploys a qualitative comparative-critical analysis, utilizing an integrative approach of both immanent (internal) and transcendent (external) critique via rigorous library-based research.

The findings reveal that the Rawlsian doctrine is strictly predicated upon a secular-humanistic paradigm of "Rational-Calculative Civility" (*Madaniyyah bi al-Aql*). Within this reductive model, social existence is degraded to a mere instrumental, transactional contract forged in the "Original Position" solely to maximize material primary goods. Conversely, Eastern-Islamic sages demonstrate an ontologically superior, two-dimensional anthropology that harmonizes human material nature (*Tabi'ah*) with the transcendent spiritual essence (*Fitrah*). They establish the genesis of society not as an artificial contract, but as an existential necessity rooted in "Dispositional *Fitrah*-Based Civility" (*Madaniyyah bi al-Fitrah wa al-Tab'*).

This critical analysis demonstrates that Rawls's absolute reliance on autonomous, self-founded reason and the abstract mechanism of the "Veil of Ignorance" precipitates an operational crisis. By entirely ignoring the innate human drive for exploitation (*Quwwat al-Istikhdam*), erasing the innate spiritual inclination toward genuine justice, and severing human agency from its primordial source of creation, the Rawlsian model suffers from a fatal structural paralysis. Ultimately, this study concludes that establishing a sustainable, genuinely just society requires transcending the mechanical limitations of Western material contractarianism. It necessitates a paradigm shift toward reconstructing a Transcendent *Fitrah*-Based Theory of Justice, wherein the multi-dimensional facets of human existence achieve true equilibrium under the governance of the Sacred Intellect (*Intellectus Sanctus*).

Keywords: Nature of Social Life, Theory of Justice, John Rawls, Original Position, Veil of Ignorance, Rational-Calculative Civility (*Madaniyyah bi al-Aql*), Dispositional Civility (*Madaniyyah bi al-Fitrah*), Two-Dimensional Anthropology, Autonomous Reason, Sacred Intellect, Drive for Exploitation (*Quwwat al-Istikhdam*), Eastern-Islamic Philosophy.

А. Саъдулло

Тәжікстан Республикасы Президенті жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы,
Душанбе, Тәжікстан
e-mail: prof.asrt@mail.ru

Джон Ролздың әділеттілік теориясының антропологиялық негіздеріне қоғамдық өмір табиғатына қатысты сын: шығыс-исламдық философиялық перспектива

Адамның қоғамдық өмірінің онтологиялық табиғаты және оны айқындайтын антропологиялық қағидаттар барлық әділет теориялары мен саяси құрылымдардың іргелі негізін құрайды. Осы зерттеу Джон Ролздың әділеттілік теориясындағы және «бастапқы жағдай» концептісіндегі ұжымдық болмыс табиғатына қатысты антропологиялық алғышарттарын деконструкциялау мен сыни талдауға арналған. Бұл сын шығыс-ислам ойшылдарының терең концептуалдық модельдері арқылы тұжырымдалып, негізінен әл-Фараби, Ибн Сина (Авиценна) және Насыр ад-Дин ат-Туси философиялық мұрасына сүйенеді. Жұмыстың әдіснамалық негізін кітапханалық дереккөздерді

қатаң талдау арқылы жүзеге асырылған имманентті (ішкі) және трансцендентті (сыртқы) сынның интегративті тәсілін қолдана отырып жүргізілген сапалық салыстырмалы-сыни талдау құрайды.

Зерттеу нәтижелері Ролз доктринасының «рационалды-есепке негізделген азаматтық» (Маданийа би-аль-Акъль) секулярлық-гуманистік парадигмасына қатаң сүйенетінін көрсетеді. Бұл редукционистік модель шеңберінде әлеуметтік болмыс «бастапқы жағдайда» тек материалдық бастапқы игіліктерді барынша арттыру мақсатында жасалатын таза механикалық, утилитарлық келісім деңгейіне дейін төмендейді. Керісінше, шығыс-исламдық даналар адамның материалдық табиғатын (Таби'а) оның трансценденттік рухани мәнімен (Фитра) үйлестіретін онтологиялық тұрғыдан жоғары, екіөлшемді антропологияны көрсетеді. Олар қоғамның генезисін жасанды келісім ретінде емес, «фитраға негізделген табиғи азаматтықта» (Маданийа би-аль-Фитра ва-ат-Таб') тамырланған экзистенциалдық қажеттілік ретінде негіздейді.

Жүргізілген сыни талдау Ролздың автономды, өз-өзін негіздейтін ақылға және «надандық пердесі» абстрактілі механизміне абсолютті сүйенуі оның теориясының операциялық дағдарысына әкелетінін дәлелдейді. Ролзиандық модель адамның басқаларды қанауға және утилитарлық пайдалануға деген туа біткен ұмтылысын (Кувват әл-Истихдам) толық елемей, шынайы әділетке табиғи рухани бейімділікті жойып, адам субъектілігін Жаратылыстың бастапқы негізінен ажырату арқылы фаталдық құрылымдық салдануға ұшырайды. Нәтижесінде авторлар тұрақты, шынайы әділетті қоғам құру Батыстың материалистік контрактуализмінің механикалық шектеулерінен шығуды талап етеді деген қорытындыға келеді. Трансцендентті, фитраға негізделген әділет теориясын қайта құру бағытында парадигмалық өзгеріс қажет, онда адам болмысының көпөлшемді қырлары Қасиетті Ақылдың (Intellectus Sanctus) жетекшілігімен шынайы тепе-теңдікке ие болады.

Түйін сөздер: қоғамдық өмір табиғаты, әділет теориясы, Джон Ролз, бастапқы жағдай, надандық пердесі, «рационалды-есепке негізделген азаматтық» (Маданийа би-аль-Акъль), табиғи азаматтық (Маданийа би-аль-Фитра), екіөлшемді антропология, автономды ақыл, Қасиетті Ақыл, қанауға ұмтылыс (Кувват әл-Истихдам), шығыс-ислам философиясы.

A. Саъдулло

Академия государственного управления при Президенте Республики Таджикистан,
Душанбе, Таджикистан
e-mail: prof.asrt@mail.ru

Критика антропологических основ теории справедливости Джона Ролза относительно природы общественной жизни: восточно-исламская философская перспектива

Онтологическая природа общественной жизни человека и определяющие ее антропологические принципы составляют фундаментальную основу всех теорий справедливости и политических структур. Настоящее исследование посвящено деконструкции и критическому анализу антропологических предпосылок Джона Ролза касательно природы коллективного бытия в его теории справедливости и концепте «исходного положения». Данная критика сформулирована через призму глубоких концептуальных моделей восточно-исламских мыслителей, преимущественно опираясь на философское наследие аль-Фараби, Ибн Сины (Авиценны) и Насир ад-Дин ат-Туси. Методологическую основу работы составляет качественный сравнительно-критический анализ с применением интегративного подхода имманентной (внутренней) и трансцендентной (внешней) критики, реализованный посредством строгого анализа библиотечных источников.

Результаты исследования показывают, что доктрина Ролза жестко базируется на секулярно-гуманистической парадигме «рационально-расчетливой гражданственности» (Маданийа би-аль-Акъль). В рамках этой редукционистской модели социальное существование деградирует до уровня чисто механического, утилитарного контракта, заключаемого в «исходном положении» исключительно ради максимизации материальных первичных благ. Напротив, восточно-исламские мудрецы демонстрируют онтологически превосходящую, двумерную антропологию, гармонизирующую материальную природу человека (Таби'а) с его трансцендентной духовной сущностью (Фитра). Они обосновывают генезис общества не как искусственный договор, а как экзистенциальную необходимость, коренящуюся в «естественной, основанной на фитре гражданственности» (Маданийа би-аль-Фитра ва-ат-Таб').

Проведенный критический анализ доказывает, что абсолютная ставка Ролза на автономный, самообоснованный разум и абстрактный механизм «вуали неведения» приводит к операционному кризису его теории. Полностью игнорируя врожденное стремление человека к эксплуатации и утилитарному использованию других (Кувват аль-Истихдам), устраняя естественную духовную склонность к истинной справедливости и отсекая человеческую субъектность от первоосновы Творения, ролзианская модель сталкивается с фатальным структурным параличом. В итоге авторы приходят к выводу, что построение устойчивого, подлинно справедливого общества требует выхода за рамки механических ограничений западного материалистического контрактуализма.

Необходим парадигмальный сдвиг в сторону реконструкции трансцендентной, основанной на фитре теории справедливости, в которой многомерные аспекты человеческого бытия обретают истинное равновесие под руководством Священного Разума (*Intellectus Sanctus*).

Ключевые слова: природа общественной жизни, теория справедливости, Джон Ролз, исходное положение, вуаль неведения, рационально-расчетливая гражданственность (*Маданийа би-аль-Акль*), естественная гражданственность (*Маданийа би-аль-Фитра*), двумерная антропология, автономный разум, Священный Разум, стремление к эксплуатации (*Кувват аль-Истихдам*), восточно-исламская философия.

Introduction

The question of the nature of human social life has long been one of the most fundamental and challenging subjects within the realms of political philosophy, sociology, and philosophical anthropology. The inquiry – “Why has man gravitated toward collective life and what are the foundational causes of the formation of society?” – is not merely a theoretical contemplation. Rather, the response provided to this question constitutes the bedrock of all theories concerning justice, rights, and governmental structures. Throughout the history of human thought, diverse philosophers and schools of thought have approached this issue through varying lenses; some identify reason as the primary catalyst for human association, some emphasize man’s material and instinctive nature, while others regard the fear of violence and disorder as the principal factor driving humanity toward social contracts.

Among modern Western theorists, John Rawls holds a distinguished position as one of the most influential political philosophers of the twentieth century. With the publication of *A Theory of Justice* (Rawls, 2022), he sought to provide a fair framework for social cooperation by revisiting the contractarian tradition. However, as shall be examined in this article, the foundation of Rawlsian theory rests upon a specific type of “anthropology” in which “autonomous and calculative reason” is the central axis of all decision-making (Rawls, 2018). In designing his epistemic tool, the “original position,” Rawls posits man as a being who, behind a “veil of ignorance,” consents to collective life and the acceptance of the rules of justice solely to secure self-interest and prevent potential losses. This perspective reduces the nature of social life to a “mere rational contract,” wherein the supernatural and spiritual dimensions of humanity are overlooked.

The necessity and significance of critiquing this viewpoint become apparent when we recognize that Rawls’s anthropological foundations are rooted in modern humanism and secularism. This approach views man as a one-dimensional being whose social

motivations are confined within the circle of “instrumental reason” and “material interests” (Rawls, 2005). In contrast to this view, the thought of Eastern and Islamic philosophers, such as Al-Farabi and Avicenna (Al-Farabi, 1990; Avicenna, 2009), offers a different narrative of human reality. In this philosophical tradition, man is a “two-dimensional” or “dual-aspected” being who, in addition to material faculties and calculative reason, possesses a deeper layer known as *Fitra* (innate primordial nature).

From the perspective of Eastern and Islamic sages and philosophers (Miskawayh, 1961; Tusi, 2012), the human inclination toward society does not stem solely from a rational calculation for survival; rather, it is rooted in the totality of his existential dimensions. This paper attempts to employ an analytical and critical method to first scrutinize Rawls’s foundations regarding the social nature of man, and subsequently, by relying on the concepts of *Fitra* and *Tab’* (nature), demonstrate how Rawls’s one-dimensional focus on autonomous reason leads to the neglect of the true and ontic contexts of collective life. The fundamental distinction between the Rawlsian human – disconnected from metaphysics – and the human envisioned by Eastern and Islamic philosophers is the primary focus of this discussion. Ultimately, this article seeks to answer whether independent, calculative reason can alone explain the complex and transcendent nature of social life, or whether the establishment of a just society necessitates a return to the innate (*Fitri*) roots and spiritual dimensions of human existence.

Furthermore, the construct of the ‘Original Position’ operates as a purely mental and abstract hypothesis designed by Rawls to serve as a fair baseline for extracting the foundational principles of justice (Rawls, 2005: 14-16). However, translating these theoretical foundations into an operational sphere provokes profound structural challenges when scrutinized from the vantage point of Eastern-Islamic political philosophy.

The first challenge concerns the teleological paradigm of this concept. Behind the “Veil of Ignorance,” Rawls conceptualizes the human agent

as a strictly utility-calculating entity, reducing the ultimate end of society to the mere material redistribution of opportunities. Conversely, within Islamic wisdom (*Hikmah*), justice is never an instrumental tool for profit maximization; rather, it is the essential methodology for actualizing ultimate beatitude (*al-Sa'adah al-Haqiqiyyah*) and the human being's metaphysical perfection.

Another fundamental challenge lies in the epistemology and functional role of reason within this setting. Rawlsian rationality in the Original Position is an inherently calculative, self-founded intellect completely severed from the primordial source of creation. Eastern-Islamic thinkers, such as Al-Farabi and Avicenna, counter this by elucidating the innate drive for exploitation (*Quwwat al-Istikhdam*) inherent to human nature. They robustly argue that due to humanity's insatiable, acquisitive nature, autonomous instrumental reason remains incapable of serving as an impartial legislator of just laws – even under the radical abstraction of the Veil of Ignorance. Consequently, human reason indispensably requires the guiding illumination of the Sacred Intellect (*Intellectus Sanctus*) and divine legislation.

Furthermore, the consensus-building process within the Original Position relies over-excessively on abstract presuppositions while systematically ignoring human multiplicity, distinct qualitative variations, and genuine existential potentials. This methodological flaw reduces society to a cold, mechanical legalism that fundamentally fails to align with ontic realities and the concrete, objective fabric of social life. Therefore, a critical deconstruction of the challenges inherent to the Original Position demonstrates exactly how reducing the human being to a singular material dimension precipitates an internal operational crisis within the Rawlsian functional model of justice.

Materials and Methods

Based on the theoretical and fundamental nature of the subject, the methodology of the present research is grounded in a descriptive-analytical approach utilizing qualitative analysis tools. This study aims to critique the anthropological foundations of one of the most complex contemporary political theories from the perspective of Eastern and Islamic philosophy. In this research, the library research and documentary methods were employed for data collection. To accurately elucidate John Rawls's perspective, his primary texts – including *A Theory of Justice* (Rawls, 2022), *Political Liberalism* (Rawls,

2005), and his later work, *Justice as Fairness: A Restatement* (Rawls, 2018) – were meticulously annotated and scrutinized. The primary focus at this stage was the extraction of propositions that directly or indirectly refer to the “original position,” the “veil of ignorance,” and “instrumental rationality” in the formation of society.

To critique Rawls's view, insights from various Eastern and Islamic intellectual and philosophical schools were utilized. Key texts from sages such as Al-Farabi (Al-Farabi, 1998), Avicenna (Avicenna, 2009), Miskawayh al-Razi (Miskawayh, 1961), Zakariya al-Razi (Rhazes, 2016), Al-Biruni (Al-Biruni, 1995), and Nasir al-Din al-Tusi (Tusi, 2012) were selected to serve as the critical theoretical framework.

Literature Review

A review of the existing literature reveals that, despite the abundance of scholarly work on Rawls, the elucidation of the «nature of social life» based on “dual-aspected anthropology” has received significantly less attention. The innovation of the present research lies in its shift from a purely political focus to an exploration of the underlying philosophical layers – specifically, the juxtaposition between *Civility by Reason* (in the Rawlsian interpretation) and *Civility by Nature and Fitra* (in the interpretation of Eastern and Islamic philosophers). Indeed, by drawing upon the insights of sages such as Al-Farabi, Avicenna, Miskawayh al-Razi, and Zakariya al-Razi (Al-Farabi, 1990, 1998; Avicenna, 2009; Miskawayh, 1961; Rhazes, 2016; Corbin, 1974), this article seeks to demonstrate that Rawls (Rawls, 2005, 2018, 2022), by reducing man to a secular and material being, has failed to perceive the celestial and innate (*Fitri*) roots of human association. This epistemic gap – the neglect of the role of *Fitra* in the constitution of society – is a subject seldom addressed independently or in detail in previous studies; this article aims to bridge this lacuna.

Furthermore, a profound layer of this literature review involves examining the relationship between John Rawls and Immanuel Kant. Rawls himself admits that he designed the concepts of the «original position» and «rational choice» inspired by the Kantian notion of «autonomy». In this view, justice is built not upon the common good or pleasure (utilitarianism), but upon a moral duty that reason prescribes to itself. However, the fundamental critique raised in this research is that Rawls has reduced Kant's «sacred reason» to «instrumental and mate-

rial reason» (Rawls, 2018). While Kant sought the transcendent roots of morality, Rawls pursues a secular contract for material existence. This deviation from Kantian roots serves as a focal point for this article's critique of Rawlsian materialism.

Data analysis in this article is conducted based on a qualitative content analysis and comparative approach. Initially, the position of reason within Rawls's intellectual system was defined as the axis of human independence. At this stage, the concept of «autonomous reason» was identified as the primary variable in the formation of the Rawlsian society. Subsequently, propositions regarding the one-dimensionality of man (the secular and material outlook) in Rawls's thought were examined in contrast to the «dual-aspected man» in the thought of Eastern and Islamic thinkers. Here, concepts such as the «dialectical tension» between material and spiritual dimensions, as noted in the article, were employed as analytical tools.

Utilizing the arguments of Eastern and Islamic philosophers regarding the “power of utilization” (*Quwwat al-Istikhdam*) and *Fitra*, the weaknesses of Rawls's contractarian theory were scrutinized. In this section, the researcher has endeavored to show how overlooking the “social contexts of human creation” and the «will of the Creator» has led to the creation of an abstract and inauthentic model of society in Western thought. Throughout the writing process, the principle of integrity in citations and references to Rawls's original texts has been strictly observed to ensure the critique remains «internal and fair». Moreover, to enhance academic validity, Rawls's specialized terminology has been cross-referenced with precise equivalents in classical and contemporary Eastern and Islamic philosophical texts to prevent conceptual confusion. This method has allowed the researcher to transcend the level of description and penetrate the underlying layers and hidden anthropological foundations of John Rawls's thought.

Results and Discussion

The analysis of the findings in the present study indicates fundamental contradictions between «Rawlsian contractarian anthropology» and the «perfection-seeking anthropology» envisioned by Eastern and Islamic thinkers.”

The research findings demonstrate that within Rawls's intellectual system, society is the product of a «rational choice». In the original position, individuals congregate not out of an innate inclina-

tion of the heart, but due to a precise calculation aimed at escaping deprivation. Rawls maintains that reason, when disconnected from revelation and metaphysics, is independently capable of determining the rules of the social game. This «calculative reason» essentially likens society to a «joint-stock company» in which each individual seeks their fair share (Rawls, 2018: 43). However, our critique of this finding is that a society built solely on calculation collapses with the slightest shift in the balance of power and self-interest.

Rawls adopts a thoroughly materialistic view of man. He perceives the human being as an entity whose needs and ends are entirely encapsulated within the world and the system of distributing material goods and rights (Rawls, 2022: 58). In contrast, Eastern and Islamic philosophers (such as Avicenna and Al-Farabi) believe that man is a being originating from the realm of meaning (the Eternal Creator) and moving toward eternity. The key point in this discussion is that if we consider man a material being (as Rawls does), the objective of society will be limited to «welfare». However, if we view him as a dual-aspected being, the objective of society must be to provide the groundwork for “spiritual felicity” (*Sa'adah*). By eliminating the hereafter and the bond between man and God, Rawls has excluded a vast portion of social motivations – such as altruism, sacrifice, and aiding fellow humans – which play a pivotal role in human life, from his analytical framework (Al-Farabi, 1990: 184; Avicenna, 2009: 241).

In the critique of Rawlsian foundations, the concept of «dialectical tension» between the material and spiritual dimensions is of paramount importance. Eastern and Islamic philosophers posit that man possesses two distinct forces:

- The Faculty of Nature (*Quwwat al-Tab'*): Which inclines toward exploitation (*Istikhdam*), lust, and anger – the animalistic aspect.

- The Faculty of *Fitra*: Which inclines toward benevolence, perfection, and the pursuit of justice – the celestial or divine aspect (Tusi, 2012: 117; Miskawayh, 1961: 92).

Rawls essentially confines man to the level of «nature», positioning reason merely as a tool to manage this nature. However, the findings of this research indicate that without the presence of *Fitra*, reason alone cannot forestall human transgression, such as colonialism and exploitation. The Rawlsian society is one in which «wolves» enter into a contract to refrain from attacking one another; conversely, the society envisioned by Eastern and Islamic thinkers is anchored in *Fitra* (Rawls, 2005: 126).

Another significant finding is the critique of atomistic individualism in Rawls's thought. Rawls conceptualizes man as existing prior to society, isolated and devoid of any ontological link to his Creator. In contrast, within the framework of Eastern and Islamic thought, the human being is defined within the context of the Creator's will and pre-ordained social relations (the ontic contexts of creation). While Rawlsian reason is «autonomous» (*self-legislating*), the reason upheld by Eastern and Islamic thinkers serves as a guide that operates subordinate to (in the longitude of) the Creator's laws, rather than parallel to them. Consequently, man cannot independently legislate for himself, as he lacks comprehensive knowledge of all dimensions of his existence and his true material and spiritual interests.

In elucidating the distinction between Rawlsian «Civility by Reason» and the «Civility by Fitra» upheld by Eastern and Islamic thinkers, referencing the classical texts cited in this research reveals deeper dimensions of the critique.

Al-Farabi, in his works such as *The Principles of the Opinions of the People of the Virtuous City*, offers a stark contrast to Rawls. While Rawls views society merely as the result of a contract for the distribution of goods, Al-Farabi maintains that human perfection is attainable only within the context of society. He notes that humans are created, both physically and spiritually, in such a way that they require mutual assistance for survival and the attainment of «the highest perfection». While Rawls emphasizes individual «calculative reason», Al-Farabi emphasizes the «Active Intellect» (*al-'Aql al-Fa'al*) and the link between the city and the celestial realm. Al-Farabi's paradigm suggests that if reason is severed from its divine source – as occurs in Rawls's «original position» – the city ceases to be «virtuous» (*Fadila*) and is transformed into an «ignorant» (*Jahila*) or «errant» (*Dalla*) city, where justice is reduced to a mere tool for dominance or pleasure (Rawls, 2018: 137-142; Al-Farabi, 1990: 253-261).

In the texts of Avicenna and other Eastern and Islamic philosophers, the concept of «the necessity of society» (*al-Idtirar ila al-Ijtima'*) is introduced, which differs substantially from Rawls's «rational choice». Avicenna argues that man, due to material needs, is compelled toward the «utilization» (*Istikhdam*) of others. In the *Metaphysics* of *The Book of Healing* (*Al-Shifa*), he posits that since no individual can independently provide for all their needs (food, clothing, shelter), collective life is inevitable. How-

ever, unlike Rawls, he deems this material need insufficient. He argues that to prevent the oppression arising from the «power of utilization», there is a need for a Legislator who transcends human power – one who derives no personal benefit from the laws and possesses comprehensive knowledge of the interests of all creatures. Avicenna's argument demonstrates that Rawlsian reason, being inherently self-interested, cannot function as a truly impartial legislator, for by nature, it consistently inclines toward seeking superiority (Rawls, 2022: 64-72; Avicenna, 2009: 175-180).

Furthermore, the analysis of the research findings regarding Rawls's epistemological instruments reveals that the construct of the 'Original Position' and the mechanism of the 'Veil of Ignorance' confront three profound structural crises when scrutinized from the vantage point of Eastern-Islamic wisdom (*Hikmah*), owing to their reliance on a uni-dimensional anthropology.

The first finding demonstrates that by designing a completely decontextualized and hypothetical scenario, Rawls isolates justice from the authentic fabric of society and moral cultivation. Conversely, thinkers such as Al-Farabi and Al-Tusi demonstrate that justice is not a subjective mental occurrence; rather, it is an objective, lived virtue that must manifest within the concrete matrix of human relations and in cosmic harmony with the order of creation.

The second challenge emergent from the findings targets the very nature of material, calculative reason operationalized within this setting. Utilizing the pivotal concept of the drive for exploitation (*Quwwat al-Istikhdam*), Islamic philosophers argue that reason severed from revelation cannot act as an impartial legislator – even behind the Veil of Ignorance – due to humanity's innate hubristic and self-assertive nature. Because instrumental reason is inherently utility-calculating, it remains utterly impotent in restraining human tyranny without the anchoring presence of primordial nature (*Fitrah*) and the illuminating guidance of the Sacred Intellect (*Intellectus Sanctus*).

Finally, the analytical results prove that instead of actualizing a qualitative justice tailored to genuine human potentials, the Rawlsian formulation of justice in the Original Position degrades into a reductive, abstract egalitarianism. This process systematically ignores the existential capacities and spiritual dimensions of the human being, effectively reducing society to a mere joint-stock company structured solely for the redistribution of material commodities. Consequently, the Original Position

not only fails to culminate in authentic justice, but by severing the human agent's connection to the primordial source of meaning, it ultimately paralyzes society within an impasse of absolute materialism.

A Comparative Analysis of the Anthropological Frameworks of John Rawls and Eastern-Islamic Thinkers

John Rawls operates strictly as a humanist within the domain of anthropological inquiry. Throughout his theoretical framework, he extensively expands the parameters of human agency. From the foundational stage of his theory to its procedural mechanisms, operational strategies, and ultimate teleological ends, Rawls attributes an original, axial role to the human being, his rational faculty, his extracted rules, and the socio-political architecture he constructs. Crucially, within the hypothetical construct of the «Original Position», he entrusts the most vital and foundational legislative decisions entirely to human discretion. In other words, Rawls recognizes no transcendent ontological concept beyond the human sphere for the codification of laws, thereby causing the entire orbit of just decisions to terminate strictly within human boundaries (Rawls, 2018: 57 – 59; Rawls, 2022: 449).

Conversely, from the perspective of Eastern-Islamic thinkers, the anthropological and ontological foundations of the Rawlsian doctrine suffer from a fatal structural flaw. This deficiency stems from the fact that Rawls confines human existence exclusively to a single dimension – the material nature of man (*Tabi'ah*) – while entirely failing to allocate an existential locus for the human being's higher spiritual dimension. The core vulnerability of the Rawlsian perspective lies in its systemic omission: the human agent, in addition to possessing a physical nature and calculative rationality, is endowed with an interior, primordial disposition known as *Fitrah*. This intrinsic spiritual faculty occupies a central, indispensable position in the discourses of Eastern and Islamic philosophers (Al-Farabi, 1990: 264; Al-Razi, 2016: 179).

Furthermore, within Eastern-Islamic philosophy, the human being is conceptualized through a dual-aspected, polar anthropology that simultaneously encompasses both animalistic and angelic attributes. On one hand, the human agent is rebuked and characterized as inherently fragile, avaricious, tyrannical, ignorant, ungrateful, hubristic, contentious, and impetuous. On the other hand, the human being is heralded as an elite, noble entity possessing a celestial soul infused with the Divine Breath (*al-Nafkha al-Ilahiyyah*). This higher dimension

is intrinsically God-conscious, teleologically driven toward absolute perfection, and endowed with a capacity for cognitive and spiritual evolution so profound that the celestial angels are impotent to achieve it. It is precisely due to this sublime ontic status that the angels were commanded to prostrate before the human majesty, culminating in the human being's designation as the Vicegerent of God (*Khalifatullah*) on Earth (Miskawayh, 1961: 142; Al-Biruni, 1995: 257).

It is critical to observe, however, that philosophical theories attributing the genesis of human social life to inherent human nature can be classified into three broad paradigms. The first paradigm posits that the human agent naturally gravitates toward social existence by an intrinsic, self-contained disposition, absent any external stimulus or instrumental compulsion. The second paradigm asserts that human nature is driven toward societal cooperation reactively, compelled by external forces, systemic vulnerabilities, or exogenous threats. The third paradigm maintains that human sociality is born purely out of autonomous intellectual capacity and calculative, material rationality (Motahhari, 1989: 329 – 333).

John Rawls falls squarely within this third paradigm. He operates on the firm presupposition that the human impulse toward societal organization is orchestrated entirely by calculative rationality and instrumental intellectual maneuvering, driven by a pragmatic desire to regulate human coexistence.

Conversely, Eastern-Islamic philosophers have advanced and evolved these models by introducing profound systemic modifications. Unlike the Rawlsian doctrine – which reduces the human agent to a unidimensional, purely calculative entity that orchestrates all vital emotions and life structures through an isolated rational lens – Eastern-Islamic thinkers demonstrate that human existence is not a monolith. Rather, the human ontic architecture is constituted by highly diverse internal faculties (*Quwa*) and multi-layered realities.

Consequently, within the Eastern-Islamic tradition, the human agent is described through a spectrum of highly complex, divergent traits, shifting from the sublime to the base. When investigating the cause of this multi-faceted anthropological description in the works of Eastern-Islamic sages, the philosophical resolution is clear: although the human being is labeled on one hand with avarice, ignorance, and impetuosity, and on the other hand with altruism (*Ithar*), fidelity, love, and benevolence, these descriptions do not imply an ontic contradiction

or a fractured human essence. Rather, they signify that the human architecture possesses an expansive existential capacity (*Zarfiyyah*) and potentiality (*Iste'dad*) to harbor these seemingly antithetical attributes simultaneously. Certain individuals undergo rigorous moral cultivation (*Tarbiyah*), striving to actuate their celestial virtues, while others surrender to and manifest their baseline animalistic drives (Avicenna, 2009: 145; Al-Tusi, 2012: 273).

In other words, the Divine Creator has deposited specific forces, instincts, and attributes within the human architecture that serve as potential mechanisms for actualizing perfection, progression, and ultimate beatitude. Consequently, these innate drives are not inherently malevolent; rather, they constitute the very catalyst for existential completion. However, when these identical attributes are diverted into distorted trajectories and instrumentalized deceptively, they inevitably degenerate into sources of misery, degradation, evil, and systemic corruption.

For instance, avarice (*Hirs*) is fundamentally an internal kinetic force that prevents the human agent from prematurely ceasing his striving or reaching a state of stagnant complacency upon acquiring a singular blessing. If this potency is directed toward the acquisition of knowledge and wisdom – rendering the human agent insatiably avaricious or, more accurately, an unyielding lover of truth – it undeniably serves as a vehicle for his sublimation. Conversely, if it is anchored strictly within the material domain, it becomes a catalyst for profound ruin and existential wretchedness.

It is thus manifest that Eastern-Islamic thinkers conceptualize the human being as an integrated entity possessing both a material-manifest (*Zahir*) dimension and a spiritual-immanent (*Batin*) dimension. This stands in stark juxtaposition to the Rawlsian agent, who is perceived through a unidimensional rational lens dominated entirely by material coordinates. Ultimately, it can be argued that the very nature of human social life possesses a dual aspect; within each sphere of social coexistence, a corresponding facet of the human personality and ontic architecture is activated and operationalized.

Furthermore, beyond merely grounding the genesis of social cooperation in pure reason, John Rawls elevates this autonomous human intellect as the absolute bedrock for every socio-political decision, volition, and legislative act within collective life. He explicitly maintains that institutional justification must anchor itself within the lowest common denominator of public understanding and human rationality. Consequently, the criteria for the legiti-

macy and acceptability of all collective decisions, volitions, and laws terminate in their capacity to be endorsed by the public intellect – ranging from its most rudimentary baseline to its most sophisticated tier. In other words, for any decision or volition to be operationalized within social life, it must attain universal justification and public acceptability (Rawls, 2018: 453 – 455). This specific orientation underscores the absolute, self-contained primacy Rawls accords to the human intellect throughout the procedural and operational execution of his theory of justice.

Contrariwise, contemporary Islamic philosophy deconstructs this limitation, explaining that the human being is deliberately structured to interface holistically with the entire cosmos. To this end, the human architecture is equipped with an integrated network of cognitive and motivational faculties, comprising external senses (sight, hearing, taste, etc.) and internal cognitive faculties (estimation/*Wahm*, memory/*Hifz*, and deliberation/*Mutafakki-rah*, among others). These faculties enable the human agent to comprehend and interface with the past, present, and future dynamics of the natural world.

Thus, unlike Rawls – who reduces the foundation of all socio-political interactions, decisions, and volitions strictly to pure, isolated reason – Eastern-Islamic philosophers demonstrate that an intricate matrix of cognitive faculties, alongside both external and internal senses working in tandem with the intellect, constitutes the authentic criteria for navigating the cosmos within social life. Furthermore, within the Eastern-Islamic worldview, the natural world is teleologically designed to be subjugated (*Musakhkhar*) and accessible to human stewardship. This profound interface between the human agent and the cosmos manifests through two distinct modalities: first, through theoretical contemplation and conceptualization, classified as the ‘Theoretical Sciences’ (*al-Ulum al-Nazariyyah*), and second, through practical, volitional engagement, conceptualized as the ‘Practical Sciences’ (*al-Ulum al-Amaliyyah*) (Javadi, 2010: 138 – 141).

Upon closer examination of the aforementioned Rawlsian anthropological tenets, it becomes evident that the foundational infrastructure of human social life and its institutional architecture are engineered exclusively around the human subject, his immediate desires, his mutual consent, and the metric of his autonomous rational faculty. In other words, the criteria for evaluating the validity, rectitude, or fallacy of any socio-political doctrine within a system

terminate entirely in human volition and subjective preference.

Furthermore, Rawls's heavy reliance on contractarianism – which serves as a primary pillar of his theoretical edifice – substantiates this precise point. For Rawls, the ultimate source of normativity is the contract: a framework of mutual, egalitarian, and universal consensus forged either directly among citizens or mediated via their representatives (Rawls, 2018: 167). Consequently, from the Rawlsian perspective, the human agent and his autonomous, self-founded reason (*al-Aql al-Khudbunyah*) act simultaneously as the generative source of just legislation, the sole arbiter of procedural validity during operational execution, and the final epistemological benchmark against which all concurrent, and occasionally conflicting, comprehensive doctrines – including philosophical traditions and divine religions – must be evaluated and regulated.

A necessary corollary of this Rawlsian orientation is that his materialistic anthropology, which is completely severed from the transcendent realm of meaning, inevitably forces the human agent into a state of radical ontic isolation at the dawn of social life. Rawls operates on the secular presupposition that human beings act with absolute independence when entering social cooperation, completely unaided by any transcendent reality, divine essence, or higher cosmic intellects; the isolated human agent, relying solely on his self-contained rationality, is the exclusive and independent initiator of collective life.

Another profound consequence of this anthropological stance is the absolute hegemony of instrumental reason, through which the entire nature, trajectory, and final teleological end of human social existence are interpreted and validated. Out of the vast spectrum of human senses, existential faculties, and spiritual dimensions, Rawls narrows his focus exclusively to the cognitive calculating intellect. He asserts that humanity initiates social life under the strict custody of this flattened rationality, which remains the sole determinant of all societal parameters.

From the Rawlsian vantage point, the genesis of human social life is strictly subordinate to the sovereignty of this calculative reason. Humans do not gravitate toward collective existence due to an organic, intrinsic disposition (*Tabi'ah* or *Fitrah*); rather, they deduce through instrumental calculation that they must engineer a collective contract. Rawls argues that when individuals seek to establish a cooperative framework, their primary objective is to calculate how to structure society such that the

maximum potential loss for the most disadvantaged members is mitigated (the *maximin* rule), while simultaneously guaranteeing the baseline liberties of all actors.

This entire procedural deliberation is, in essence, a cold arithmetic calculus – a pragmatic balancing of ledger sheets. To put it another way, contemplating the utilitarian ends of social life, balancing aggregate mutual benefits, and managing material risks are purely calculative tasks managed by an autonomous intellect. Humanity enters the social matrix only after executing these precise, self-interested computations. Therefore, according to Rawlsian anthropology, the very essence of human sociality is a purely mechanical, rationalistic construct. Human beings do not enter society driven by higher virtues, but rather revolve strictly around the axis of calculative intellect and transaction-driven strategies.

Conversely, in stark contrast to the Rawlsian framework, Eastern-Islamic thinkers establish that the structural evolution of human creation operates on the principle of mutual exploitation and instrumentalization (*al-Istikhdam al-Mutaqabil*), meaning the systemic necessity of human beings employing and serving one another. The crux of the argument lies here: the human agent, in generating collective life, does not rely exclusively on a singular, calculative rational dimension. Rather, the multi-layered gradations of human existence reveal an entirely different ontic *sūrah* that plays an indispensable role in generating this social matrix.

Specifically, in terms of his primordial spiritual disposition (*Fitrah*), the human being is inherently civically oriented, intrinsically God-conscious, and naturally desirous of social justice and altruistic benevolence toward his fellow humans. However, in terms of his instinctual, appetitive faculties – which map directly onto his physical, material nature (*Tabi'ah*) governed by concupiscence (*Shahwah*) and irascibility (*Ghadhab*) – the human being contemplates nothing short of the unilateral exploitation, subjugation, and enslavement of others. Because his physical nature resides closer to the material, sensory realm, it aggressively seizes the reins of his individual and collective affairs, exerting hegemony over his volition. Consequently, just as the human agent instrumentalizes minerals, vegetation, and various animal species to satiate his own existential deficits, he relentlessly endeavors to bring other human beings under his unilateral subjugation as well.

On one hand, he is ontologically incapable of surviving in isolation; on the other hand, he con-

fronts the identical, competing exploitative expectations of his fellow humans. Caught in this existential deadlock, he reluctantly submits to mutual service and yields to the constraints of social coexistence. Nonetheless, the moment this same human agent attains absolute socio-political power and sovereignty, he unhesitatingly tramples upon all national, regional, and international laws and commitments, violently forcing both theoretical and practical human faculties into his personal servitude or outright captivity (Javadi, 2010: 142 – 146).

Accordingly, the most critical corollary and systemic consequence of the Eastern-Islamic philosophical vision regarding the nature of human social life is its commitment to a profound ontological dualism – the coexistence of matter (*Maddah*) and meaning (*Ma'na*). Consequently, the positive and negative dimensions generated within collective life are bifurcated along these identical lines and remain fiercely dependent upon them. The malevolent, destructive traits of human society – such as systemic savagery, exploitative drives, colonialism, and raw *رامپتس* (*economic subjugation*) – emanate directly from the dark, unchecked impulses of man's material nature. Conversely, the sublime, benevolent, and constructive attributes of social life are organically tethered to the human being's elevated spiritual and luminous dimension.

Another profound critique that must be leveled against the anthropological foundations of Western philosophy, including the doctrine of John Rawls, targets its inherent teleological limitations. Because Western humanism confines human existence strictly to a materialistic and unidimensional boundary, the teleological purpose of human life becomes inherently truncated, bounded entirely by material coordinates and the immediate horizon of the temporal world. Conversely, a foundational pillar of Eastern-Islamic anthropology dictates that human existence – across all its successive thresholds, spanning from primordial creation (*Mabda*) to temporal earthly existence, and ultimately terminating in the eschatological transition to the hereafter (*Ma'ad*) – is systematically anchored within a divinely orchestrated teleological order.

When evaluated through the conceptual lens of Eastern-Islamic sages, Western humanism subjects the human agent to a state of cosmic entrapment and metaphysical isolation, completely severed from his existential origin and perpetually locked within his physical-material boundaries, thereby rendering him incapable of transcending toward his eschatological destination. Eastern-Islamic thinkers, by contrast,

conceptualize the human being as a noble entity brought into existence by an Eternal Creator – an entity destined for immortality, who upon outgrowing his material vestige, transitions from this transient realm to an everlasting celestial abode.

Within this worldview, God is not relegated to the status of a passive deistic watchmaker, who remains functionally dead to the human experience until human discretion selectively and awkwardly resurrects a restricted, crippled facsimile of the divine in the public sphere. On the contrary, if the human agent is to be assigned any role or agency within individual, social, political, or cultural domains, that locus must align seamlessly with the transcendent will and design of his Creator. Because the Almighty is the sole author of human existence, He uniquely possesses the absolute, comprehensive knowledge required to diagnose and prescribe the authentic material and spiritual interests (*Masalih*) of humanity (Al-Farabi, 1998: 238; Miskawayh, 1961: 178).

Furthermore, a critical nuance distinguishing the anthropological matrix of Eastern-Islamic thinkers concerns the nature, scope, and jurisdiction of human intellect (*al-Aql*). While Eastern-Islamic philosophy highly elevates the human intellect as an indispensable and noble source of epistemology and cognition (Al-Tusi, 2012: 257), it firmly rejects the Rawlsian presupposition that the intellect can operate as an autonomous, self-contained legislator independent of its primordial Creator. In reality, the human intellect functions as an executive agent of the laws codified by the Creator – laws designed to govern every facet of individual and collective life in strict accordance with humanity's genuine material and spiritual welfare.

To be sure, while the human intellect possesses the jurisdiction to deduce and enact certain contextual regulations, these subsidiary ordinances must strictly operate in perfect continuity with the overarching Divine Will. The human agent cannot autonomously forge absolute laws for himself using an isolated, self-founded intellect. Stated differently, the jurisdiction, verdicts, and role of human reason must be situated vertically in tandem with (*fi tul*) Divine Law, rather than horizontally eclipsing it (*fi 'ard*). This is because human beings neither possess exhaustive cognitive data regarding their own complex, multi-layered existential architecture, nor do they fulfill the absolute criteria required of a true legislator.

Authentic legislation demands a comprehensive, omniscient understanding of the target society, an

absolute grasp of its objective material and spiritual welfare, and a total immunity from enacting laws that subtly serve the legislator's own covert self-interests (Mesbah, 2019: 152 – 154). Yet, as demonstrated in the Rawlsian framework, autonomous, self-founded reason is crowned as the final arbiter of all societal decisions and legislative necessities. Western liberal thought fundamentally lacks these three indispensable legislative prerequisites. Consequently, the human subject and his self-founded legislative decisions possess legitimacy and operational validity only when they function as a vertical extension of the Creator's transcendent design, rather than masquerading as an independent, autonomous sovereign.

In conclusion, the anthropological matrix formulated by Eastern-Islamic thinkers conceptualizes the human agent as a divinely imbued entity – the celestial vicegerent of God on Earth (*Khalifatullah*) – endowed with genuine volitional autonomy, existential agency, and a rigorous teleological purpose. The human being is not sculpted merely for the ephemeral coordinates of this temporal world; rather, his ultimate duty, responsibility, and existential mission terminate in the actualization of divine ideals. He is charged with manifesting a comprehensive, multi-dimensional system of living that orchestrates every facet of individual and collective life across both the temporal realm (*Dunya*) and the eschatological hereafter (*Akhirah*), thereby steering humanity toward ultimate beatitude (*Sa'adah*) in strict alignment with its objective material and spiritual welfare.

Consequently, through the prism of this detailed anthropological exposition, John Rawls's foundational error becomes starkly transparent: his theory of justice arrives at a drastically reduced, unidimensional caricature of human social life precisely because of his flawed anthropological presuppositions. The root cause of Rawls's analytical reductionism traces back to his fundamental refusal to acknowledge the dual-aspected ontic hierarchy of human existence. Heavily bounded by his underlying materialistic ontology, Rawls interprets the human subject as a flat, unidimensional entity, completely stripping him of his higher metaphysical intellect.

By hyper-rationalizing every successive threshold of social engineering – spanning from the initial construct of the Original Position to the formulation and execution of just institutional choices – Rawls decrees that the sole catalyst for the genesis of human society is the autonomous human intellect. He systematically silences any discourse regarding a

transcendent reality or a higher cosmic presence that might govern or inform these human computations. For Rawls, the human agent – in his immediate, uncultivated state, utilizing only the subjective cognitive resources currently at his disposal – is entirely self-sufficient in executing fair and impartial decisions to engineer 'the good life' within the social matrix.

As a direct consequence of this secular anthropology, Rawls exhibits a profound blindness toward the primordial, divinely designed social matrices of human creation, denying them any organic efficacy within collective life. The Rawlsian agent remains an atomized subject – completely severed from the transcendent realm of meaning, operating under the solitary custody of an autonomous, self-founded reason. Ultimately, this radical, unchecked individualism stands exposed as the inevitable, problematic byproduct of the Rawlsian anthropological paradigm.

The Challenges of John Rawls's Concept of the "Original Position" from the Perspective of Eastern-Islamic Thinkers

From the Rawlsian vantage point, the actualization of justice necessitates that all participating decision-makers interact within a matrix of fair terms of cooperation. This is precisely the foundational premise of the 'Original Position' (*Originale Situation*), or what is alternatively conceptualized as the initial baseline or state. The concept of the Original Position operates as a purely hypothetical, mental construct designed by proponents of the contractarian tradition to investigate the underlying catalysts for humanity's entry into the socio-political sphere, thereby providing a normative justification for the genesis of the state and organized society (Ashouri, 2009: 251).

Historically, this contractarian matrix is dominated by three main paradigms. Thomas Hobbes, in his *Leviathan*, conceptualizes this primordial baseline as a predatory state of nature – a war of all against all where man acts as a wolf to man (*homo homini lupus*); thus, his justification for transitioning into organized society and establishing a sovereign state is absolute survival and escape from this mutual destruction. John Locke, conversely, presupposes the state of nature as a domain of natural liberty and reason, yet one that lacks codified positive law. For Locke, the imminent threat of insecurity and disorder arising from the absence of institutionalized adjudication renders the establishment of a formal society and a governing apparatus an ab-

solute necessity. Jean-Jacques Rousseau advances a different orientation, arguing that in the state of nature, the human agent lacks fully realized rational faculties, cognitive discernment, or complex moral sentiments. Consequently, organized society must emerge to cultivate and instantiate these distinct human capacities through a series of social pacts (Alam, 2013: 275; Alam, 2014: 191 – 198; Vaezi, 2007: 178).

Rawls refines this tradition, asserting that the Original Position must be anchored in an egalitarian agreement and mutual contract among citizens, predicated upon reciprocal benefit and the common good. Crucially – and in direct opposition to the utilitarian tradition – Rawls positions this common good as a structural consequence of just rules, rather than the intrinsic essence of the rules themselves. To successfully extract the core principles of justice, the systemic threats of coercion, force, deception, and asymmetrical power dynamics must be entirely eradicated; actors must enter this initial state with absolute liberty and under conditions of strict, fair equality (Bakhshayeshi, 2007: 154; Alam, 2013: 423).

Within this framework, the structural and political legitimacy of the decisions and pacts forged in the Original Position is validated exclusively by the participants' freedom of expression and their absolute equality of status. Furthermore, the universal instrument deployed by these actors to negotiate this consensus is autonomous human reason, which ultimately culminates in a rational contract, a strategic coalition, and the institutionalization of collective life.

According to Rawls, the primary epistemological barriers to actualizing the Original Position are the pre-existing endowments, biases, and asymmetric data that warp an agent's capacity for fair and impartial deliberation. These distorting factors encompass partisan, institutional, and ethno-tribal affiliations, idiosyncratic personal preferences, socio-economic deprivation, historical trauma, and systemic suffering. To neutralize these biases, Rawls introduces the cornerstone mechanism of the «Veil of Ignorance» (*Veil de l'ignorance*). Crucially, the insulation of actors from these socio-political contingencies does not imply absolute empirical amnesia or a lack of experiential knowledge; rather, the participating agents must be fully cognizant of these social dynamics and possess rich historical experiences. Operating behind the Veil of Ignorance simply commands the radical bracketing and exclusion of these subjective vari-

ables from the legislative calculus (Rawls, 2018: 40 – 42).

As Rawls himself concedes, the Original Position appears overtly utopian, counterfactual, highly idealized, and conceptually abstract. Nevertheless, he vigorously defends this construct as the definitive, exemplary heuristic device for engineering real-world, objective institutional justice. He maintains that if 'justice as fairness' is to be actualized within concrete socio-political structures, this idealized matrix of the Original Position – predicated entirely upon pure, autonomous rationality – offers the only viable baseline for institutional engineering (Rawls, 2018: 44).

This specific formulation of the Original Position reveals a critical presupposition within Rawlsian thought: the human agent, from the very dawn of existence, confronts systemic deficits and survival needs that he is ontologically incapable of resolving in isolation – a condition Rawls treats as a baseline feature of human nature. Driven by these material vulnerabilities, humans utilize mutual consent and social pacts to codify positive law. This realization illuminates the true genealogy of legislation; human agents did not seek laws for their own sake, but rather out of an existential necessity to orchestrate their entry into the social sphere – for positive law is functionally obsolete to an isolated, atomized individual. Once this structural necessity for codification was collectively deduced, the qualitative dilemma of just versus unjust laws emerged. It was precisely at this theoretical junction that the Original Position was introduced: a framework ensuring that under highly controlled, equitable conditions, societal laws could be negotiated with absolute procedural fairness.

Consequently, the intersection between the Original Position and the nature of human sociality yields a defining conclusion: within the Rawlsian state of nature, human beings do not transition into collective life fleeing a savage, predatory nature (as in Hobbes), nor out of a pre-institutional fear of structural disorder (as in Locke). Instead, behind closed metaphysical doors, they deploy autonomous rationality to deliberate on the parameters of collective life, weighing every socio-economic variable through a utilitarian ledger before initiating formal society. Ultimately, it is this hyper-rationalism and contractarianism that engender the state.

Rawls is therefore forced to seek systemic rules capable of safeguarding these rational, calculated choices made at the inception of the social matrix. For Rawls, the genesis of collective human life is born neither out of an organic, intrinsic disposition

(*Tabi'ah*) nor out of existential dread; it is orchestrated exclusively by calculative rationality, which defines its very essence. Furthermore, the very conceptualization of 'justice' within this paradigm signals that human coexistence requires an architecture of fair rules – rules that can only be engineered, institutionalized, and operationalized by the self-founded intellect of man.

A profound teleological challenge leveled against John Rawls's construct of the Original Position by Eastern-Islamic thinkers focuses on the ultimate end and purpose (*Ghayah*) of human social life. Within the Original Position, Rawls presupposes that the primary objective of human agents – when regulating social relations and codifying collective laws behind the Veil of Ignorance – is to ensure that all participants enjoy an egalitarian distribution of socio-political privileges and primary goods. This formulation betrays a deeply utilitarian reductionism and an instrumental teleology. Consequently, the ultimate end of social existence within the Rawlsian paradigm terminates strictly in utility maximization and material benefit; Rawls values justice instrumentally, as a tool to guarantee that all individuals can optimally exploit the material dividends of social cooperation.

Conversely, through the prism of Eastern-Islamic philosophy, the final end of social life transcends mere utility or pragmatic transactionalism. Thinkers such as Al-Farabi, Avicenna, Miskawayh, and Al-Razi robustly maintain that the immediate purpose of collective life is the instantiation of true justice, while the ultimate, teleological end of actualizing justice is to guide the human being toward genuine beatitude (*al-Sa'adah al-Haqiqiyyah*) (Avicenna, 2009: 184; Al-Farabi, 1990: 265). Because Rawls operates on a unidimensional anthropology, the absolute horizon of his social teleology remains trapped within these material boundaries. In contrast, since Eastern-Islamic sages conceptualize the human agent as an integrated, dual-aspected entity encompassing both material and spiritual dimensions, justice is never treated as an end in itself. Rather, justice functions as a foundational methodology and a set of cosmic principles designed to actuate human spiritual beatitude, which constitutes the ultimate teleological anchor of human sociality in Eastern-Islamic philosophy.

Furthermore, a stark divergence emerges regarding the conditions under which justice is extracted. Rawls asserts that justice is manufactured behind the Veil of Ignorance through an artificial neutrality that actively brackets out gender, race, and other

social distinctions. However, Al-Farabi and Khwaja Nasir al-Din al-Tusi demonstrate that authentic justice must be calibrated in accordance with the primordial harmony binding the cosmos, physical nature (*Tabi'ah*), and the human spiritual disposition (*Fitrah*). True justice must be executed by explicitly recognizing and accommodating the qualitative distinctions, proportional differences, and existential variations among human beings within society (Al-Farabi, 1998: 172; Al-Tusi, 2012: 121).

From the analytical vantage point of Eastern-Islamic sages – particularly Al-Farabi and Al-Tusi – the Rawlsian framework cannot be legitimately classified as justice. Rawls notes that within the Original Position, justice is engineered to ensure that the maximum potential loss for the most disadvantaged members is structurally minimized (the *maximin* rule). Eastern-Islamic thinkers deconstruct this rule, arguing that it represents a sterile, mechanical egalitarianism rather than genuine justice. By enforcing a flat mathematical *عرباب* (*arithmetic equality*) that systematically blinds itself to authentic human variations, qualitative existential capacities, and intrinsic potentialities, the Rawlsian model collapses in certain instances into structural injustice (*Zulm*), completely severing society's connection to cosmic harmony and human *Fitrah* (Al-Tusi, 2012: 121; Al-Farabi, 1998: 172).

Therefore, Eastern-Islamic philosophy dictates that social justice must be actualized through a framework of proportional harmony that meticulously accounts for all authentic distinctions, multi-dimensional capacities, and existential potentialities of the human agent. Operating within this superior framework effectively eliminates the structural crisis inherent to the Rawlsian paradigm, which attempts to regulate justice around a minimalist calculation of minimizing loss for a select few. When the entire spectrum of human existential capacities and qualitative differences is recognized, every human being within the social matrix naturally receives opportunities and resources in direct, proportional symmetry to what his intrinsic potential and cultivated capacities demand.

Another profound and systemic critique leveled against John Rawls's construct of the Original Position from the vantage point of Eastern-Islamic thinkers centers on the structural locus and jurisdiction of the human intellect (*al-Aql*). Within the matrix of the Original Position, human reason is reduced to an inherently calculative, utility-maximizing, and purely instrumental faculty designed exclusively to secure material dividends. Con-

versely, within the framework of Eastern-Islamic sages, the intellect is elevated as the definitive epistemological guide for recognizing and actualizing humanity's authentic beatitude (*al-Sa'adah al-Haqiqiyyah*), with the preservation of justice treated as an absolute, indispensable prerequisite for attaining that beatitude.

Consequently, the localized role Rawls assigns to reason remains fundamentally impotent in fostering genuine justice or ultimate human flourishing. For Eastern-Islamic thinkers, however, the intellect serves as a sublime instrument to decipher true beatitude and map the structural pathways to its realization – namely, the instantiation of justice. The defining divergence here is that Rawls deploys a material, calculative reason completely autonomous and severed from its primordial origin to manufacture justice – which he reduces to a flat, identity-blind equality (*Masaawaat*) that systematically ignores human existential variations and intrinsic potentialities. In stark contrast, Eastern-Islamic philosophers harness an intellect structurally anchored to and illuminated by the primordial Source of creation (*Mabda al-Afrinash*) to actuate authentic justice – not a sterile arithmetic equality – by meticulously accounting for every metaphysical dimension, qualitative capacity, and existential resource of the human agent within collective life (Miskawayh: 104; Al-Tusi, 2012: 125; Al-Farabi, 1990: 271).

Furthermore, a critical methodological critique targeting Rawls's Original Position exposes its radical abstraction and overtly hyper-idealized, counterfactual character, which renders its paradigm of justice practically unworkable within real-world social life. Al-Farabi, by contrast, robustly interrogates and analyzes justice within the concrete, objective fabric of society and lived human relations. By developing a rigorous taxonomy of the unvirtuous or ignorant cities (*al-Mudun al-Ghayr al-Fadilah*), Al-Farabi sociologically demonstrates how the structural absence of moral virtue inevitably precipitates systemic injustice.

Accordingly, Al-Farabi deconstructs the Rawlsian Original Position as an ontological illusion; because justice must be forged in the living fire of social interaction and systematic moral cultivation (*Tarbiyah*), it cannot be manufactured within a vacuum of abstract mental presuppositions. Similarly, Khwaja Nasir al-Din al-Tusi and Avicenna ground their analysis of justice firmly within the concrete sociological and ethical domains of human existence. They maintain that true justice must manifest within objective interpersonal dynamics and through

a structural harmony balancing the individual with the collective.

They reject Rawls's reliance on a sterile, hyper-abstracted laboratory construct as a flawed methodology. Because it is profoundly detached from ontic realities, such a framework inevitably exhibits an inherent operational paralysis and absolute unworkability when transplanted into actual social life. Ultimately, Avicenna and Al-Tusi conclude that this Western paradigm of radical abstraction is fatally insufficient; authentic justice must be woven directly into the lived texture of existence and the rigorous cultivation of the soul (*Tarbiyat al-Nafs*), rather than being isolated inside a hypothetical mental experiment (Avicenna, 2009: 185; Al-Farabi, 1990: 267).

Conclusion and Summary

The present study, designed to deconstruct and critically analyze the anthropological foundations of John Rawls regarding the nature of human social life and the systemic challenges inherent to his construct of the Original Position, has culminated in comprehensive and foundational findings. Viewed through a macro-analytical lens, this research demonstrates that the divergence between the Rawlsian theoretical framework and Eastern-Islamic wisdom (*Hikmah*) transcends a mere superficial disagreement over nomenclature; rather, it constitutes a profound paradigmatic friction between two antithetical worldviews. The former conceptualizes society as the artificial byproduct of a material contract forged by autonomous, self-founded intellects, whereas the latter articulates it as an ontic, divinely orchestrated, and dispositional matrix designed for the teleological sublimation of humanity. The synthesis of the rigorous critiques and structural challenges leveled against Rawls throughout this manuscript is systematically formulated and explained via the following seven fundamental principles:

Principle I: The Failure of the Paradigm of 'Rational-Calculative Civility' (Madaniyyah bi al-Aql) in the Absence of the Mechanism of 'Primordial Disposition' (Fitrah)

The primary and most fundamental finding of this research unmasks the structural deficit of the Rawlsian model of «*Rational-Calculative Civility*» in explaining the genesis and existential durability of collective life. The findings of this investigation demonstrate that within the Rawlsian conceptual matrix, human society is reduced to the byproduct of an instrumental rational choice – an architec-

ture born out of a meticulous, utility-maximizing calculus aimed at escaping systemic deprivation and securing a fair redistribution of primary goods. However, the paradigmatic critique deployed by Eastern-Islamic philosophers against this premise proves that any society engineered strictly upon a pragmatic balancing of ledger sheets and a fragile equilibrium of material interests will inevitably collapse from within at the slightest mutation in the balance of power and utility. This vulnerability exists because instrumental reason, operating in isolation, completely lacks a sustainable moral-axiological enforcement mechanism capable of compelling the human agent to practice self-sacrifice or respect the rights of others during existential crises.

In sharp juxtaposition, Islamic wisdom replaces this fragile framework with the paradigm of 'Dispositional Fitrah-Based Civility' (*Madaniyyah bi al-Fitrah wa al-Tab'*). Rooted in this transcendent principle, the human inclination toward justice and peaceful coexistence is identified not as an exogenous, accidental pact engineered to mitigate physical vulnerability, but as an intrinsic, primordial, and ontic desire deposited by the Creator within the very fabric of human nature. By entirely erasing this «primordial gravity» toward justice, Rawls practically degrades society to a cold, litigious, and rights-centric legal mechanism.

Conversely, Islamic philosophers demonstrate that the intellect can only serve as a sustainable, stabilizing guide for collective life when it is structurally aligned with the internal motivational vectors of *Fitrah*. Absent this primordial inclination, the autonomous Rawlsian intellect degenerates into a mere tool for optimizing atomized, egoistic self-interests. Consequently, it remains fundamentally impotent to generate or sustain the spirit of solidarity, altruism, and collective benevolence that constitutes the authentic lifeworld of a society. This profound epistemological gap drives the Rawlsian doctrine into an absolute impasse when attempting to formulate or sustain the authentic moral processes of human civilization.

Principle II: The Crisis of Unidimensional Reductionism and Secular Materialism in Defining the Teleological End of Society

The second vital finding of this research illuminates the hazardous ramifications of secular materialism and modern humanism embedded within the roots of Rawlsian theory. By severing the human connection to the metaphysical realm (*Mawara-al-Tabi'ah*) and restricting the ultimate end of social

life to the distributive system of primary goods and temporal, material rights, Rawls systematically ignores the vast majority of human existential reality and the celestial dimensions of mankind. Within this unidimensional approach, the entirety of human social motivations is confined strictly within the perimeter of 'material interests' (*Masalih Maddi*), reducing the ultimate purpose of society to nothing more than securing 'welfare' and managing material conflicts.

In direct defiance of this flattened view, Eastern and Islamic philosophers – relying on a robust dual-aspected anthropology that harmonizes human material nature (*Tabi'ah*) with the transcendent spiritual disposition (*Fitrah*) – articulate the ultimate end and purpose of establishing the Virtuous City (*al-Madina al-Fadila*) as a foundational catalyst for actualizing true beatitude and eschatological perfection (*al-Sa'adah al-Haqiqiyyah wa al-Kamal al-Ukhrawi*). From the vantage point of the sages, while material welfare is absolutely indispensable as a necessary baseline and preamble for collective life, it can never be elevated as the ultimate teleological end of society.

The present critique unmasks that by entirely eliminating eschatology (*Ma'ad*), the immortality of the soul, and the human connection to the primordial Source of meaning, Rawls inadvertently frames a vast spectrum of sublime social behaviors – such as self-sacrifice, altruism, and helping fellow humans without expecting material dividends – as fundamentally irrational or non-philosophical. This paradox occurs because within the Rawlsian materialistic intellect, any action that fails to maximize an individual's temporal utility remains completely devoid of rational justification. Consequently, while the Rawlsian society might achieve an efficient institutional structure for resource distribution, its absolute vacuum of spiritual teleology renders it perpetually incapable of guiding the human being toward internal tranquility and authentic beatitude, ultimately paralyzing society at the level of a glorified, grand joint-stock company.

Principle III: The Impotence of Calculative Reason in Restraining the «Drive for Exploitation» (*Quwwat al-Istikhdam*) Without the Guidance of the Sacred Intellect

The third principle addresses the deep epistemological crisis regarding the functional capacity of reason in enacting just laws. Rawls awards absolute sovereignty to autonomous, self-founded reason (*al-Aql al-Khudbunyah*) independent of divine

revelation, crowning it as the ultimate author of the principles of justice. However, a deep structural analysis of Islamic philosophy – particularly within the foundational texts of Avicenna and Khwaja Nasir al-Din al-Tusi – confronts this assumption with the profound challenge of the drive for exploitation (*Quwwat al-Istikhdam*). Islamic philosophers robustly argue that within his material and instinctual domain (the realm of physical nature), the human agent possesses an unyielding impulse to instrumentalize, exploit, and subjugate others to satisfy his own existential deficits.

The autonomous, instrumental rationality prioritized by Rawls operates, in reality, as a mere servant to this lower physical nature, functioning strictly as a utility-calculating and transaction-driven mechanism. The findings of this research unequivocally demonstrate that absent the presence of an intellect structurally anchored to the primordial Source of creation – the Sacred Intellect (*Intellectus Sanctus*) – and the immutable ordinances of the Divine Legislator, instrumental reason alone is entirely impotent to restrain human hubris, tyranny, and insatiable acquisitiveness.

In the final analysis, the Rawlsian society is reduced to a matrix where predatory actors (resembling a Hobbesian state of nature), driven entirely by the fear of reciprocal harm, forge a fragile contract to refrain from trespassing upon one another's boundaries. Yet, the moment the balance of power shifts asymmetrically in favor of a single actor, the calculative reason of that very individual immediately decrees the violation of the contract to maximize personal utility.

Islamic philosophers prove that an authentic, just legislator must occupy an ontological vantage point entirely beyond the immediate circle of societal stakeholders; an entity inherently free from the drive for exploitation, possessing comprehensive knowledge of both the material and spiritual dimensions of humanity, and capable of diagnosing objective welfare (*Masalih*) with absolute impartiality. By reducing the Sacred Intellect to a flattened, instrumental reason, the Rawlsian doctrine degrades justice from an ontological guarantee of truth into a brittle, volatile legal truce born out of material fear.

Principle IV: A Critique of Hyper-Abstract Individualism and Its Antithetical Contradiction with the Ontic Framework of Creation

The fourth foundational conclusion is dedicated to a rigorous critique of the extreme, atomistic indi-

vidualism inherent to Rawlsian thought. Rawls conceptualizes the human agent prior to the social order as a radically isolated, autonomous entity, stripped of any ontic, historical, or deep-rooted connection to his Creator. Within the blueprint of the Original Position, he presupposes individuals as hyper-abstracted beings – metaphorically operating as if they emerged from independent assembly lines – who are now seeking to interface with one another for the very first time.

The present critique unmasks this individualistic posture as fundamentally incompatible with the ontic realities and true frameworks of human creation. Within the discourse of Eastern-Islamic thinkers, the human being is permanently defined within the matrix of the Divine Will and pre-established interpersonal relationships (the authentic frameworks of creation). The human agent is not an isolated whole that independently generates society; rather, his life is intrinsically and ontically intertwined with collective existence – an existential reality conceptualized as the «existential compulsion toward sociality» (*al-Iftiqar al-Dhati ila al-Ijtima'*) in Avicennian thought.

The immediate corollary of this Rawlsian individualism is the instigation of an epistemic and ontic alienation between the individual and the cosmic totality. Rawls assumes that the human agent possesses the absolute right to autonomously legislate for himself and society, under the secular illusion that the human being is the absolute proprietor of his own existence. Conversely, from the ontological vantage point of Islamic philosophers, because the human being is neither the author of his own existence nor the creator of his multi-layered faculties, and because he lacks comprehensive omniscience regarding his objective, ultimate welfare (*al-Masalih al-Haqiqiyyah*), he entirely lacks the legislative competency to enact independent, horizontal laws that challenge or attempt to eclipse Divine Legislation.

Within Islamic epistemology, human reason functions strictly as an executive and discovery mechanism operating vertically in tandem with (*fi tul*) the Divine Will, rather than as an independent, autonomous sovereign operating horizontally against it (*fi 'ard*). This radical abstraction and individualism ultimately degrades the Rawlsian society from an organic-moral wholeness into a mere mechanical aggregation of atomized, fragmented units.

Principle V: The Crisis of Radical Abstraction and the Absence of Moral Realism in the Construct of the «Original Position»

The fifth principle, emerging directly from the critical challenges scrutinized in the core body of this manuscript, targets the highly idealized, subjective, and hyper-abstract character of Rawls's 'Original Position' and his mechanism of the «Veil of Ignorance». Rawls attempts to deduce the core principles of justice within a counterfactual scenario where agents are systematically blinded to their distinct identity-based, socio-economic, racial, and idiosyncratic preferences, under the illusion that such extreme isolation guarantees absolute impartiality.

However, the critique formulated by Eastern-Islamic philosophers – particularly Al-Farabi – deconstructs this radical abstraction as an unrealizable epistemic vacuum that remains fundamentally sterile. Al-Farabi analyzes justice not within a vacuum of subjective mental presuppositions or behind closed metaphysical doors, but rather within the concrete, objective fabric of actual society (*al-Madina*) and lived interpersonal relationships.

From the ontological vantage point of Islamic wisdom, justice is not a mathematical or mechanical equation that can be engineered inside a sterile mental laboratory by stripping human beings of their authentic, qualitative attributes. Rather, justice is conceptualized as an objective virtue that must manifest within the lived texture of existence, actualized via rigorous moral cultivation (*Tarbiyah*) and objective ethical realism.

The fatal vulnerability of the Rawlsian Original Position lies in the reality that the hypothetical agents operating behind the Veil of Ignorance are utterly denuded of identity and entirely stripped of any authentic, internal moral motivation. Consequently, the legal rules manufactured by these ghost-like actors are inherently cold, dry, and hyper-abstract; when transplanted into the concrete realm of social reality, they inevitably trigger fierce resistance from the uncultivated instincts and predatory nature of the human agent, culminating in total systemic collapse.

Avicenna and Khwaja Nasir al-Din al-Tusi similarly reinforce this thesis, demonstrating that authentic justice must be woven directly into the lived matrix of social life and the rigorous cultivation of the soul (*Tarbiyat al-Nafs*), rather than being isolated inside a hypothetical mental experiment. Therefore, due to its over-reliance on radical abstraction, the Rawlsian doctrine suffers from a profound func-

tional paralysis when confronted with the concrete realities of human sociality.

Principle VI: The Reduction of «Authentic Justice» to «Instrumental Egalitarianism» Behind the Veil of Ignorance

The sixth principle undertakes a rigorous, critical re-evaluation within the conceptual domain of justice. Rawls asserts that authentic justice is manufactured behind the Veil of Ignorance through the systematic execution of the «Maximin» rule – the strategic optimization designed to maximize the position of the least advantaged – which he crowns as the ultimate symbol of procedural impartiality.

However, the analytical findings of this research, illuminated by the discourses of Al-Farabi and Khwaja Nasir al-Din al-Tusi, robustly demonstrate that what Rawls masquerades as justice is fundamentally a counterfeit; it is merely a form of mechanical and instrumental egalitarianism that systematically blinds itself to qualitative human variations and genuine existential potentials.

Within Islamic wisdom (*Hikmah*), justice is defined through the ontological maxim of 'rendering to each holder of a right his due right' (*I'ta' kullidhi haqqin haqqah*) and situating every entity in its naturally appropriate locus. This comprehensive definition demands the explicit recognition and calibration of individual differences, intrinsic talents, cultivated moral virtues, and the distinct existential capacities (*Zarfiyyat*) of human beings. By deliberately homogenizing these vital distinctions within the Original Position, Rawls manufactures an artificial equality. From the vantage point of Islamic thinkers, this forced sameness constitutes a profound ontological injustice (*Zulm*) against elite, perfection-seeking human capacities, violently disrupting the cosmic harmony that binds the order of creation to human primordial nature (*Fitrah*).

Within the Islamic paradigm, when the entire spectrum of human existential capacities and qualitative differences is recognized, every individual within the social matrix naturally accesses resources and structural opportunities in direct, geometric proportionality to what his objective potential and moral cultivation demand. It is precisely this proportional equilibrium (*al-Tanasub al-Handasi*) that steers society toward authentic stability and cosmic balance, rather than the arithmetic, instrumental leveling engineered by Rawls out of mere material fear behind the Veil of Ignorance.

Principle VII: The Metaphysical Impasse of Material Contractarianism and the Imperative of Reconstructing a «Transcendent Fitrah-Based Theory of Justice»

The seventh and final principle, operating as the overarching macro-conclusion and future horizon of this research, establishes the absolute metaphysical impasse of modern Western material contractarianism in securing ultimate human flourishing, while asserting the urgent necessity of pioneering new theoretical vistas anchored in a Transcendent Fitrah-Based Theory of Justice. The synthesis of all critiques leveled against John Rawls throughout this manuscript robustly demonstrates that any attempt to engineer a genuinely just society strictly upon the conventionalist pacts (*I'tibariyyat*) of materialistic agents and autonomous, calculative intellects is a fundamentally flawed project.

To be sure, these secular models may briefly generate a superficial tier of public «welfare» or a functional «legal order». However, because they are structurally severed from the primordial Source of meaning and systematically blind to the celestial dimensions of mankind, they remain chronically impotent to restrain existential crises of morality, systematic de-individuation, and the covert drives

of tyranny – such as modern colonialism and neo-exploitation.

As a definitive research dividend, this study proposes that social and political theorists discard structural mimicry of Western liberal and contractarian models. Instead, they must turn toward the systematic reconstruction and rigorous articulation of a *Fitrah-Based Theory of Justice*.

Humanity requires a model of collective existence predicated upon a dual-aspected social ontology, wherein human material nature (*Tabi'ah*) – designed to secure physical needs and objective welfare – and human primordial disposition (*Fitrah*) – designed to actualize spiritual, ethical, and eschatological perfection – achieve a sustainable equilibrium under the direct stewardship of the Sacred Intellect connected to divine revelation.

It is exclusively through this return to primordial roots and universal divine ordinances that political philosophy can transcend the structural deadlocks of materialistic individualism. Only through this paradigm shift can we actualize a Virtuous City (*al-Madina al-Fadila*) where justice is no longer a fragile truce born out of desperation and the material fear of harm, but the authentic manifestation of objective virtue, intrinsic human dignity, and the existential sublimation of mankind.

References

- Alem, Abdulrahman. (2013) *Tarikh-e Falsafeh-ye Siyasi-ye Gharb*. Tehran: IPIS.
- Alem, Abdulrahman. (2014) *Bonyad-ha-ye Elm-e Siyasat*. Tehran: Ney Publishing.
- Ashouri, Dariush. (2009) *Daneshnameh-ye Siyasi*. Tehran: Morvarid Publishing.
- Bakhshayeshi, Ahmad. (2007) *Seir-e Tarikhe Andisheh-ha-ye Siyasi dar Gharb*. Tehran: Avaye Noor.
- Bashiriyeh, Hossein. (2013) *Tarikh-e Andisheh-ha-ye Siyasi dar Gharne Bistom*. Tehran: Ney Publishing.
- Biruni, Abu Rayhan. (1995) *Al-Jamahir fi Ma'rifat al-Jawahir*. Tehran: Elmi va Farhangi.
- Farabi, Abu Nasr. (1990) *Ara' Ahl al-Madinah al-Fadilah*. Tehran: Tahoori.
- Farabi, Abu Nasr. (1998) *Al-Siyasah al-Madaniyyah*. Beirut: Helal Publishing.
- Henry Corbin. (1974) *Histoire de la philosophie islamique*. Paris: Gallimard.
- Ibn Sina. (2009) *Al-Isharat wa al-Tanbihat*. Cairo: Dar al-Fikr.
- Javadi, Abdollah. (2010) *Ensan az Aghaz ta Anjam*. Tehran: Isra Publishing.
- Misbah, Mohammad. (2019) *Naghd va Barresi-ye Makateb-e Akhlaghi*. Tehran: Taha Publishing.
- Miskawayh, Razi. (1961) *Tahdhib al-Akhlaq wa Tathir al-A'raq*. Beirut: Dar al-Machreq.
- Motahari, Morteza. (1989) *Jame'eh va Tarikh*. Tehran: Sadra Publications.
- Rawls, John. (2005) *Political Liberalism*. Columbia: Columbia University Press.
- Rawls, John. (2018) *Justice as Fairness: A Restatement*. Harvard: Erin Kelly.
- Rawls, John. (2022) *A Theory of Justice*. Harvard: Belknap Press.
- Razi, Zakariya. (2016) *Al-Sirat al-Falsafiyah*. Tehran: UNESCO.
- Tusi, Nasir al-Din. (2012) *Akhlaq-e Nasiri*. Tehran: Kharazmi Publishing.
- Vaezi, Ahmad. (2007) *John Rawls: az Nazariyeh-ye Edalat ta Liberalism-e Siyasi*. Tehran: Boustane Ketab.

Information about the author:

Abdulbasit Saadullah – PhD in Political Science, Assistant Professor at the Department of Political Science and Public Relations, Academy of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan (Dushanbe, Tajikistan, e-mail: prof.asrt@mail.ru).

Автор туралы мәлімет:

Абдулбасит Саъдулло – саясаттану ғылымдарының PhD докторы, Тәжікстан Республикасы Президенті жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы саясаттану және қоғаммен байланыс кафедрасының қауымдастырылған профессорының ассистенті (Душанбе, Тәжікстан, e-mail: prof.asrt@mail.ru).

Сведения об авторе:

Абдулбасит Саъдулло – доктор PhD политических наук, ассистент профессора кафедры политологии и связей с общественностью Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан (Душанбе, Таджикистан, e-mail: prof.asrt@mail.ru).

Received March 5, 2026

Accepted July 30, 2026

Lee Byong Jo Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan
e-mail: beong.lee@kaznu.kz**CURRENT STATUS OF KOREAN STUDIES INFRASTRUCTURE
AND EDUCATION IN THE CIS REGION:
A FOCUS ON MAJOR CENTRAL ASIAN COUNTRIES**

This study presents the findings of the first year (June 2025–May 2026) of the Korean Studies research group at Al-Farabi Kazakh National University. The purpose of this study is to examine the state of Korean Studies education infrastructure in Central Asia (faculties/departments, number of teaching staff (professors/instructors) and students, Korean Studies textbooks and clubs, the status of Korean Studies projects, etc.), which has achieved significant qualitative and quantitative growth since the collapse of the Soviet Union. Immediately after independence, departments of Korean language and Korean Studies were established at Central Asian universities, and systematic education in Korean Studies became widespread. Furthermore, the «Hallyu» (Korean Wave) phenomenon increased interest in Korea and the Korean language, which had a significant impact on the development of Korean Studies. This led to the establishment of university centers for Korean Studies in major cities of Kazakhstan, Uzbekistan, and Kyrgyzstan. Using Korean studies literature published 10 years ago and basic Korean studies information obtained more recently (as of 2025), The author conducted a comparative analysis of the state of Korean studies infrastructure at leading Central Asian universities specializing in Korean studies. This study confirmed that the number of existing universities responsible for teaching Korean language and Korean studies has remained stable or is increasing, and that leading universities in Kazakhstan (Al-Farabi Kazakh National University, Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages), Uzbekistan (Tashkent State University of Oriental Studies), and Kyrgyzstan (Bishkek National University named after Karasayev) continue to lead the field of Korean studies in Central Asia. Furthermore, compared to 10 years ago, the number of teaching staff and, in particular, students studying Korean studies has increased significantly, confirming the rapid growth of Korean studies in Central Asia.

Keywords: Korean Studies, Korean Studies in Kazakhstan, Korean Studies in Central Asia, Al-Farabi Kazakh National University, Hallyu (Korean Wave).

Ли Бёнг Джо

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан
e-mail: beong.lee@kaznu.kz**ТМД аймағындағы корейтану инфрақұрылымы
мен білім берудің қазіргі жағдайы:
Орталық Азияның негізгі елдеріне бағдарлану**

Бұл зерттеуде Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетіндегі корейтану зерттеу тобының алғашқы жылының (2025 жылғы маусым – 2026 жылғы мамыр) нәтижелері ұсынылған. Зерттеудің мақсаты – Кеңес Одағы ыдырағаннан бері айтарлықтай сапалық және сандық өсім көрсеткен Орталық Азиядағы корейтану білім беру инфрақұрылымының жағдайын (факультеттер/кафедралар, оқытушылар мен студенттер саны, корейтану оқулықтары мен үйірмелері, корейтану жобаларының жағдайы және т.б.) зерттеу. Тәуелсіздік алғаннан кейін бірден Орталық Азия университеттерінде корей тілі немесе корейтану кафедралары құрылды, ал корейтану саласындағы жүйелі білім беру кең тарады. Сонымен қатар, «Халлю» (корей толқыны) құбылысы Корея мен корей тіліне деген қызығушылықты арттырды, бұл корейтанудың дамуына айтарлықтай әсер етті. Бұл Қазақстанның, Өзбекстанның және Қырғызстанның ірі қалаларында корейтану бойынша университеттер орталықтарының құрылуына әкелді. 10 жыл бұрын жарияланған корейтану әдебиеттерін және жақында алынған корейтану туралы негізгі ақпаратты (2025 жылғы жағдай бойынша) пайдалана отырып, автор корейтануға мамандандырылған Орталық Азияның жетекші университеттеріндегі корейтану инфрақұрылымының жағдайына салыстырмалы талдау жүргізді. Бұл зерттеу корей тілі мен корейтануды оқытуға жауапты қолданыстағы университеттер санының тұрақты болып қалғанын немесе артып келе жатқанын растады, ал Қазақстандағы

жетекші университеттер (Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті), Өзбекстандағы (Ташкент мемлекеттік шығыстану университеті) және Қырғызстандағы (Қарасаев атындағы Бішкек ұлттық университеті) корейтану саласында Орталық Азияда көшбасшылықты жалғастыруда. Сонымен қатар, 10 жыл бұрынғымен салыстырғанда, корейтанумен айналысатын оқытушылар құрамының, атап айтқанда, студенттердің саны айтарлықтай өсті, бұл Орталық Азиядағы корейтанудың қарқынды өсуін растайды.

Түйін сөздер: корейтану, Қазақстандағы корейтану, Орталық Азиядағы корейтану, Әл-Фараби атындағы Қазақстан ұлттық университеті, Халлю (Корей толқыны).

Ли Бёнг Джо

Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан
e-mail: beong.lee@kaznu.kz

Текущее состояние инфраструктуры и образования в области корееведения в регионе СНГ: с акцентом на основные страны Центральной Азии

В данном исследовании представлены результаты первого года (июнь 2025 – май 2026) работы исследовательской группы по корееведению в Казахском национальном университете им. аль-Фараби. Цель исследования – изучение состояния инфраструктуры образования в области корееведения в Центральной Азии (факультеты/кафедры, количество преподавателей и студентов, учебники и клубы по корееведению, статус проектов по корееведению и т. д.), которая достигла значительного качественного и количественного роста после распада Советского Союза. Сразу после обретения независимости в университетах Центральной Азии были созданы кафедры корейского языка или корееведения, и систематическое образование в области корееведения получило широкое распространение. Кроме того, феномен «Халлю» (корейская волна) усилил интерес к Корее и корейскому языку, что оказало значительное влияние на развитие корееведения. Это привело к созданию университетов-центров корееведения в крупных городах Казахстана, Узбекистана и Кыргызстана. На основе литературы по корееведению, опубликованной 10 лет назад, и базовой информации о корееведении, полученной относительно недавнего времени (по состоянию на 2025 год), автор провел сравнительный анализ состояния инфраструктуры по корееведению ведущих университетов Центральной Азии, специализирующихся на корееведении. В результате было подтверждено, что количество существующих университетов, ответственных за преподавание корейского языка и корееведения, стабильно сохраняется или увеличивается, а ведущие университеты Казахстана (Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана), Узбекистана (Ташкентский государственный университет востоковедения) и Кыргызстана (Бишкекский национальный университет им. Карасаева) продолжают лидировать в области корееведения в Центральной Азии. Кроме того, по сравнению с 10 годами назад значительно выросло количество преподавателей и, в частности, студентов, занимающихся корееведением, и эти данные подтверждают быстрый рост корееведения в Центральной Азии.

Ключевые слова: корееведение, корееведение в Казахстане, корееведение в Центральной Азии, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Халлю (корейская волна).

Introduction

The history of Korean studies in the CIS dates back to the era of Imperial Russia. Korean studies, which emerged during the late Imperial period, reached a high level in both quantity and quality by the 1970s during the Soviet era. At that time, due to the Cold War, education and research were largely conducted for political purposes targeting North Korea, and related institutions and scholars were concentrated in Russia, including Moscow, Saint Petersburg, and Vladivostok. Central Asia,

which was merely a peripheral region at the time, lacked specialized research institutions and consisted mainly of individual researchers; however, following the collapse of the Soviet Union, research on Korean studies began in earnest not only in Russia but also in the former constituent republics of the Soviet Union.

The origins of Korean studies in Central Asia can be roughly traced back to the late 1980s, during the period of Gorbachev's reform and opening-up policies. Early Korean studies were grounded in research on the history, culture, and language

of the Koryoin diaspora (Korean diaspora in CIS), and gradually expanded to include fields such as the Korean language, history and culture, folklore, and linguistics. This expansion was driven by the increasing exchanges and cooperation with Korea following the collapse of the Soviet Union. Throughout the 1990s, departments of Korean language and literature were established in some Central Asian universities, and Korean studies education and research began in earnest as courses focusing on the Korean language, history, culture, and literature commenced. Kazakhstan, Uzbekistan, and Kyrgyzstan are cited as representative countries for Korean studies in Central Asia. Particularly, Al-Farabi Kazakh National University (hereinafter referred to as 'Al-Farabi KazNU') and Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages (hereinafter referred to as 'KazUIR&WL'), Nizami Pedagogical University and Tashkent University of Oriental Studies in Uzbekistan, and Bishkek University of Humanities and Kyrgyz National University in Kyrgyzstan are representative educational institutions leading Korean studies in the Central Asian region. Meanwhile, Korea's national brand, economic growth, and enhanced status have had a significant impact on the growth and revival of Korean studies in the CIS region. Furthermore, the Korean Wave, which began to spread in earnest in the 2000s, can also be said to have had a considerable influence on the quantitative and qualitative growth of Korean studies education and research. As a result, over the past 30 years, the field of Korean studies education in Central Asia has produced many experts and researchers with bachelor's, master's, and doctoral degrees, and numerous research papers and books have been published.

Justification of the choice of article and goal and objectives

Over the past 30 years since the collapse of the Soviet Union, Korean studies educational institutions and researchers in Central Asia have established mutual exchanges and networks. In the educational settings of Korean studies across Central Asian countries, diverse information on Korean studies infrastructure (universities, departments, student numbers, exchange student programs, employment status, etc.), as well as research outputs, research on the Koryoin diaspora, and Hallyu (Korean Wave) content, have been produced and accumulated. However, there have been restrictions and difficulties in researchers' free access, sharing, and

utilization of this valuable humanities information on Korean studies, which has consequently limited the ability to conduct more in-depth and balanced research on Korean studies in Central Asia. Accordingly, the Korean studies research team at Al-Farabi KazNU has taken the first step in carrying out various projects for the advancement of Korean studies, supported by an overseas academic institution (the Academy of Korean Studies), to be conducted over total five years (June 2025-May 2030). In this process, the research team will collect, on an annual basis, 1) infrastructure information on Korean studies educational sites in Central Asia, 2) research outputs on Korean studies, 3) research outputs on the Koryoin diaspora, and 4) research outputs on Hallyu (Korean Wave) content. The collected Korean studies information will be converted into a database, and a utilization platform is ultimately planned to be established. This paper focuses on the research outputs from the first year (June 2025-May 2026), specifically regarding diverse infrastructure information on Korean studies educational sites in Central Asian countries. Meanwhile, the outcomes of this five-year project are expected to lead to the comprehensive compilation of information on the humanities landscape of the Central Asian Korean Studies Belt. Furthermore, the establishment of the information database and platform will facilitate access to Korean studies information for all those interested in Korean studies in Central Asia; this is expected to make a significant contribution to systematizing the foundation of Korean studies education and research in Central Asia and expanding the horizons of research.

Research Methodology

Before understanding the history and development process of Korean studies in major Central Asian countries, the author briefly examined the basic information and educational status of Korean studies in major CIS countries. First, the basic information and educational status of Korean studies in major CIS countries, excluding Central Asia, were examined based mainly on research materials from 10 years ago. Second, for the study of information on the infrastructure of Korean studies in the Central Asian region, which is the main subject of this paper, The author utilized research outputs (new materials) secured from June 2025 to the present, and the paper was written with greater emphasis on the Central Asian region. As mentioned earlier, the Over-

seas Korean Studies Research Project at Al-Farabi KazNU is conducted over a period of five years. In the first year, emphasis was placed on collecting information on Korean studies infrastructure in five Central Asian countries (Kazakhstan, Uzbekistan, Kyrgyzstan, Turkmenistan, and Tajikistan). Information on Korean studies infrastructure held by universities in each Central Asian country (such as the number of teaching staff and student numbers, project status, student club status, library resources, and graduation thesis topics) was collected within a realistic scope, taking into account various possible scenarios (all collected information is stored in a database format in Excel files, and all of this data is used to build a platform that facilitates future searching and utilization). Meanwhile, the information collection was carried out based on the network of universities in Central Asia offering Korean studies programs, which is maintained by the Korean Studies research team at Al-Farabi KazNU, to which the author belongs.

Information on Korean Studies Infrastructure in Major CIS Countries (Excluding Central Asia)

Russia Region

Korean Studies in Russia began in earnest during the Imperial Russian era in 1884, when the two countries established diplomatic relations. However, research in Korean Studies truly took off from 1945, the year of the Korean Peninsula's liberation, through the 1980s. During this period, research in Korean Studies (centered on North Korean studies) was conducted across various fields (politics, economics, society, culture, language, history, etc.), including the compilation of Korean language dictionaries. Following the establishment of diplomatic relations between the two countries in 1990, the addition of support from the South Korean government led to a new dimension of Korean Studies research. The foundation of Korean Studies in Russia lies in the Tsarist and Soviet eras; consequently, it can be said to have served as a major basis for the emergence and growth of Korean Studies in CIS countries outside of Russia following the collapse of the Soviet Union.

The major universities leading Korean Studies in Russia are as follows:

Moscow State University. The university is actively engaged in Korean studies education and research, centered around the International Center for Korean Studies (ICFKS) under the Institute of

Asian and African Studies (IAAS), established by Professor Mikhail Pak in 1991. Research materials on Korean studies across various fields, such as the "Conference Proceedings" and the "Russian Series on Korean Studies," are being published. Furthermore, the Department of Korean Studies at Moscow State University has already published numerous Korean studies textbooks by authors including Mikhail Pak, Irina Kacatkina, Young-Woo Han, and In-Soon Jung (Kurbanov, 2018: 144-148).

St. Petersburg State University. Professional Korean language education at this university began in 1897, and more comprehensive education was initiated by Professor Koldovich in 1947. Korean history education also began around this time, but was suspended midway before resuming in 1997. The Center for Korean Language and Culture was established by Vasiliev A. in 1995 and expanded into the Interdisciplinary Research Institute for Korean Studies in 2013, where active research in Korean studies has been conducted. At the university, research in Korean studies is systematically carried out in all fields, from undergraduate to doctoral programs. In-depth research in Korean studies across all disciplines, including the Korean language, history, and literature, has been conducted by Professors such as Kurbanov O. and Tsoy I. Furthermore, a vast amount of research material on Korean studies has been published, and the 'Journal of the Center for Korean Language and Culture' has been regularly published (Kurbanov, 2018: 148-152).

Moscow State Linguistic University. At this university, research in Korean studies is conducted primarily through the Department of Korean Language, established in 1992. With approximately 60 students, in-depth research in the fields of Korean language, history, and literature is being carried out by professors such as E. Pokholkova and M. Soldatova, and numerous publications have been published (Kurbanov, 2018: 155-157).

In addition, Korean studies research has been conducted in earnest since the 1990s at the Higher School of Economics, the Russian State University for the Humanities, Novosibirsk State University, Irkutsk State University, Far Eastern Federal University, as well as the Institute of Oriental Studies (Moscow), the Institute of Far Eastern Studies (Moscow), and the Institute of Oriental Literature (St. Petersburg). Other institutions include the Moscow State University of International Relations, the

Russian State Herzen Pedagogical University, and Sakhalin State University.

As previously mentioned, the foundations for Korean Studies in the Russian region were laid as early as the Imperial Russian era, and significant research achievements have been accumulated throughout the Soviet period. Furthermore, with the commencement of exchanges with South Korea following the collapse of the Soviet Union in the early 1990s, research centered on Korean Studies rather than North Korean Studies has been added, leading to the conduct of more in-depth Korean Studies. The volume of publications released by the Korean Studies academic community in Russia is regular and consistent, and their content is also profound. Korean Studies researchers in Russia take great pride in the fact that more substantial research has been conducted and numerous research results produced there than in any other region, and

they are building a Russian-style Korean studies environment.

Caucasus Region

Aside from Russia, the Caucasus region can be cited as a center for Korean studies. For reference, similar to the Russian region, it is assumed that the information regarding the infrastructure of Korean studies at the presented universities differs from the present. Korean studies in the Caucasus region began with the establishment of a Korean language course at the Azerbaijani Language University (1994, Azerbaijan). Subsequently, Korean studies expanded as Korean language courses were established at institutions such as the Free University of Tbilisi (2001, Georgia), the Yerevan State University of Languages and Social Sciences (2006, Armenia), and the Baku National University (2007, Azerbaijan).

Table 1

The major Korean studies universities in the Caucasus regions

(Dec. 2016)

University	Year	Faculty/ Department	Teaching staff (Korean/Local)	Undergraduate Students (Major/ Minor)	Country
Free University of Tbilisi	2001	Faculty of Asian and African Studies (Major in Far East Asian Studies)	1/1	29 (22/7)	Georgia
Yerevan State University of Languages and Social Sciences	2006/ 2014	Course Offering (Department of English-Korean Translation and Interpretation)	1/2	63 (14/49)	Armenia
Azerbaijani Language University	1994	Faculty of Translation and Interpretation	4/2	66 (36/30)	Azerbaijan
Baku National University	2007	Faculty of Oriental Studies	5/1	55 (40/15)	
Khazar University	2012	Faculty of Religious Studies/Faculty of Engineering/Faculty of Oriental Studies	/1	25	
Nakhchivan National University	2012	Faculty of International Relations (East Asian Studies)	/1	25	

*(Source: Korea Foundation, 『2018 White Paper on Overseas Korean Studies』, Eul-yu Publishing Co., 2018, pp. 171-173)

Except the Azerbaijani Language University (1994), Korean studies programs at most of the major universities presented began in the 2000s. This is later than in the Central Asian region, implying that the foundation for conducting Korean studies is still weak. The Caucasus region lags Central Asia in terms of teaching staff and students. The

number of students majoring in Korean studies is relatively small, and the size of the teaching staff is particularly limited. Even at the Azerbaijani Language University and Baku National University, which appear to have large teaching staff, Koreans constitute the majority of the teaching staff. The issue of training and producing professional local

lecturers is a challenge faced by all Korean studies universities in the Caucasus region. Meanwhile, except the Azerbaijani University, which offers a master's program, most other universities do not have graduate programs in Korean studies. The absence of graduate programs implies that in-depth research in Korean studies is not being conducted. Expanding the student and teaching staff sizes, establishing a Korean Studies major, and growing and expanding into a graduate school of Korean Studies are issues that are not easy to resolve in the short term. The only solution is for those working in the field to achieve these goals through patient effort.

Korean Studies Infrastructure and Education in Major Central Asian Countries

Current Status of Korean Studies Infrastructure Indicators in Central Asia

The Korean Studies research team at Al-Farabi KazNU collected information on Korean Studies infrastructure, focusing on universities related to Korean Studies in major Central Asian countries, during the first year of research (June 2025-May 2026) which began in June 2025 (see tables below). The following tables present the status of Korean Studies infrastructure at major universities in Central Asia where Korean Studies education and research activities, including the Korean language, are most actively conducted.

Table 2
Kazakhstan

(As of Dec. 2025)

University	Year	Faculty/ Department	Year	Teaching staff/ Student	Master's/ Doctoral Student	Graduate School	Remarks
Al-Farabi Kazakh National University	1934	Faculty of Oriental Studies/ Department of the Far East	1994	20/140	10	Yes	Major
Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages	1993	Faculty of Oriental Studies/ Department of Korean Studies	1999	22/368	8	Yes	Major
L.N. Gumilyov Eurasian National University	1998	Department of Oriental Studies	1999	3/170		No	Major
Abai Kazakh National Pedagogical University	1928	Faculty of World Languages/ Department of Oriental Languages and Translation Studies	1990-2002	4/186	From 2027	Yes	Non-major/2021 (Reopening)
Suleiman Demirel University	1996	Education and Humanity Faculty, Two foreign language, Translation	2016	5/404		No	Non-major
Korkyt-Ata Kyzylorda University	1937	Faculty of Foreign Languages and Translation Studies-Department of English and Korean Languages	2003	1/380		No	Non-major
Sherkhan Murtaza International Taraz Innovative Institute	2008	Faculty of Foreign Languages	2013	1/73		No	Non-major
M. Kh. Dulaty Taraz Regional University	1998	Faculty of Humanities/ Department of World Languages		1/136		No	Non-major
Astana IT University	2019	Faculty of General Education	2024	1/100		No	Non-major

Continuation of the table

University	Year	Faculty/ Department	Year	Teaching staff/ Student	Master's/ Doctoral Student	Graduate School	Remarks
Maksut Narikbayev University	1994	Faculty of Humanities	2021	1/110		No	Non-major
Kazakh National Women's Teacher Training University	1944	Department of Foreign Language Education Methodology and Intercultural Communication	2023	3/133		No	Non-major
Satbayev Kazakh National Research Technical University	1934	Department of Foreign Languages	2024	2/70		No	Non-major
Almaty Management University	1988	KT & G Scholarship Foundation commissioned education (Korean Language Center)	2025	3/90		No	Non-major

* (Source: 2025-2026 Al-Farabi KazNU Seed Project Team-Information on Korean Studies in Kazakhstan)

Table 3
Uzbekistan

(As of Dec. 2025-Mar. 2026)

University	Year	Faculty/ Department	Year	Teaching staff/ Student	Master's/ Doctoral Student	Korean Studies Library	Korean club
Tashkent State University of Oriental Studies	1918	Faculty of Oriental Languages (Department of Korean Studies)	1991	32/377	14/5	Over 1,500 volumes	5
Uzbekistan state world language university	1949	Faculty of Korean Language and Literature	1995	33/847	24/6	2021 Over 15,000 vol.	3
Tashkent State Pedagogic University named after Nizami	1935	Department of Korean Language and Literature	1956/ 1985 (Reopened)	8/81	17/2	Over 1,000 vol.	3
Korean International University in Ferghana	2022	Faculty of Korean Language	2022	12/100		Over 500 vol.	2
AJOU University	2018	Faculty of Korean Philology and Management	2018	14/150	8/2		2
Korea International University of Technology		Department of Korean Philology	2009	22/790	27/	Over 1,000 vol.	7
Urgench State University	1992	Department of Korean Philology	2023	4/60			
Samarkand State University	1927	Korean Language and Culture Center	2019	4/50			
Andijan State Institute Of Foreign Languages	2022	Department of Korean Philology	2022	14/202	11/4	Over 1,000 vol.	3

Continuation of the table

University	Year	Faculty/ Department	Year	Teaching staff/ Student	Master's/ Doctoral Student	Korean Studies Library	Korean club
Bucheon University in Tashkent	2018	Faculty of Korean Language and Management	2020	8/60		2020	2
Samarkand International University of Technology	2022	Korean Language Major, School of Language and Literature and Foreign Language Educatio	2024	2/25		Over 250 vol.	3
Silk Road International University of Tourism and Cultural Heritage	2018	Department of Translation and Interpretation (Korean)	2024	3	124		
TIFT University (Tashkent International University of Financial Management and Technologies)	2022	Department of Foreign Languages (Major in Korean Language and Literature)	2022	10	83		
Alfraganus University	2022	Faculty of Philology (Philology and language teaching "Korean language")	2022	3	40		

* (Source: 2025-2026 Al-Farabi KazNU Seed Project Team-Information on Korean Studies in Uzbekistan)

Table 4
Kyrgyzstan

(As of Dec. 2025)

University	Year	Faculty/ Department	Year	Teaching staff	Bachelor's/ Master's	Second foreign language	Graduate school	Korean Studies Library
Kyrgyz National University named after. J. Balasagyna	1925/1932	Institute of Foreign Languages/ Linguistics (Korean Language) Program	2016	5	120/	80	Master's program	Yes
Osh State University	1951	Institute of Oriental Studies/ Center for Korean Language and Culture	2010	5	192 (Including master's students)		Master's program	Yes
Kyrgyz-Russian Slavic University named after B.N. Yeltsin	1993	The Korean Language and Culture Department at the Institute of World Civilizations and Languages	2001	4	70	50	Master's program	Yes

Continuation of the table

Bishkek State University named after K. Karasaev	1955	Faculty of Oriental Studies and International Relations/ Department of Korean Philology	1991/1996 (reopening)	9	220/1	39	Master's program	Yes
Korean Institute of Central Asia	2017	Department of Linguistics and Regional Studies	2017	3	80		Master's program	Yes
Kyrgyz State University named after.	1942	Faculty of Foreign Languages/Dept. of Foreign Languages	2000s	5	120	60	Master's program	

* (Source: 2025-2026 Al-Farabi KazNU Seed Project Team-Information on Korean Studies in Kyrgyzstan)

The table presented above illustrates the status of Korean studies infrastructure at major universities in Central Asia as of 2025. Although there are significant gaps in the collected information due to difficulties arising from local conditions, data is expected to be continuously supplemented through ongoing additional surveys. Furthermore, information on the infrastructure of Korean studies in Tajikistan and Turkmenistan, where the scale of Korean studies (number of educational institutions) is small, has not been included. These countries are all newly independent nations that gained independence following the collapse of the Soviet Union in the early 1990s. Some of these universities established departments such as Korean language or Korean language and literature in the early to mid-1990s and have played a leading role in Korean studies, focusing on the Korean language, Korean history and culture, and Korean literature.

Let us examine the changes in Korean studies infrastructure over the past decade, focusing on representative Korean studies universities in each country.

First, in the case of Al-Farabi KazNU, a leading institution for Korean studies in Kazakhstan, the student body increased from 112 majors (105 bachelor's, 7 master's/doctoral 10 years ago (2015-16 academic year) (Jang Ho-jong(1), 2018: 196) to approximately 150 majors (140 bachelor's, 10 master's/doctoral) as of 2025 (see Table 2). In terms of teaching staff size, the number remains around 20, similar to that of about 10 years ago. The increase is particularly significant in the case of KazUIR&WL, which has the largest number of Korean studies

majors. In the 2016-17 academic year, there were total 308 students (227 majors, 70 second foreign languages, and 11 master's or doctoral students) (Jang Ho-jong(1), 2018: 202-203); in the 2017-18 academic year, there were 312 students (248 majors, 64 second foreign languages, and 18 master's or doctoral students) (Jang Ho-jong(2), 2018: 139-140); and in the 2022-23 academic year, there were 389 students (379 majors and non-majors, and 10 master's or doctoral students) (Jang Ho-jong(3), 2023: 248). As of 2025, the total size stands at 368 students (including majors, second foreign languages, and master's or doctoral students), indicating a steady increase in student numbers without any decrease (see Table-2). Furthermore, the teaching staff size of the college in question has also consistently remained at around 20.

For reference, around 2007-a little over a decade earlier than the periods mentioned-the number of students in Korean language courses in Kazakhstan, centered around Al-Farabi KazNU and KazUIR&WL, exceeded 300, while the number of Korean language students at Korean Education Centers and other educational institutions reached approximately 1,000 (Kim German, 2007: 472). Al-Farabi KazNU and KazUIR&WL are noteworthy for having the largest scale in terms of both student and teaching staff numbers, offering Korean studies as a major, and possessing an academic structure where Korean studies education and research extend to master's and doctoral levels.

In Uzbekistan, representative Korean studies educational institutions include Tashkent State University of Oriental Studies and Uzbekistan state

world language university. It can be seen that the university's student body for the 2015-16 academic year consisted of 334 undergraduate students (274 majors, 60 second foreign languages) and 15 master's students (Jang Ho-jong(1), 2018: 200), and as of 2025, the scale remains consistent with 337 undergraduate students (including majors and second foreign languages) and 19 master's and doctoral students (see Table-3). In the case of the Uzbekistan state world language university, as of March 2026, it is similar to or ahead of Tashkent State University of Oriental Studies in terms of teaching staff and student numbers.

Let us look at the case of Bishkek State University named after K. Karasaev, a representative institution for Korean studies education in Kyrgyzstan. During the 2015-16 academic year, the student body consisted of 115 undergraduate majors and 5 master's and doctoral students (Jang Ho-jong(1), 2018: 198), and as of 2025, the total student body has increased to approximately 260 (220 majors, 39 second foreign languages, and 1 master's student) (see Table-4).

The Status of Korean Studies Education in Central Asia

This study examines the status of Korean studies education in the Central Asian region, focusing primarily on Kazakhstan, specifically through the cases of Al-Farabi KazNU and KazUIR&WL. This is because the two aforementioned universities provide the largest-scale major-level Korean studies education within Central Asia (whereas most other universities, excluding the two mentioned and the National University of Eurasia, offer Korean as a second language on a non-major basis), and also because the educational environments of universities in Central Asia share many similarities due to their past affiliation with the Soviet Union.

Academic System. Within universities dealing with languages (Faculties of Oriental Studies), education is subdivided into three majors-including Korean Studies-namely, Interpretation and Translation (focused on interpretation and translation), Oriental Studies (focused on history), and Language and Literature (focused on literature) (the same applies to graduate programs). This initiative stems from a national program for fostering field-specific experts and promoting educational development, aiming to move away from a one-sided focus on language education and cultivate specialized professionals starting from the undergraduate level.

Student and teaching staff. Al-Farabi KazNU admits 30 to 50 new students annually, while KazUIR&WL has a larger scale. Additionally, due to the absence of an admission quota system, there are significant differences in student numbers across departments. Furthermore, around 10 prospective researchers are enrolling in graduate master's and doctoral programs. In terms of teaching staff, both universities typically maintain a teaching staff of around 20. More than half of them are responsible for Korean language education; however, compared to Korean language instruction, the teaching staff and class hours for history, culture, literature, and economics are relatively insufficient.

Master's and Doctoral Programs. At Al-Farabi KazNU and KazUIR&WL, an official academic system is established that allows Korean studies education to continue from the undergraduate level through the master's and doctoral programs. For those aspiring to become researchers, an academic system is in place that enables graduate studies and degree attainment following the same organizational structure as their undergraduate studies (depending on their specific major).

Exchange Student/Dual Degree Programs. Al-Farabi KazNU has signed approximately 40 exchange agreements with major universities in Korea. Every semester, about 15 to 20 students participate in exchange student programs (one or two semesters) or dual degree programs (one or two-year courses: Bachelor's and Master's) at partner universities in Korea (such as Hankuk University of Foreign Studies, Dongguk University, Sookmyung Women's University, Kookmin University, Pusan National University of Foreign Studies, Kangnam University, and Gangneung-Wonju National University) to practice the Korean language. Particularly, the exchange student programs during the undergraduate period serve as a crucial opportunity to enhance students' Korean language skills and experience Korean history and culture.

Scholarship System. At Al-Farabi KazNU, 60–70% of incoming students enter as four-year government-funded scholarship recipients. For graduate master's and doctoral programs, excluding international students, 100% of students study as government-funded scholarship recipients. In addition, there are scholarships and departmental support funds provided by Korea. The university receives scholarships and sponsorship funds for Korean studies events (competitions, Olympiads, Korean Studies Week, etc.) from Korean Associations and companies op-

erating in Kazakhstan (such as Korea Association of Small and Medium Business in Kazakhstan, Association of Korean Commercial Companies in Almaty and Shinhan Bank Kazakhstan), Korean companies and private organizations, and Korean government agencies (such as the Korea Foundation and Korean Education Center in Almaty). This greatly helps to inspire motivation and enhance the interest and passion of Korean studies majors.

Status of Korean Studies Research in Central Asia

Korean studies research in Central Asia has also been steadily growing. Based on the academic journal (Korean Studies in Kazakhstan), which professionally publishes the largest number of Korean studies research results in Central Asia, the status of Korean studies research over the past five years (2020-2025) is as follows.

Table 5
Current Status of Korean Studies Research Outcomes

Field	Number of published papers					Total
	2020	2022	2023	2024	2025	
Language Field	18	18	20	20	11	87
History/ Culture, etc.	11	23	21	29	26	110
Literature Field	1	1	5	1	2	10
Total	30	42	46	50	39	207

*(Source: Korean Studies in Kazakhstan). Information for 2021 has been omitted due to missing data.

As shown in the table above, total 207 research papers were published in the cited academic journals over the past five years. These papers cover the fields of the Korean language, Korean history and culture (politics, economics, society, etc.), and Korean literature. Even looking at the data as of 2020, it is evident that the quantity of publications in all fields has steadily increased. However, an interesting point emerges when examining the breakdown by field: research papers in the history and culture sector (110 papers) are the most numerous, followed by the linguistics(87) and literature sectors(10).

There are two aspects worth noting here. First, the number of research papers in non-linguistic fields-specifically history and culture-has actually surpassed that of the linguistics sector. This is a significant point considering the current state of Korean studies education within universities, where the Korean language sector accounts for an overwhelmingly large number of teaching staff and teaching hours. This can be evaluated very positively, as it indicates that the educational emphasis and interest in fields such as history and culture have increased to the point where they are comparable to those in the linguistics sector, leading to significant research outcomes. Secondly, on the other hand, the output

of research in the field of literature is relatively low. Looking at the educational landscape of universities offering Korean studies, personnel who have formally majored in Korean literature are very rare, and those holding doctoral degrees are even harder to find. Furthermore, the number of class hours dedicated to literature is relatively low, resulting in a severe imbalance between the fields of language, history/culture, and literature. Therefore, while immediate improvement is realistically difficult, it is necessary to gradually improve the situation over time.

Results and discussion

Central Asia is a region where the Hallyu (Korean Wave) is very strong and interest in and popularity for Korea and Korean culture are very high. Over the past 30 years, cooperation and exchange between the two countries have been actively conducted, particularly in the fields of economy, culture, and education. Furthermore, many international students and individuals from Central Asia are studying or engaging in economic activities in Korea. All of these factors contribute significantly to promoting friendly relations between the two na-

tions and further enhancing interest in the Korean language and Korean studies. Based on the experience in the field of education in Kazakhstan over the past decade, it is expected that interest and enthusiasm for the Korean language and Korean studies will continue unless specific problems arise. The author believes that the table presented earlier also allows us to anticipate a positive future for Korean studies in Central Asia.

However, while there are such positive systems and benefits, there are also difficulties that require deep consideration and discussion for fundamental resolution.

The first is the issue of securing excellent next-generation teaching staff. Actually, this is one of the structural problems faced by most universities in Central Asia and can be attributed to low salary conditions. For instance, the reality is that highly skilled professionals who have completed master's or doctoral programs domestically or abroad rarely return to their alma mater's Korean studies department, making it difficult to secure excellent personnel.

Secondly, there is a frequent phenomenon of existing excellent teaching staff leaving. This can fundamentally be attributed to low salary levels, which acts as a factor driving top teaching staff to leave for universities or Korean studies departments with even slightly better conditions. Consequently, this situation leads to a decline in teaching staff morale and motivation, as well as a drop in the quality of instruction, acting as a comprehensive challenge for the field of Korean studies.

Finally, the author believes it is necessary to seriously consider the issues of training and expanding specialized personnel in fields other than the Korean language (such as history, literature, and economics), as well as increasing teaching hours. For instance, though Korean studies education has been in place for well over 30 years, Korean-language-centered education remains the dominant focus in the field, while the scale of specialized personnel in non-Korean fields and the teaching hours are relatively highly imbalanced. This is because while there are personnel who teach the Korean language 'in Korean,' it is extremely difficult to find personnel who can teach Korean history and literature 'in Korean.'

Conclusion

Since the independence of Central Asian countries in the early 1990s, Korean language and Kore-

an studies education has been successfully conducted. As shown in the tables presented earlier, Korean studies have grown and developed both quantitatively and qualitatively. Particularly, in Kazakhstan, Uzbekistan, and Kyrgyzstan, the number of universities and educational institutions offering Korean language education continues to increase; although there are differences in scale and educational fields, Kazakhstan alone has well over 10 such institutions. The status and popularity of Korean studies in Central Asia are very high. Many people like Korea and have an affinity for the Korean language, wishing to study it. The Korean Education Center in Almaty recruits students twice a year, and it is reported that 2,000 to 3,000 students register during these sessions. This is undeniably a massive scale. At this juncture, there is a need to look back on the growth and development of the Korean language and Korean studies to date and to consider future directions for development.

The author is focusing on whether there are ways to enhance the current status of the Korean language in Kazakhstan, a multi-ethnic nation. For instance, if Korean were to be adopted as a second foreign language, it would immediately provide majors with expanded opportunities for employment after graduation. If students who have studied Korean studies could confidently work as Korean language teachers in elementary, middle, and high schools rather than just general companies, The author believes this would likely lead to ideal employment outcomes. While there are several challenges that must be overcome to elevate the official status and standing of the Korean language, The author would like to conclude this essay with a few suggestions.

First, continuous contact and efforts at the government level are necessary to adopt Korean as a second foreign language.

As a prerequisite, it is crucial to ensure that Korean is adopted as a second foreign language through continuous contact at the government level (working-level contact) between the two countries. Alternatively, it is necessary to create a situation where the Ministry of Education of the Republic of Kazakhstan shows interest and support, either by granting Korean a status equivalent to a second foreign language or by enabling official Korean language education. Unless such prerequisite measures or equivalent conditions are established, it will be difficult to secure institutional justification and legitimacy for introducing additional Korean lan-

guage pedagogy curricula or securing specialized personnel for training Korean language teachers, even within Korean language departments.

Secondly, it is necessary to consider the additional introduction of a pedagogy curriculum for training Korean language teachers.

If a certain level of agreement is reached at the government level between the two sides, the next step would be to introduce a curriculum related to Korean language pedagogy and teacher training within Korean language departments at universities. Currently, there are about 10 Korean language educational institutions in Kazakhstan, including Al-Farabi KazNU and KazUIR&WL. However, a pedagogy curriculum for training Korean language teachers has not been introduced. Of course, this may be because a teacher certification exam (National examination) is not required for teacher training, unlike in Korea. In any case, if an agreement can be reached between the governments, it is judged that a curriculum for training Korean lan-

guage teachers could be additionally introduced to frontline Korean language departments under legal and institutional justification.

Finally, the goal is to establish a teacher training system by reinforcing the professional workforce in the field of pedagogy.

Just as important as introducing additional curriculum for teacher training is establishing a teacher training system by securing the professional personnel capable of training candidates for teacher certification. Currently, there is a shortage of professionals in the Kazakhstani education sector who can teach Korean language teacher training programs or pedagogical subjects in the field of Korean language education (such as pedagogical theory and practice).

Funding: This work was supported by the Seed Program for Korean Studies of the Ministry of Education of the Republic of Korea and the Korean Studies Promotion Service at the Academy of Korean Studies (AKS-2025-INC-2250002).

References

- 2025-2026 Al-Farabi KazNU Seed Project Team-Information on Korean Studies Infrastructure in Kazakhstan
 2025-2026 Al-Farabi KazNU Seed Project Team-Information on Korean Studies Infrastructure in Uzbekistan
 2025-2026 Al-Farabi KazNU Seed Project Team-Information on Korean Studies Infrastructure in Kyrgyzstan
 Bazarova Sh.Sh. (2022). Feminism and Korean Literature. Korean Studies in Kazakhstan. Vol.15.
 Bayankhanova I.F. (2022). Linguopragmatic features of proverbs in Uzbek, Korean And English. Korean Studies in Kazakhstan. Vol.15.
 Ismatullaeva D.Z. (2022). Spiritual and value orientation of Korean prose of the first half of the 20th century. Korean Studies in Kazakhstan. Vol.15.
 Jang Ho-jong (1). (2018). Korean Studies in Central Asia. In Korea Foundation, 2018 White Paper on Overseas Korean Studies. Seoul: Eul-yu Culture Co., Ltd.
 Jang Ho-jong (2). (2018). Current Status and Challenges of Korean Studies in Kazakhstan: Focusing on the Case of Kazakh International Relations and the World Language University. Korean Studies in Kazakhstan. Vol.8.
 Jang Ho-jong (3). (2023). Current Status of Korean Studies in Central Asia and the Role of the Central Asian Association of Korean Studies Professors. Korean Studies in Kazakhstan. Vol.16.
 Jang Ho-jong. (2022). Current Status and Prospects of Korean Studies in Central Asia Preparing for the Post-COVID Era. Korean Studies in Kazakhstan. Vol.14.
 Jo I.N. (2022). A Study on the Preservation of the Koryoin Language(Kore Mal) Focusing on First and Second Generation Koryoin. Korean Studies in Kazakhstan. Vol.14.
 Kim Yun-hoe. (2022). A Comparative Study of Phonological Systems in Integrated Korean Textbooks in Uzbekistan. Korean Studies in Kazakhstan. Vol.15.
 Karimov B. (2022). Characteristics of Vowels in Uzbek for Researchers. Korean Studies in Kazakhstan. Vol.15.
 Kim N. (2022). Development of Korean Studies in Uzbekistan: An Overview of Language Research. Korean Studies in Kazakhstan. Vol.13.
 Korea Foundation. (2018). 2018 White Paper on Overseas Korean Studies. Seoul: Eul-yu Culture Co.
 Kurbanov S.O. (2018). Korean Studies in Russia (2006-2016). In Korea Foundation, 2018 White Paper on Overseas Korean Studies. Seoul: Eul-yu Culture Co., Ltd.
 Kim German. (2007). Korean Studies in Central Asia”, edited by the Korea Foundation. In White Paper on Overseas Korean Studies. Seoul: Eul-yu Culture Co., Ltd.
 Korea Foundation. (2007). White Paper on Overseas Korean Studies. Seoul: Eul-yu Culture Co., Ltd.
 Maya Yariyeva. (2022). Current Status of Korean Language Education in Turkmenistan. Korean Studies in Kazakhstan. Vol.13.
 Park N.S. (2025). Based on experience in field research of Korean dialects. Korean Studies in Kazakhstan. Vol.20.

Pak N.S. (2024). Vocabulary of the material and spiritual culture of the Korean language (Kore Mal) and the features of its formation. Korean Studies in Kazakhstan. Vol.17.

Salkinbekova G.Sh., Kurmanbekova V.A. (2025). Translation Characteristics of Comparison, Idioms, and Cultural Reality in Novels. Korean Studies in Kazakhstan. Vol.20.

Saydazimova Umida. (2022). Interactive methods in teaching classical korean literature. Korean Studies in Kazakhstan. Vol.15.

Zhetpisov S.N. (2025). The Sociolinguistic Process of the CIS Korean Diaspora. Korean Studies in Kazakhstan. Vol.20.

Zhetpisov S.N. (2025). Korean phraseological units without signalized categorical meaning. Korean Studies in Kazakhstan. Vol.20.

https://canks.asia/www/canks.asia/%ED%95%99%EC%88%A0%EC%A7%80/KSK_8/KSK_8.pdf.

https://canks.asia/%ED%95%99%EC%88%A0%EC%A7%80/KSK_16/KSK_16.pdf.

<https://canks.asia/2016-04-06-16-10-52/2016-04-06-16-18-37.html>

Information about the author:

Lee Byong Jo – Professor, Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan, e-mail: beong.lee@kaznu.kz).

Автор туралы мәлімет:

Ли Бёнг Джо – профессор, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті (Алматы, Қазақстан, e-mail: beong.lee@kaznu.kz).

Сведения об авторе:

Ли Бёнг Джо – профессор, Казахский национальный университет имени аль-Фараби (Алматы, Казахстан, e-mail: beong.lee@kaznu.kz).

Received April 5, 2026

Accepted July 30, 2026

3-бөлім
ШЫҒЫС ДЕРЕКТАНУЫ

Section 3
ORIENTAL SOURCE STUDIES

Раздел 3
ВОСТОЧНОЕ ИСТОЧНИКОВЕДЕНИЕ

FTAMP 03.81.51

<https://doi.org/10.26577/JOS202611835>**Ш.С. Калиева^{1*}** , **Ж.М. Белтенев²** ¹Нұр-Мұбарак Египет ислам мәдениеті университеті, Алматы, Қазақстан²Қазақстан Республикасы Ұлттық орталық музейі, Алматы, Қазақстан

*e-mail: shynarsayahat@gmail.com

**АРАБ ҚОЛЖАЗБА ДӘСТҮРІНДЕГІ
ҚАРУ-ЖАРАҚТАРДАҒЫ САКРАЛДЫ МӘТІНДЕР
(Қазақстан Республикасы Ұлттық орталық музейінің
коллекциясы негізінде)**

Мақала Қазақстан Республикасы Ұлттық орталық музейінің «Қару-жарақ және қорғаныс жабдықтары» коллекциясында сақталған қару-жарақ үлгілеріндегі араб графикасымен жазылған сакралды мәтіндерді деректанулық және эпиграфикалық тұрғыдан зерттеуді мақсат етеді. Қордағы мыңнан астам қару-жарақ арасынан арнайы таңдалған бірегей жәдігерлер тұңғыш рет ғылыми айналымға енгізіліп отыр. Араб жазуы бар артефактілер қазақ жеріндегі ислам мәдениетінің бұған дейін арнайы зерттелмеген жаңа қыры – қару-жарақ дәстүріндегі көрінісін сипаттайтын құнды дереккөздер саналады. Музей қорындағы қару-жарақтарда жазылған Құран аяттары, дұғалар, апотропеикалық мәтіндердің мазмұнын анықтау, оларды қазақ тіліне аудару, мәтіннің жазылу мақсаты мен тақырыбын айқындау, түрлі соғыс және қорғаныс құралдарындағы қолданылу ерекшеліктерін талдау – осы мақалада қолданылған зерттеу әдістері мен тәсілдерін көрсетеді. Жүргізілген зерттеу нәтижесінде араб графикасымен жазылған мәтіндердің үнемі араб тілінде және діни мазмұнда бола бермейтіні анықталды. Сонымен қатар қару-жарақтағы жазу сакралды, қорғаныштық мақсаттан тыс ақпараттық, меншік белгісі, әскери немесе әлеуметтік мәртебе көрсеткіші сияқты қосымша қызмет атқарғаны айқындалды. Зерттеу нәтижелері ислам діні мен араб жазуының таралу географиясын, сондай-ақ олардың мәдени, әлеуметтік және этнографиялық қызметтерінің ерекшеліктерін нақтылауға мүмкіндік береді. Қару-жарақтарда араб графикасымен жазылған мәтіндерге жасалған талдау араб-мұсылман өркениетінің шығыс халықтарының рухани және материалдық мәдениетіне ықпалын айқындау арқылы осы саладағы алдыңғы зерттеулердің мазмұнын тың тұжырымдармен байытады. Мұнымен қатар осы тектес эпиграфикалық және заттай дереккөздерді тарих, тіл білімі, исламтану, этнография және мәдениеттану тоғысындағы пәнаралық әдістерді қолдана отырып зерттеу шығыстану ғылымының деректанулық маңызын арттыра түседі.

Түйін сөздер: эпиграфика, араб қолжазба дәстүрі, қару-жарақ, Құран, сакралды мәтін, араб-мұсылман өркениеті, араб графикасы.

Sh.S. Kaliyeva^{1*}, Zh.M. Beltenov²

¹Egyptian University of Islamic Culture Nur-Mubarak, Almaty, Kazakhstan²National Central Museum of the Republic of Kazakhstan, Almaty, Kazakhstan

*e-mail: shynarsayahat@gmail.com

**Sacred Texts on Weapons in the Arabic Manuscript Tradition
(based on the Collection of the National Central Museum of the Republic of Kazakhstan)**

The aim of this article is to conduct a source-critical and epigraphic analysis of sacred texts inscribed in the Arabic script on samples of weapons and armor from «the Weapons and Protective Equipment» collection of the National Central Museum of the Republic of Kazakhstan. This study introduces into scholarly circulation, for the first time, a selected group of artifacts from the museum collection, which comprises more than one thousand objects. The artifacts bearing inscriptions in the Arabic script constitute valuable historical and epigraphic sources that reveal a previously insufficiently studied aspect of the spread of Islamic culture and the Arabic language in the territory of present-day Kazakhstan, namely, their manifestation in the tradition of manufacturing weapons and armor.

The study demonstrates that texts written in the Arabic script are not invariably Arabic in language or religious in content. Furthermore, it has been established that inscriptions on weapons served not only sacred and apotropaic (protective) purposes but also fulfilled additional functions, including the communication of information, the indication of ownership, and the representation of military and social status. The findings make it possible to refine our understanding of the geographical spread of Islam and

Arabic writing, as well as the cultural, ethnographic, and social functions they performed. The analysis of the epigraphic texts enriches previous scholarship by offering new insights into the influence of Arab-Islamic civilization on the spiritual and material culture of the peoples of the East. Moreover, the interdisciplinary study of these epigraphic sources, situated at the intersection of history, ethnography, cultural studies, Islamic studies and linguistics, underscores the continuing relevance and significance of Oriental Studies as a field of academic research.

Keywords: epigraphy, Arabic manuscript tradition, weapons and armor, Qur'an; sacred texts, Arab-Islamic civilization, Arabic language, Arabic script.

Ш.С. Калиева^{1*}, Ж.М. Белтенев²

¹Египетский университет исламской культуры Нур-Мубарак, Алматы, Казахстан

²Национальный центральный музей Республики Казахстан, Алматы, Казахстан

*e-mail: shynarsayahat@gmail.com

Сакральные тексты на оружии в арабской рукописной традиции (на основе коллекции Национального центрального музея Республики Казахстан)

Цель статьи – проведение источниковедческого и эпиграфического анализа сакральных текстов, выполненных арабской графикой на образцах оружия и доспехов из коллекции «Оружие и защитные снаряжения» Национального центрального музея Республики Казахстан. В научный оборот впервые вводятся специально отобранные образцы артефактов из музейного фонда, насчитывающего более тысячи единиц хранения. Артефакты, с надписями арабской графикой представляют собой ценные историко-эпиграфические источники, отражающие ранее недостаточно изученный аспект распространения исламской культуры и арабского языка на территории Казахстана – их проявление в традиции изготовления оружия и доспехов.

В результате исследования установлено, что тексты написанные арабской графикой, не всегда являются арабскими и религиозными по содержанию. Кроме того, выявлено, что надписи на оружии кроме сакрального и защитного назначения, выполняли дополнительные функции, такие как информационные, имущественные знаки, показатели военного и социального статуса. Результаты исследования позволяют уточнить географию распространения ислама и арабской письменности, а также особенности их культурных, этнографических и социальных функций. Анализ эпиграфических текстов обогащает содержание предыдущих исследований в этой области новыми выводами, раскрывая влияние арабо-мусульманской цивилизации на духовную и материальную культуру народов Востока. Кроме того, изучение таких эпиграфических источников по междисциплинарным методам на стыке истории, этнографии, культурологии, исламоведения и лингвистики, обоснует актуальность значения востоковедческой науки.

Ключевые слова: эпиграфика, арабская рукописная традиция, оружие и доспехи, Коран, сакральный текст, арабо-мусульманская цивилизация, арабский язык, арабская графика.

Кіріспе

Араб қолжазба дәстүрі – араб-мұсылман өркениетінің бай мұрасындағы ерекше құбылыстардың бірі. Араб тілі қасиетті Құранның тілі ретінде ең алдымен өз отанында жаңа дінді тарату мен орнықтырудың маңызды құралы болды. Исламның кең таралуына байланысты араб тілі мен жазуы біртіндеп жаңа дінді қабылдаған басқа халықтардың дүниетанымына, рухани және мәдени өміріне жан-жақты ықпал етті. Нәтижесінде әртүрлі аймақтарда жергілікті тарихи және мәдени ерекшеліктермен тығыз сабақтасқан жаңа сипаттағы қолжазба дәстүрлер қалыптасты. Бұл дәстүрлер жаңа мұсылман халықтары арасында араб жазуының кең қолданыс табуымен қатар, ислам діні жайлы білімнің, діни мәтіндердің және жазба мәдениеттің таралуына негіз болды. Осы үдерістердің нәтижесінде Мәуараннаһрда араб-

мұсылман жазба мәдениетінің өзіндік дәстүрі қалыптасты. Оның ықпалы қазірге кезеңге дейін жеткенін кітапханалар, сирек қорлардағы қолжазбалармен қатар музейлерде сақталған түрлі тарихи жәдігерлердегі араб жазулы мәтіндерден көруге болады. Кез келген заттай мұраларда сақталған бұл тектес мәтіндер жазба мәдениеттің маңызды ажырамас бөлігі саналатыны, сондай-ақ оның тарихи, ғылыми құндылығы жайлы жиі айтылып жүргенімен күні бүгінге дейін бұл мұралардағы жазулар түрлі себептермен толыққанды зерттеу нысанына айнала қойған жоқ. Ал жекелеген еңбектер бұл салада кешенді зерттеулер қажет екенін көрсетіп отыр.

Араб қолжазба дәстүрінің тек қағаз беті, кітап мәдениетімен шектелмей басқа да түрлі материалдық мәдениет ескерткіштерде де таралғандығының анық бір мысалы – қару-жарақ пен сауыт-саймандарда кездесетін

сакралды мәтіндер. Бұл құбылыс құран мәтінінің негізгі діни қызметінен бөлек қорғаныштық және символдық қызметтерінің ислам дүниетанымындағы маңызы мен мәнін айқындайды. Қару-жарақ пен сауыт-саймандарды араб тілі мен қолжазба дәстүрін Мәуараннаһр аймағында таратушы материал ретінде арнайы қарастыру осы зерттеудің *өзектілігін* танытады. Осыған сай *зерттеудің нысанына* Қазақстан Республикасы Ұлттық орталық музейінің коллекциясында бүгінгі күні сақталған қару-жарақ пен сауыт-саймандардағы араб графикасымен жазылған мәтіндер алынды. Зерттеу *пәні* болып қару-жарақ пен сауыт-саймандарда кездесетін мәтіндердің тілі, семантикасы, функционалдық ерекшеліктері және тарихи-мәдени контекстегі орны белгіленді.

Зерттеу мақаланың мақсаты – Қазақстан Республикасы Ұлттық орталық музейінің қорындағы қару-жарақ пен сауыт-саймандарда сақталған мәтіндердің тілдік және мазмұндық ерекшеліктерін, семантикасы мен қызметін анықтау, оларды араб қолжазба дәстүрі контекстінде талдау. Зерттеудің міндеттері:

- Музей қорындағы қару-жарақтардағы араб графикасымен жазылған мәтіндерді анықтау, жүйелеу;

- Мәтіндердің тілін анықтау, мазмұндық құрамын талдау;

- Мәтіндерге типологиялық, семантикалық талдау жасау;

- Артефактілердегі жазуларды өзара салыстыру, ортақ белгілері мен айырмашылықтарын анықтау;

- Сакралды мәтіндердің араб қолжазба дәстүріндегі қызметін анықтау, араб-мұсылман мәдениетіндегі орнын көрсету.

Зерттеу барысында қару-жарақ пен сауыт-саймандар бетіне жазылған араб графикалы мәтіндер кітаби қолжазба мәдениеттің материалдық мәдениеттегі ерекше көрінісі екендігі анықталады. Әскери бұйымдарға құран аяттары, дұғалар мен діни формулалар сәндік үшін немесе ақпараттық мақсатпен емес, қару-жарақтың қорғаныш, діни, идеологиялық және символдық мәнін арттыру үшін жазылғаны тұжырымдалады. Қарастырылған зерттеу нысаны араб-мұсылман өркениетінде жазба мәдениет пен әскери мәдениеттің өзара мағыналық байланысы болғанын дәлелдейді.

Зерттеудің ғылыми маңыздылығы Қазақстан Республикасы Ұлттық орталық музейі

коллекциясында сақталған қару-жарақ пен сауыт-саймандардағы араб графикалы мәтіндерді тек қарапайым жазу үлгілері немесе таңбалар ретінде ғана емес, тіл, мәдениет, дін, тарих салалары мен әскери өнердің байланысын бейнелейтін жазба ескерткіштер мен тарихи дереккөздер ретінде пәнаралық әдістер арқылы қарастырумен айқындалады. Бұл әдіс музей қорларындағы заттай мұраларда араб графикасымен жазылған мәтіндерінің мазмұны мен қызметін кеңірек түсінуге, олардың араб-мұсылман жазба мәдениетіндегі орны мен қызметін анықтауға мүмкіндік береді. Осыған байланысты зерттеу нысанына алынып отырған артефактілердегі мәтіндерді араб қолжазба дәстүрінің бір көрінісі ретінде зерттеу шығыстану ғылымының деректанулық, этнографиялық және исламтанулық бағыттарының мазмұнын толықтырумен қатар, қолжазба дәстүрі мен материалдық мәдениет арасындағы байланысты тереңірек қарастырудың қажеттілігін көрсетеді.

Материалдар мен әдістер

Мақаланың негізгі материалдық базасы ретінде Қазақстан Республикасы Ұлттық орталық музейінің «Қару-жарақ және қорғаныс жабдықтары» коллекциясында сақталған бірнеше қару-жарақ үлгілері алынды. Зерттеуге араб графикасындағы мәтіні бар әскери әскери және қорғаныс мақсатындағы бұйымдар таңдалды. Олардың қатарында қанжар, дулыға, қылыш, кездік бар. Қарастырылған артефактілердегі жазулардың басым бөлігі Құран аяттары, дұғалар, діни формулалар мен сакралды сипаттағы араб мәтіндері саналады. Сонымен қатар жекелеген бұйымдарда төте жазу үлгілері кездеседі. Бұл дереккөздерде араб жазба мәдениетінің әскери бұйымдарда көрініс табу ерекшелігін және сакралды мәтіндердің материалдық мәдениет үлгілеріндегі қызметін анықтауға қажетті мәліметтер сақталған.

Қарастырылып отырған зерттеу нысанының сипатына сәйкес басты зерттеу әдісі ретінде деректанулық талдау алынды. Бұл талдау әдісі музей материалдарының тарихи және мәдени дереккөз ретіндегі құндылығын анықтауға мүмкіндік береді. Зерттеудің пәнін анықтау үшін эпиграфикалық, типологиялық және семантикалық әдістер қолданылды. Араб графикасындағы мәтінді оқып, мағынасын анықтау эпиграфикалық әдіспен жүзеге асырылады. Типологиялық

әдіс арқылы мәтіндердің мазмұны мен жазылу мақсатын анықтап, Құран аяттары, дұғалар, діни формулаларға жіктеуге болады. Семантикалық талдау жазулардың діни, апотропеикалық мәні мен мәртебелік маңызын анықтау үшін қолданылады. Қару-жарақтардағы жазуларды өзара салыстыру олардың тақырыптық ұқсастықтары мен айырмашылықтарын ажыратып, сакралды мәтіндердің қолжазба дәстүрінен әскери бұйымдарға ауысу ерекшеліктерін айқындауға жол ашады.

Әдебиеттерге шолу

Қару-жарақтардағы араб графикалы мәтіндерге арналған шетелдік зерттеулер мазмұнынан бұл жазбалардың негізінен әскери тарих, эпиграфика, ислам өнері және материалдық мәдениет контексінде қарастырылғанын байқауға болады. Аталған бағыттағы зерттеулерде қару-жарақ тек әскери мақсаттағы бұйым ғана емес, діни, мәдени және тарихи ақпаратты сақтаушы маңызды дереккөз ретінде бағаланады. Осы тұрғыдан исламдық араб-мұсылман өркениетінің жазба мұрасын зерттеудің дербес ғылыми бағыты ретінде эпиграфика қалыптасты.

Исламдық эпиграфика теориясының негізін қалаған зерттеушілердің бірі Шейла Блэр араб графикалы жазбаларды материалдық мәдениеттің ажырамас бөлігі ретінде қарастырып, олардың діни, мәдени, саяси, мемориалдық және көркемдік қызметтерінің өзара сабақтастығын атайды (Blair, 1994). Ғалымның пайымдауынша, эпиграфикалық мәтіндер – ислам қоғамының діни дүниетанымы мен мәдени құндылықтарын бейнелейтін бірегей тарихи дереккөз. Осыған байланысты Блэр ұсынған теориялық-әдіснамалық қағидалар осы мақаланың нысанына алынған қару-жарақтардағы жазуларды зерттеу барысында басшылыққа алынады. Исламдық қару-жарақтардағы жазулардың мазмұны мен қызметіне қатысты маңызды мәліметтерді The Metropolitan Museum of Art жариялаған материалдардан көруге болады (Alexander, 2015). Метрополитен-музей зерттеулеріне сәйкес, исламдық қару-жарақтардың бетіне Құран аяттары, дұғалар, Алланың көркем есімдері мен түрлі діни формулалар жиі түсірілген. Мұндай мәтіндердің қару иесінің діндарлығын танытумен қатар, айқын апотропеикалық мән, әлеуметтік мәртебе, билікке қатыстылық немесе идеологиялық ұстаным танытушы қызметтері

болған. Сондықтан әр әскери бұйым дербес тарихи дереккөз ретінде мәнге ие.

Орта ғасырлардағы ислам әскери мәдениетін зерттеуші Дэвид Николль қару-жарақтардағы эпиграфиканың дереккөз ретіндегі ерекшеліктерін зерделейді (Nicolle, 2022). Николль қару-жарақта сақталған мәтін арқылы оның атрибуциясын жасауға болатынын нақты алынған қару – қанжардың негізінде оның жасалған уақытын, иесін, жасауға тапсырыс берушіні, сондай-ақ тарихи кезеңді анықтау мүмкіндігін көрсетеді. Зерттеуші эпиграфикаға ислам әлемі бойынша әскер, билік және мәдени құрылым жайлы маңызды дереккөздер ретінде қарауға назар аудартады.

Жалпы алғанда шетелдік зерттеулерде исламдық қару-жарақтардағы араб графикасымен жазылған мәтіндер тарихи, идеологиялық және көркемдік тұрғыдан жиі қарастырылған (Blair, et al, 1994, Kadoi, 2022). Сондай-ақ бұл еңбектер көбіне зерттеу нысаны ретінде Таяу Шығыс, Иран және Осман мемлекеті материалдарын негізге алады. Ал Орталық Азия, әсіресе, Қазақстан музейлерінің қару-жарақ коллекцияларындағы араб графикасымен жазылған мәтіндер деректанулық тұрғыдан күні бүгінге дейін жеткілікті деңгейде қарастырылмай келеді. Осы себепті аталып отырған музейлік артефактілердегі жазуларды талдау әскери мәдениет тарихы мен эпиграфика бойынша зерттеулерді тың деректермен толықтыра алады.

Араб мәдениетінің тарихында араб каллиграфиясы (الخط العربي) маңызды өркениеттік мәнге ие құбылыстардың бірі (Крачковский, 2015), (Халидов, 1985). Араб жазуы өз дамуында Құран мәтінін жеткізудің негізгі графикалық құралы болумен қатар, материалдық мәдениет нысандарын көркем безендіруге жан-жақты қолданылды. Осы ерекшелігіне сай ғасырлар бойы оның эстетикалық, идеологиялық және діни қызметтері бір-бірімен өзара байланыста қатар қолданылып келеді. Араб жазуы әлемдік жазба мәдениет пен ислам өнерінде әртүрлі нысандар мен бұйымдарда кеңінен қолданыс тапты. Сондықтан араб графикалы жазулардың тарихи, идеологиялық және мәдени-ақпараттық қызметі оның көркемдік ерекшелігімен қатар тұрады. Қай өңірде, қашан және қай мәдени нысанда немесе бұйымда жазылса да араб графикасының бір мезгілде бірнеше сала бойынша ақпарат беруші дереккөз ретіндегі қызметі бірегей, сондықтан әрқайсысы жеке

қарастыруды қажет етеді. Шығыстанушы ғалым В.А.Крачковская араб эпиграфикасының міндеті мәтінді оқып, мазмұнын дұрыс айқындау болса, оған әсер ететін факторлардың бір-бірімен тығыз байланысты екендігіне, дереккөзбен жұмыстың жауапкершілігіне назар аударады (Крачковская, 1937:128).

Орталық Азия халықтарының қару-жарағы тарихы мен типологиясын Л.А.Бобров, Ю.С.Худяков және басқа зерттеушілер қарастырды (Бобров, 2024), (Худяков, 1991). Ол еңбектерде қару-жарақ түрлері мен ерекшеліктері, құрылымы мен эволюциясы анықталғанмен, музейлік артефактілердегі сакралды мәтіндер арнайы талданбады.

Аймақта таралған әскери өнерді зерттеуші Ю.С. Худяков жазба және археологиялық материалдық дереккөздерге сүйене отырып ортағасырлық көшпелі қоғамның қару-жарақ жүйесі мен әскери тактикасының эволюциясын көрсетіп берді. Ғалым XI-XIV ғасырларды б.з. II мың жылдығының I жартысындағы бұл аймақтағы әскери істің аса маңызды кезеңі деп атай отырып, Еуразия континентіне моңғолдар бастап барған шабуылдардан әлемдік өркениеттің орталығы қатты қысым көргенін айтады. Сонымен бірге көшпенділердің бұл саладағы жетістіктері өз территорияларынан асып әлемдік тарихтың өзгеруіне себеп болды деп тұжырымдайды (Худяков, 1991:3). Зерттеушілер көшпенділердің қару-жарақ кешенінің олардың ат өнерімен, ұрысты қашықтан жүргізетіндігімен тығыз байланысты екенін атаумен қатар, олардың әскери тәжірибесінің басқа халықтардың арасында тез арада танылып, кең тарағанын тактикалық шеберлік деп түсіндіреді (Худяков, 1991:169).

Ғалымдар кейінгі Ортағасырларды Орталық Азиялық тарихи-мәдени аймақтың көшпелі халқының соғыс және әскери өнерінің тарихындағы маңызды кезең екенін атайды. Бұл көшпенділердің әскери өнерінің соңғы тарихи кезеңі әлемдік отырықшы өркениет өкілдері саналатын ірі державалардың әскери күшіне төтеп бере алатын дербес, әрі аса қуатты әскери күшке айналған кезеңі болды деп санайды. Қару-жарақ пен әскери сала көшпенділер өркениеті мен Еуразияның бүкіл дала белдеуіндегі мәдениеттің пайда болуына, өмір сүруіне дамуына қажет сала болды (Бобров, 2008:5). Зерттеушілер сондай-ақ музейлерде сақталған қару-жарақ түрлерінің атрибуциясы жасалып,

хронологиясы мен мәдени сипаттамасы анықталған жағдайда көшпенділердің кейінгі Ортағасырлардағы әскери тарихы бойынша маңызды ақпараттық дереккөз болатынына назар аудартады (Бобров, 2008:9). Ғалымдардың пайымы бойынша көптеген ертедегі және ортағасырлық көшпенді халықтар үшін қару-жарақ табыну құралы да болған. Атап айтқанда қару-жарақты жанды деп санап, оған ат беру, кейде ерекше қиялға тең қасиет таңу дәстүрі болған. Бүгінгі күнге жеткен көптеген қару-жарақ түрлері ерекше өрнектеліп, қымбат металмен қапталған, оюланған, арнау немесе қасиетті діни мәтін жазылған – қару-жарақ зерттеушілері мұның бәрі оның иесінің биік әлеуметтік статусы мен қару-жарақтың көшпенділер қоғамында қандай рөлге ие болғанын танытады деп бағалайды. Қару-жарақтың сапасы мен оны ұрыс барысында игере білудің оның иесінің өмірін сақтауға тікелей әсері болды, сондықтан ол көшпенділер қоғамында ғасырлар бойы қару жасау өндірісінің аса маңызды өнімі саналып келді.

Қазақ халқының дәстүрлі қару-жарағын этникалық мәдениеттің аса құнды құрамдас бөлігі ретінде кешенді қарастырған зерттеулердің қатарында Қ.Ахметжанның «Қазақтың дәстүрлі қару-жарағының этнографиясы» еңбегі басты орын алады (Ахметжан, 2022). Зерттеуші қару-жарақтың қоғамдағы қызметі ұрыс және қорғаныспен шектелмейтініне баса назар аударады және дәстүрлі қару-жарақтың әскери өнермен қоса халықтың дүниетанымындағы бірегей мәнін жан-жақты талдайды. Сонымен қатар еңбекте қазақ дәстүрлі қару-жарақ түрлерін жіктеу мен жүйелеудің басты принциптері негізделіп, оларды жасау, өңдеу, көркемдеу, өлшемін анықтау сияқты мәселелер жан-жақты қарастырылады. Ғалым қару-жарақтарда ислам дәстүрінің ықпалымен Құран аяттары, дұғалар және діни мазмұндағы формулалардың қолданылғанын атап, бұл тектес жазулардың рухани, идеологиялық және қорғаныштық қызмет атқарғанына тоқталады (Ахметжан, 2022:167). Қ.Ахметжанның тұжырымдары Қазақстан музейлерінде сақталған қару-жарақтардағы араб графикалы мәтіндерге деректанулық талдау жасаудың өзектілігіне назар аудартады.

Этнолог Н.Әлімбаев еңбектерінде музей қорларын қалыптастыру, этномәдени мұраны жинау және сақтау, кешенді зерттеулер жүргізудің, ғылыми айналымға енгізудің өзектілігін

негіздейді. Н.Әлімбаев қазақстандық музей қорларын тарихи-мәдени ақпаратты сақтайтын стратегиялық маңызды дерекқор ретінде қарастырып, музей мен басқа қоғамдық институттардың тығыз байланыста кешенді ғылыми зерттеулер жүргізу қажеттігін тұжырымдайды. Бұл тұжырым да ҚР Ұлттық орталық музейі қорындағы араб графикалы мәтіндерді эпиграфикалық зерттеу нысаны ретінде жеке қарастыруды нақтылайды: «Музей ұрпақаралық және әртүрлі этносаралық диалогтарды ұйымдастыратын бірден бір институционалдық кеңістік ретінде тарихи сананы қазіргі заманғы көкейкесті өзекті мәселелерді зерделеудің тиімді құралына айналдыру қабілетіне ие болады» (Әлімбаев, 2009: 15). ҚР Ұлттық музейі қорындағы әскери артефактілердің бірі шығыршықты бас жабынын зерттеген ғалымдар бұйымның құрылымдық, типологиялық белгілерін және аймақтық ерекшеліктерін Орталық Азияның тарихы мен мәдениеті аясында қарастырған. Еңбек Қазақстан музейлері қорындағы қару-жарақ үлгілерін атрибуциялау, кешенді деректанулық зерттеу әдістерін ұсынуымен құнды (Бобров, 2024:670).

Музей қорындағы араб графикалы артефактілерге арналған санаулы еңбектердің бірінде Ж.Белтенев бірнеше ескерткішті мазмұндық жағынан жүйелеп ғылыми айналымға енгізді. Зерттеуші қару-жарақтағы көне мәтіндердің тарихи-деректік маңызын атай отырып, оларды шығыстанушы деректанушылар тарапынан кешенді зерттеудің қажеттігін негіздейді (Белтенев, 2022:17).

Шығыстанушылар Калиева Ш.С., Мустафаева А.А. деректану тек тарих пен филологияны біріктіретін ғылым саласы емес, мәдениет, дін, саясат т.б. ғылыми пәндер үшін маңызы бар кешенді ұғым екенін, сондықтан шығыс тілдеріндегі мәтіндерді зерттеу, талдау жұмыстары ешқашан өзектілігін жоймайтынын атайды (Калиева, 2025:230), (Mustafayeva A., 2025:570).

Нәтижелер және талқылау

Араб қолжазба дәстүрі өз даму тарихында қағазға түсірілген қолжазбалармен ғана шектелмей, араб графикасының материалдық мәдениет ескерткіштеріне, соның ішінде қару-жарақ пен сауыт-саймандарға қолданылуы арқылы да жалғасын тапты. Бұл жазулар

исламдық жазба мәдениетінің маңызды құрамдас бөлігі ретінде тарихи, мәдени және деректанулық тұрғыдан құндылыққа ие.

Әлемнің ірі кітапхана қорлары мен музейлерінде ғасырлар бойы сақталып келген қолжазбалармен қатар, араб графикасымен жазылған көптеген материалдық мұралар да бүгінгі күнге дейін ғылыми айналымға толық енгізілген жоқ. Оның басты себептері қатарында эпиграфикалық мәтіндерді оқудың күрделілігі, олардың әртүрлі тілдерде (араб, парсы, шағатай және т.б.) жазылуы, уақыт өткен сайын көнере беруі, сондай-ақ сол жәдігерлердің көбіне өнертанулық немесе қарутанулық тұрғыдан ғана сипатталып, мәтіндік мазмұнының арнайы зерттелмеуі бар.

Ислам діні мен араб жазба мәдениетінің қазақ қоғамына ықпалын зерделеу үшін дереккөздерді тек шетелдік кітапханалар мен музей қорларынан іздеу шарт емес. Отандық кітапханалар, музейлер және жеке коллекциялар да халқымыздың тарихы мен мәдениетін айғақтайтын құнды жазба және заттай мұраларға бай. Осы тұрғыдан алғанда, Қазақстан Республикасы Ұлттық орталық музейінің қоры жоғары ғылыми маңызға ие. Мұнда бірегей қолжазбалармен қатар, тас, металл, ағаш, сүйек және қыш сияқты әртүрлі материалдардан жасалған, араб графикасымен жазылған мәтіндері бар құнды тарихи жәдігерлер сақталған. Олардың қатарында қару-жарақтар мен сауыт-саймандар жасалған кезеңі, мақсаты, материалы, безендірілуі сияқты белгілерімен ерекше орында тұрады. Ал «Қолөнер ғасырлар бойы дамып, қалыптасып келе жатқан халық творчествосының сарқылмас қайнар көзі, халық мәдениетінің айнасы» (Шоқпарұлы, 2005:6).

1. Қанжар. КП3973. Зерттеу барысында қарастырылған ерекше жәдігерлердің бірі – билік иесі салтанатты жағдайда қолданатын қанжар. Салтанатты қару – Хиуа ханының қанжары. Ташкент қаласындағы Орталық Азияның Бас мұражайынан бұрынғы Хиуа ханының жеке мүлкі коллекциясын тарату кезінде 1928 ж. 4 қазанда музей қорына берілген. Болат қанжардың сабы нефриттен жасалып, лағыл және сапфир тастармен безендірілген. Қынабы алтынмен, күміспен және асыл тастармен әшекейленген. Қанжардың сабында 22 лағыл, 10 сапфир, қынабында 594 гауһар, 12 лағыл, 14 сапфир, барлығы 652 асыл тас бар. Сабы мен қынаптан барлығы 59 тас жоғалған.

Қанжардың ұзындығы: 48,5 см; сабы: 11,5х6 см. Қынабының ұзындығы: 39 см. *Сурет-1.*

Қынабы мен қанжардың жүзінің екі бетінде каллиграфиялық үлгідегі араб жазуы берілген. Экспонат араб каллиграфиясының орта ғасырларда қару-жарақ жасау өнерімен

сабақтастығын көрсететін сирек үлгілердің бірі болып табылады. Жазулардың композициялық орналасуы олардың тек сәндік қызмет атқармағанын, сонымен қатар бұйымның сакралды-символдық мазмұнын айқындағанын көрсетеді. Экспозициядағы көрінісі:

1-Сурет

Қынаптың негізгі бетіндегі жазу *Сурет-2:*

"الله، محمد، ابو بكر، عمر، عثمان، علي"

«Алла, Мұхаммад, Әбу Бәкір, Омар, Осман, Әли»

Қынаптың орталық бөлігінде «Алла» есімімен бірге Мұхаммед пайғамбардың және төрт әділ халифа есімдерінің біртұтас каллиграфиялық композиция түрінде берілуі діни-символдық мәнді ғана емес, сонымен қатар оның көркемдік тұрғыдан да бірге жеткізілу стилін көрсетеді. Басқаша айтқанда дін жолындағы рухани сабақтастық бұл есімдер арқылы қаруға қосымша сакралды мән үстеуге қолданылған. Алланың есімі аталған жерде оның пайғамбарының, одан кейін төрт халифа есімі аталады, бірге жазылуы да олардың ислам әлемі үшін ажырамас күш екенін байқатады.

Сондықтан каллиграфияны қанжардың негізгі қару ретіндегі қызметіне қоса оның иесінің діни ұстанымы мен мұсылман ретіндегі мәдени кеңістік өкілі екендігін танытатын символдық белгі деп қарастыруға болады.

Қынаптың бірінші бетінің жоғары тұсында "دعا السلطان" «Сұлтанның дұғасы» (duā'us-Sultān), төменгі тұсында "سبب الغفران" (sababul-gufrān) «кешірімнің себебі» жазуы бар. Эпиграфикада ортағасырлық араб тілі ерекшелігіне тән ойды *сәджд* стилі – ұйқаспен жеткізу қолданылған. Сұлтанға арналып жасалған дұғаның Алланың кешіріміне жеткізетін игі амал екендігі афоризм түрінде берілумен қатар, қарудың ислам мәдениетіндегі символдық мәні көрініс табады. Композиция алтынмен апталып, алмас тастармен көмкерілу арқыы каллиграфияның мағынасы тереңдетілген.

2-сурет

Қынаптың екінші бетіндегі жазу 3-сурет:

"بسم الله الرحمن الرحيم"

«Аса қамқор, ерекше мейірімді Алланың атымен (бастаймын)» – Құранның әр сүресінің алғашқы аяты дәстүрлі түрде мұсылманның өз ісін бастарда қолданатын Алладан қолдау, жәрдем сұрау формуласы, яғни қару иесі үшін сакралды мәнге ие мәтін.

Қынаптың екінші бетінің жоғары тұсында Құранның «Қалам» сүресінің төртінші аяты берілген:

"وانك لعلی خلق عظیم"

«Шын мәнінде сен әлбетте ұлы мінезге иесің» (68:4). Аят мүлік иесінің биік дәрежесін танытумен қатар, оған әділдік пен адамгершілік тұрғыдан жауапкершілік жүктейді.

3-сурет

Қанжардың екі бетінде бір-бір жолдан алтындалып келесі бәйіт жазылған:

شكوت إلى وكيع سوء حظي * فأرشدني إلى ترك
المعاصي
وأخبرني بأن العلم نور * ونور الله لا يهدى لعاصي.

Бәйіттің мағынасы:

«Уәкиге жадымның нашарлығына шағым еттім

Ол маған кұнадан аулақ бол деп жөн сілтеді.

Маған ғылымның нұр екенін хабар етті

Ал Хақтың (Алланың) нұры кұнаһарға берілмейді».

Бәйіт ислам әлемінде білім жолындағы нақылсөз ретінде талапкерлер арасында кең тараған, Имам Шафиғидің туындысы саналады. Бұл жолдарда Имам Шафиғи өзінің Уәкиғ есімді

ұстазына оқығаны есінде тұрмайтынын айтқанда ұстазы оған білімнің рухани тазалықпен байланысын түсіндіргені сөз болады. Білімді Алланың нұрына теңеу арқылы оған қол жеткізгісі келген адам алдымен жан дүниесін таза ұстауы керектігі ескертіледі. Мұндай бәйіттің қаруға жазылуынан терең этикалық, моральдық мағынаны байқауға болады. Бәйіт мазмұны қанжардың тек соғыс құралы емес, сонымен қатар иесінің дүниетанымы мен ар-намысының айнасы да бола алатындығын көрсетеді, яғни қару әділдікпен, дұрыс мақсатта қолданылуы тиіс. Мәтін Құран аяты емес, исламдағы төрт мәзһабтың бірінің негізін салушы имам есімімен байланысты. Мұндай бірегей мысал қарудың атрибуциясын белгілеуде маңызды мәлімет бола алады.

2. Дулыға. КП20707. Музей қорындағы қорғаныс жарағы категориясында араб

жазуымен безендірілген дулыға ерекше орын алады. Темірден жасалған, d-21,5 см. Биіктігі – 19, 5 см. *Сурет-4.*

Дулыға қолбасшыға немесе батырға арналып жасалып, төбелдірігіне, күмбезінің төрт жағына және құрсау жолақтарына алтын қақтау әдісі арқылы араб жазуымен безендірілген. Қ.Ахметжан «қару-жарақ» қос сөзінің этимологиясын түсіндіргенде сауыт, дулыға, жеңсе, тізелік т.б. әскери бұйымдарды «жарақ» атауымен қарудан бөлек қолданылатын, функциясы да бөлек, бірақ соғыста жауынгерлік жабдық ретінде қарумен бірге пайдаланатын, жаудың қаруынан қорғану үшін денеге киілетін қорғаныс құралдарына жатқызады. (Ахметжан, 2022:72). Төбелдірігіне каллиграфиялық тәсілмен сүлс үлгісінде Құранның 112-сүресі «Ықылас» жазылған:

"قل هو الله احد الله الصمد لم يلد ولم يولد ولم يكن له كفوا احد"

Аудармасы: «(Мухаммед F.C. оларға) айт: Ол Алла, біреу-ақ (1). Алла – Мұңсыз. (Әр нәрсе оған мұхтаж.) (2) Ол, тұмады да, туылмады. (3) Әрі Оған ешкім тең емес». (4) (112:1-4).

Исламның негізгі таухид қағидасын білдіретін «Ықылас» сүресінің дулығаның ең жоғары бөлігі төбелдірікке жазылуы кездейсоқ емес, мұнда Алланың жалғыздығын мен теңі жоқтығын дәріптейтін мағына дулыға иесінің сенімін білдірумен қатар, одан қорған тілеу идеясын да көрсетеді. Ислам дүниетанымындағы рухани мәні терең сүре дулығаның қорғаныштық қызметін толықтыра түседі.

Дулығаның құрсауына айналдыра Құранның «Бақара» сүресінің 255-аяты «Аятүл-Курси» жазылған:

"الله لا إله إلا هو الحي القيوم لا تأخذه سنة ولا نوم له ما في السموات وما في الأرض من ذا الذي يشفع عنده إلا بإذنه"

«Алла (Т.), Одан басқа еш тәңір жоқ. Ол тірі, толық меңгеріп тұрушы, Ол қалғымайды

да ұйықтамайды. Көктердегі және жердегі нәрселер Оған тән. Оның хұзырында өзінің рұхсатынсыз кім шапағат етеді?»

екінші жағында:

"يعلم ما بين أيديهم وما خلفهم ولا يحيطون بشيء من علمه إلا بما شاء وسع كرسيه السموات والأرض ولا يؤوده حفظهما وهو العلي العظيم"

«Олардың алдарындағыны да, арттарындағыны да біледі. Олар, Оның қалауынан басқа еш нәрсе білмейді. Оның күрсісі (білімі) көктер мен жерді сыйдырады. Оған, ол екеуін қорғау ауыр келмейді. Және Ол, өте биік, аса зор» (2:255).

Әскери жараққа Құран мәтінінің жазылуы ең алдымен оның діни сенімді білдіру, апотропейлік қызметімен байланысты. Ислами дүниетанымда қорғаушы мәнге ие бұл аяттың мағынасы қару иесіне Алладан медет пен қорған сұрауды білдіреді, яғни сенімнің негізі мен қорғау идеясын білдіретін екі мағына бір-бірінің мағынасын толықтырып тұр. «Аятүл-Курси» мен «Ықылас» сүресінің ортасында – күмбездің мандайы, арты және екі жағында төрт өрнекті жазу берілген:

"ناد عليا مظهر العجائب تجده عونا لك في النوائب كل هم وغم سينجلي"

Мағынасы: «Әлиді шақыр – (ол) ғажайыптарды көрсетуші. Оны барлық қиындық, қорқыныш пен қайғыдан құтқаратын жәрдемші ретінде табасың». Бұл – ислам әлемінің Иран мен Орта Азия аймақтарында кең тараған, жәрдем сұрау мақсатында қолданылатын "ناد" (Нади Әли) дұғасы. Осыған байланысты ҚР Ұлттық орталық музейі қорындағы бұл дулыға тарихи және мәдени құндылығымен қатар, араб қолжазба дәстүрі үшін бір бұйымда бір мезгілде Құран аяттары мен дұға мәтінінің каллиграфиялық дәстүрмен берілуін қамтитын бірегей композициялық құрылым ретінде бағалы.

4-сурет

3. Кездік. КП2044. Музей қорындағы дәстүрлі жауынгерлік кесу қаруларының бірі кездік. Сүйексапты кездіктің басының екі жағына Құран мәтіні, «Аятул-Курси» (2:255) каллиграфиялық тәсілмен бөлініп жазылған. Бірінші жағында *Сурет-5*:

"الله لا إله إلا هو الحي القيوم لا تأخذه سنة ولا نوم له ما في السماوات وما في الأرض من ذا الذي يشفع عنده إلا بإذنه"

«Алла (Т.), Одан басқа еш тәңір жоқ. Ол тірі, толық меңгеріп тұрушы, Ол қалғымайды да ұйықтамайды. Көктердегі және жердегі нәрселер Оған тән. Оның хұзырында өзінің рұхсатынсыз кім шапағат етеді?»

5-сурет

екінші жағында 6-сурет:

"يعلم ما بين أيديهم وما خلفهم ولا يحيطون بشيء من علمه إلا بما شاء وسع كرسيه السماوات والأرض ولا يؤوده حفظهما وهو العلي العظيم"

«Олардың алдарындағыны да, арттарындағыны да біледі. Олар, Оның қалауынан басқа еш нәрсе білмейді. Оның күрсісі (білімі) көктер мен жерді сыйдырады. Оған, ол екеуін қорғау ауыр келмейді. Және Ол, өте биік, аса зор» (2:255).

6-сурет

Бұл бұйымда «Аятул-Курсидің» қолданылуы ислам мәдениетіндегі эпиграфикалық дәстүрдің мазмұндық және функционалдық ерекшеліктерін анық көрсетеді. Каллиграфияның араб қолжазба дәстүрінде артефактінің көркемдік құндылығын арттырумен қатар, мәтіннің семантикасын күшейтетін ерекшелігі бар. Осы тұрғыдан кездік сияқты дәстүрлі шағын қарудағы Құран аяты сәндік элемент түрінде ғана емес, қорғау, қаруды әділ және адал мақсатта қолдану, рухани қолдау идеяларын қатар білдіретін терең мағыналы эпиграфикалық мәтін ретінде қарастырылып отырған сала үшін бірегей мысал болып табылады.

Құранның «Аятул-Курси» аятының дулыға, кездік сияқты әртүрлі қару-жараққа жазылуын оның ислам дәстүріндегі апотропейлік қызметімен байланыста қарастырған дұрыс. Аяттың негізгі мағынасы Алланың ерекше сипаттары: жалғыздығы, мәңгі екендігі, құдыретінің шексіздігі және жаратылыс атаулыға үстемдігі жайлы болғандықтан, мұсылман халықтары дүниетанымындағы дәрежесі ерекше болған. Адамды түрлі қауіптен, жамандық пен тіл-

көзден сақтайды деген сенімге сай әскери жараққа жазудың оған қосымша күш үстеуді ғана емес, қару иесін қорғау, жәрдем беру, медет сұрау мазмұнындағы символдық мәні басым болғанын көрсетеді.

Эпиграфикалық тұрғыдан «Аятул-Курсидің» дулығаға жазылуы әскер адамын қорғау идеясын танытса, кездік немесе қанжарда берілуі қарудың иесіне оны әділ жолда қолданылуын ескертумен қатар, жеңіске деген үміт пен сенімді байқатады. Бұдан аяттың эпиграфикалық дәстүрде қорғаныштық, әрі діни-символдық қызмет атқарғаны айқындалады.

4. Қылыш. КП920. 1916 жылғы Торғай көтерілісшілерінің қаруы. *Сурет-7.* Басы біржүзді, орташа қайқы, сайы жоқ, ұшына қарай біркелкі жіңішкерген, басының оң жағында қалқанша ішінде араб әрпімен жазылған таңбасы бар. Жактаудың ішіндегі мәтін: *قِرْجَاقُ / بای ۱۲۸۵*. Қыржақ бай 1285 (1869 ж.) *Сурет-8.* Қарудың жасалу мерзімі мен иесінің аты берілген. Бұл қылыш үлгісі қару-жараққа араб графикасымен түскен жазудың әртүрлі тілде және әр мақсатта жазылған мәтін болуы мүмкін екенін көрсетеді.

7-сурет

8-сурет

Өлкетанушы ғалым Рычков П. өз зерттеулерінде батырлардың ғана емес, қарапайым халықтың да әскери киімінде аурудан және жаудың қаруынан қорғайтын дұға сақталатын қосымша қалтаның болатыны жөнінде дерек келтірген (Рычков, 1896:23). Бұл тәрізді деректер Құран мәтінінің әскери мәдениеттегі прагматикалық қызметін анықтайды. Құран аяттары мен дұғалардың қару-жараққа түсірілуі оның иесінің діни ұстанымын айғақтаумен қатар, қаруға қорғаушы және жеңіске жеткізуші

сакралды күш дарытады деген сенімге негізделген. Бұл ерекшелік араб графикасымен жазылған кез келген мәтіннің тек эстетикалық сипатпен шектелмей, апотропейлік және діни-символдық мәнге ие болғанын дәлелдейді.

Қару-жарақтардағы мәтіннің репрезентативтік қызметі қарудың мәртебесін арттыру, иесінің әлеуметтік дәрежесін таныту, араб каллиграфиясы дәстүрін таратумен байланысты болғандықтан өз алдына ғылыми зерттеу пәні бола алады.

Қазақстан Республикасы Ұлттық орталық музейінің «Қару-жарақ және қорғаныс жабдықтары» коллекциясында сақталған қару-жарақ үлгілері араб графикасымен жазылған мәтіндердің деректанулық және эпиграфикалық

тұрғыдан араб қолжазба дәстүрі мен әскери мәдениет тарихы үшін бірегей мәнге ие екеніне дәлел. Жеке талдау барысында әр артефактідегі мәтін жазылу мақсаты мен мазмұнына сай дербес қызмет атқаратыны анықталады 1-кесте:

1-кесте

№	Артефакт	Мәтін	Жазу	Қызметі
1.	Қанжар	Діни формула	Алланы еске алу	Апотропеикалық репрезентативтік
		Бәйіт	Діни-этикалық насихат	Дидактикалық
2.	Дулыға	Құран аяты	Алладан қорған тілеу	Апотропеикалық
		Дұға	Жәрдем және жеңіс тілеу	Апотропеикалық
3.	Кездік	Құран аяты	Алладан қорған тілеу	Апотропеикалық
4.	Қылыш	Есім, дата	Иесін атау, жасалған уақытын көрсету	Иелік таныту

Қорытынды

Қару-жарақ шығыс халықтарының қай-қайсысы болмасын оның тарихы пен мәдениеті үшін үлкен құндылық. Әскери жарақ, сауыт-сайман түрлерін тек соғыс қаруы ғана емес, ұлттық мәдениет пен дәстүрде атқаратын қызметі тұрғысынан зерттеу кез келген ұлттың этнографиясын танып-білуге маңызды дереккөз ретінде жол ашады. Бұл мақалада қарастырылған зерттеу материалдары ғылыми тұрғыдан ғасырлар бойы түрлі қоғамдық процестер аясында қалыптасып дамыған әскери мәдениет пен араб қолжазба дәстүрінің көпқырлы феномен деген тұжырымды бекіте түседі.

Қару-жарақтарға жазылған мәтіндерді жеке эпиграфикалық құбылыс ретінде емес, араб қолжазба мәдениетінің ажырамас бөлігі, әрі жалғасы ретінде қарастыру қажет. Жүргізілген зерттеу барысында анықталғандай, бұл тақырып Қазақстандағы музейлік материал негізінде әлі толық зерделенбеген бағыттардың бірі болып қалып отыр. Қару-жарақтарды араб қолжазба дәстүрі мен ислам мәдениетіндегі сакралды мәтінді сақтап, таратушы декреккөз ретінде зерттеу теориялық және практикалық тұрғыдан ғылымға қажетті мол мәлімет береді.

Сонымен қатар, қару-жарақтағы араб графикасындағы жазудың барлығы бірдей оның салтанатты немесе діни бұйым екендігін білдірмейді. Қылыштағы жазу үлгісіндегідей, музей жәдігерлері арасында иелік немесе

әкімшілік мақсаттағы мәлімет сақтаған әскери бұйымдар бар, сол арқылы қарудың қызметі анықталады. Араб графикасы ислам мәдениеті мен араб қолжазба дәстүріне ортақ болғандықтан, қару-жарақтағы араб графикасындағы мәтіндердің араб тілімен қатар, парсы, шағатай тілдерінде немесе қадым және төте жазумен берілген қазақ тілінде де болуы заңды. Бұл – араб-мұсылман өркениетінің территориялық және хронологиялық тұрғыдан терең мазмұнын айқындайтын факторлардың бірі. Ол осы зерттеу нысанына алынып отырған саланың терең мәнімен бірге болашақ ғылыми ізденістердің ауқымы мен жауапкершілігін айқындайды.

Қаржыландыру: №BR28712621 «Қазақстанның қолжазба мұрасы: реестрлеу, реставрациялау, ғылыми каталогтау, цифрландыру және кешенді кодологиялық зерттеу» жобасы аясында жазылды.

Авторлар үлесі

1-автор: тұжырымдаманы әзірлеу, формалды талдау, зерттеу жүргізу, әдіснаманы әзірлеу, жобаны басқару, материалдарды жинақтау, мақаланың бастапқы нұсқасын жазу, мәтінді тексеру және редакциялау.

2-автор: деректерді жүйелеу, материалдарды жинақтау, зерттеу жүргізу, қаржыландыруды тарту, ресурстармен қамтамасыз ету, нәтижелерді визуализациялау.

Әдебиеттер

- Ахметжан Қ. *Қазақтың дәстүрлі қару-жарағының этнографиясы*. – Алматы: Алматыкітап, 2022. – 216 б.
- Ахметжан К.С. Казахские традиционные ножи // *Великая степь: военная история: материалы научно-практической конференции*. – Алматы, 14 декабря 2016 г. – С. 24-33.
- Alexander D.G. *Islamic Arms and Armor in The Metropolitan Museum of Art*. New York: The Metropolitan Museum of Art, 2015.
- Әлімбаев Н. Отандық музейдің ғылыми-зерттеу институтының құрылым ретіндегі мәртебесі // *Орталық музей еңбектері*. – Алматы: Балалар әдебиеті, 2009. – II басылым. – Б. 13-20.
- Blair S.S., Bloom J.M. *The Art and Architecture of Islam 1250-1800*. – New Haven; London: Yale University Press, 1994. – 448 p.
- Белтенев Ж.М. Ескі жәдігерлердегі арабграфиялық эпиграфикалық деректер (ҚР MOM материалдары негізінде) // *Отан тарихы*. – 2022. – № 3 (99). – Б. 5-18. https://doi.org/10.51943/1814-6961_2022_3_5
- Бобров Л.А. Военное искусство казахов 20-х гг. XVIII в. // *Бұланты шайқасы: зерттеулер тарихы*. – Ұлытау, 2015. – 210 с. «Ұлытау» ұлттық тарихи-мәдени және табиғи қорық-мұражайы/
- Бобров Л.А., Агатай У.М., Хасенов С.С. Кольчатое наголовье второй половины XVI- середины XIX вв. из собрания Национального музея Республики Казахстан // *Материалы по археологии и истории античного и средневекового Причерноморья*. – 2024. – № 16. – С. 670-689.
- Бобров Л.А., Худяков Ю.С. *Вооружение и тактика кочевников Центральной Азии и Южной Сибири в эпоху позднего Средневековья и раннего Нового времени (XV- первая половина XVIII в.)*. – Санкт-Петербург: Филологический факультет СПбГУ, 2008. – 776 с.
- Калиева Ш.С., Мустафаева А.А. Шығыстану ғылымының деректанулық сипаты және Қазақстанда араб дереккөздерін зерттеудің бағыттары мен міндеттері // *Қазақстан шығыстануы*. – 2025. – Т. 13. – № 1. <https://doi.org/10.63051/kos.2025.1.230>
- Kadoi Y. Review of *Fighting, Hunting, Impressing: Arms and Armour from the Islamic World 1500-1850*, ed. by Kjeld von Folsach, Joachim Meyer and Peter Wandel // *Abstracta Iranica*. – 2022. – Vol. 44. – Document 1. <https://doi.org/10.4000/abstractairanica.54904>
- Крачковская В.А. Задачи арабской эпиграфики // *Труды Института востоковедения АН СССР*. – Т. IV. – Москва, Ленинград. Издательство Академии Наук СССР, 1937. – 128 с.
- Крачковский И.Ю. *Над арабскими рукописями: листки воспоминаний о книгах и людях*. – Москва: Книжный дом «Либроком», 2015. – 168 с.
- Құран Кәрім. *Қазақша мағына және түсінігі*. Аударған Халифа Алтай. – Құран Шәриф басым комбинаты. Медине, 1991. – 604 б.
- Mustafayeva A., Kaliyeva Sh., Mukhitdinov R., Paltore Y. The Formation and Evolution of Islamic Studies Educational Program in Kazakhstan through the Integration of Local Culture and Secular Principles // *Ulumuna*. – 2025. – Vol. 29, No. 1. – P. 543-574. <https://doi.org/10.20414/ujis.v29i1.1458>
- Nicolle D. A Khanjar of Ibrāhīm Ibn Ilyās Ibn Asad Ibn Sāmān dated 246 AH // *Arms & Armour*. – 2022. – Vol. 19. – No. 2. – P. 127-144. <https://doi.org/10.1080/17416124.2022.2055315>
- Рычков П.И. *История Оренбургская (1730-1750)*. – Оренбург: Изд. Оренбургского губернского статистического комитета, 1896. – 95 с.
- Халидов А.Б. *Арабские рукописи и арабская рукописная традиция*. – Москва: Главная редакция восточной литературы, 1985. – 314 с.
- Худяков Ю.С. *Вооружение центральноазиатских кочевников в эпоху раннего и развитого средневековья*. – Новосибирск: Наука. Сибирское отделение, 1991. – 190 с.
- Шокпарұлы Д. *Қазақтың қолөнері*. – Алматы: Өнер, 2005. – 176 б.

References

- Akhmetzhan, K. (2022). *Qazaqtyn dasturli qaru-zharagynyn etnografiyası* [Ethnography of Traditional Kazakh Weapons]. Almaty: Almatykitap. 216 p.
- Akhmetzhan, K. (2016). Kazakhskie traditsionnye nozhi [Traditional Kazakh Knives]. In: *Sbornik materialov nauchno-prakticheskoi konferentsii "Velikaya step': voennaya istoriya"* [Proceedings of the Scientific and Practical Conference "The Great Steppe: Military History"]. December 14, 2016. P. 24-33.
- Alexander D.G. *Islamic Arms and Armor in The Metropolitan Museum of Art*. New York: The Metropolitan Museum of Art, 2015.
- Alimbai, N. (2009). Otandyq muzeidin gylymi-zertteu institutynyn qurylym retindegi martebesi [The Status of the National Museum Research Institute as a Scientific Structural Unit]. In: *Ortalyq muzei enbekteri* [Proceedings of the Central Museum]. Vol. II. Almaty: Balalar adebieti. P. 13-20.
- Beltenov, Zh.M. (2022). Eski zhadigerlerdegi arabgrafikalıyq epigrafikalıyq derekter (QR MOM materialdary negizinde) [Arabic Epigraphic Data on Ancient Artifacts (Based on the Materials of the Central State Museum of the Republic of Kazakhstan)]. *Otan Tarihy*, 3(99), 5–18. https://doi.org/10.51943/1814-6961_2022_3_5
- Blair, S. S., Bloom, J. M. (1994). *The Art and Architecture of Islam 1250-1800*. New Haven; London: Yale University Press, 1994. - 448 p.

Bobrov, L.A. (2015). Voennoe iskusstvo kazakhov 20-kh gg. XVIII v. [Military Art of the Kazakhs in the 1720s]. In: *Bulanty shaiqasy: Zertteuler tarihy* [Bulanty Battle: History of Research]. Ulytau: "Ulytau" ulttyq tarikhi-madeni zhane tabigi qoryq-muzhaiy. 210 p.

Bobrov, L.A., Agatai, U.M., Khasenov, S.S. (2024). Kol'chatoe nagolov'e vtoroi poloviny XVI - serediny XIX vv. iz sobraniya Natsional'nogo muzeya Respubliki Kazakhstan [Mail Head Protection of the Second Half of the 16th – Mid-19th Century from the Collection of the National Museum of the Republic of Kazakhstan]. *Materialy po Arkheologii i Istorii Antichnogo i Srednevekovogo Prichernomor'ya*, 16, 670–689.

Bobrov, L.A., Khudyakov, Yu.S. (2008). *Vooruzhenie i taktika kochevnikov Tsentral'noi Azii i Yuzhnoi Sibiri v epokhu pozdnego Srednevekov'ya i rannego Novogo vremeni (XV - pervaya polovina XVIII v.)* [Weapons and Tactics of the Nomads of Central Asia and Southern Siberia in the Late Middle Ages and Early Modern Period (15th - First Half of the 18th Century)]. St. Petersburg: Filologicheskii fakul'tet SPbGU. 776 p.

Kadoi, Y. (2022). Review of *Fighting, Hunting, Impressing: Arms and Armour from the Islamic World 1500-1850. Abstracta Iranica*, 44, Document 1. <https://doi.org/10.4000/abstractairanica.54904>

Krachkovskaya, V.A. (1937). Zadachi arabskoi epigrafiki [Tasks of Arabic Epigraphy]. In: *Trudy Instituta vostokovedeniya* [Proceedings of the Institute of Oriental Studies]. Vol. IV. Moscow: Academy of Sciences of the USSR. P. 128.

Krachkovskii, I.Yu. (2015). *Nad arabskimi rukopisiami: Listki vospominanii o knigakh i lyudyakh* [Among Arabic Manuscripts: Memoirs about Books and People]. Moscow: Librokom. 168 p.

Kaliyeva, Sh.S., Mustafayeva, A.A. (2025). Shygystanu gylmynyn derektanulyq sipaty zhane Qazaqstanda arab derekkozderin zerteudin bagytтары мен mindetteri [Source Studies in Oriental Studies and the Directions and Tasks of Research on Arabic Sources in Kazakhstan]. *Qazaqstan Shygystanuy*, 13(1). <https://doi.org/10.63051/kos.2025.1.230>

Quran Karim. (1991). *Qazaqsha magynasy zhane tusinigi* [The Holy Quran. Kazakh Translation and Commentary]. Trans. by Khalifa Altai. Medina: Quran Sharif Basym Kombinaty. 604 p.

Mustafayeva, A., Kaliyeva, Sh., Mukhitdinov, R., Paltore, Y. (2025). The formation and evolution of Islamic studies educational program in Kazakhstan through the integration of local culture and secular principles. *Ulumuna*, 29(1), 543-574. <http://dx.doi.org/10.20414/ujis.v29i1.1458>

Nicolle, D. (2022). A Khanjar of Ibrāhīm Ibn Ilyās Ibn Asad Ibn Sāmān dated 246 AH. *Arms & Armour*, 19(2), 127-144. <https://doi.org/10.1080/17416124.2022.2055315>

Rychkov, P.I. (1896). *Istoriya Orenburgskaya (1730–1750)* [History of Orenburg (1730-1750)]. Orenburg: Orenburg Provincial Statistical Committee. 95 p.

Khalidov, A.B. (1985). *Arabskie rukopisi i arabskaya rukopisnaya traditsiya* [Arabic Manuscripts and the Arabic Manuscript Tradition]. Moscow: Glavnaya redaktsiya vostochnoi literatury. 314 p.

Khudyakov, Yu.S. (1991). *Vooruzhenie tsentral'no-aziatskikh kochevnikov v epokhu rannego i razvitogo srednevekov'ya* [Weapons of the Central Asian Nomads in the Early and High Middle Ages]. Novosibirsk: Nauka. Sibirskoe otделение. 190 p.

Shoqparuly, D. (2005). *Qazaqtyn qoloneri* [Kazakh Traditional Crafts]. Almaty: Oner. 176 p.

Авторлар туралы ақпарат:

Калиева Шынар Саяхатовна – доцент, Нұр-Мұбарак Египет ислам мәдениеті университеті.

Белтенев Жасулан Мазулаевич – ҚР Ұлттық орталық музейі, Музейлік деректану және кітапхана бөлімінің жетекшісі.

Information about the authors:

Kaliyeva Shynar Sayahatovna – Associate Professor, Egyptian University of Islamic Culture Nur-Mubarak.

Beltenov Zhassulan – Head of the Department of Museum Documentation and Library, National Central Museum of the Republic of Kazakhstan

Сведения об авторах:

Калиева Шынар Саяхатовна – доцент, Египетский университет исламской культуры Нур-Мубарак.

Белтенев Жасулан Мазулаевич – руководитель отдела музейного источниковедения и библиотеки Национального центрального музея Республики Казахстан.

Келіп түсті 17 шілде, 2026 жыл
Қабылданды 30 шілде, 2026 жыл

A.Sh. Zhamashev^{1*}, **A.D. Kurmanaliyeva¹**,
I. Suliaman², **M.C. Altuntaş³**

¹Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

²University of Malaya, Kuala Lumpur, Malaysia

³Istanbul University, Istanbul, Türkiye

*e-mail: azamat_zhamashev@mail.ru

TAHQIQ OF KAZAKH STEPPE SCHOLARS' ARABIC MANUSCRIPTS: CURRENT STATUS AND DEVELOPMENT PROSPECTS

This article evaluates the current state of the critical editing (tahqiq) of the works of scholars from the Kazakh steppe and examines the theoretical and practical foundations for processing and introducing Kazakhstan's manuscript heritage preserved in libraries across Kazakhstan and in manuscript collections worldwide into scholarly circulation. The study aims to provide a general theoretical framework for tahqiq, assess the extent and quality of critical editions of the works of Kazakh steppe scholars based on published critical editions and doctoral dissertations devoted to manuscript editing, and propose strategies for further development through institutional, methodological, and technological measures. To achieve these objectives, manuscript catalogues, library collections, and dissertation repositories from different countries were examined. The findings are presented in the form of bibliographic tables of published critical editions and dissertations. A comprehensive bibliographic review was conducted, and the current state of research was analyzed according to geographical and chronological criteria. Since errors may occur in the process of preparing critical editions, this study also identifies and corrects several inaccuracies found in previous research on selected manuscripts. The preservation of manuscript heritage is an increasingly urgent concern, as many manuscripts have a limited physical lifespan. Some have already deteriorated to the point where they can no longer be digitized, while others continue to suffer gradual physical degradation, creating a substantial risk of irreversible loss within the coming decades. To preserve their intellectual content for future generations, it is essential to develop a tahqiq methodology specifically adapted to the manuscript heritage preserved in Kazakhstan. Such an approach should encompass not only Arabic-language manuscripts but also works written in Chagatai, Persian, and Old Kazakh, enabling researchers to study these texts in their original form through reliable critical editions.

Keywords: scholars of the Kazakh steppe, Arabic-language manuscripts, tahqiq, muhaqqiq, textology, critical edition.

А.Ш. Жамашев^{1*}, А.Д. Курманалиева¹,
И. Сулиаман², М.Ж. Алтунташ³

¹Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Алматы, Қазақстан

²Малайя университеті, Куала-Лумпур, Малайзия

³Стамбул университеті, Стамбул, Түркия

*e-mail: azamat_zhamashev@mail.ru

Қазақ даласы ғалымдарының арабтілді қолжазба мұрасын тахқиқтау деңгейі және дамыту жолдары

Бұл мақалада қазақ даласы ғалымдары жазған шығармалардың арнайы ғылыми-сыни өңдеуден (тахқиқ) өткен деңгейі бағаланып, Қазақстан кітапханалары мен әлемдік қолжазба қорларында сақталған қолжазба мұрамызды өңдеп ғылыми айналымға шығарудың теориялық және практикалық негіздері талқыланады. Зерттеу мақсаты тахқиқ ісінің жалпы теориялық негізінің сипаттамасын беріп, қазақ даласы ғалымдары шығармаларының басылып шыққан кітап түрі және шығарма тахқиғына арналған диссертация жұмыстары негізінде сыни өңдеудің дәрежесі мен сапасына анализ жасау және дамыту жолдарын институционалды, ғылыми әдістемелік және технологиялық шаралар негізінде ұсыну. Бұл үшін әлемдік кітапхана және диссертация қорларымен жұмыс жасалып, нәтижесі кітап және диссертация түрінде жарық көрген еңбектер кесте түрінде көрсетілді және библиография мәліметтеріне шолу жасап, зерттеу деңгейі географиялық және хронологиялық белгілер бойынша қорытылды. Тахқиқ жұмысында да қателіктер орын алады, сондықтан кейбір зерттеу тақырыптарындағы олқылықтардың дұрыс нұсқасы көрсетілді. Қолжазбалардың ғұмыры ұзақ емес, тіпті кейбірі электронды форматқа түсіруге келмей толықтай немесе біртіндеп үгіліп не жойылып барады, алдыңғы онжылдықта

лып қалу қаупі де бар. Келер ұрпаққа оның мазмұнын жеткізу үшін арабтілді қолжазбалармен қатар, елімізде сақталған шағатай, парсы тілінде және төте жазуында сақталған қолжазбалардың түпнұсқасымен таныса алу үшін қолжазбаларымызға бейімделген тахқиқ саласын қарастырған аса маңызды.

Түйін сөздер: қазақ даласы ғалымдары, арабтілді қолжазбалар, тахқиқ, мухаққиқ, текстология, сыни өңдеу.

А.Ш. Жамашев^{1*}, А.Д. Курманалиева¹,
И. Сулиаман², М.Дж. Алтунташ³

¹Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Алматы, Казахстан

²Университет Малайя, Куала-Лумпур, Малайзия

³Стамбульский университет, Стамбул, Турция

*e-mail: azamat_zhamashev@mail.ru

Уровень и пути развития критического издания арабоязычного рукописного наследия ученых казахской степи

В данной статье рассматривается уровень специального критического редактирования (тахкик) произведений, написанных учеными казахских степей, а также теоретические и практические основы обработки и введения в научный оборот нашего рукописного наследия, хранящегося в библиотеках Казахстана и мировых рукописных фондах. Цель данного исследования – описать общую теоретическую базу тахкик; проанализировать объём и качество научно-критических изданий трудов учёных казахской степи на основе опубликованных книг и диссертаций, посвящённых тахкик произведений; а также предложить институциональные, научно-методологические и технологические решения для его развития. Для этого был проведён поиск по мировым библиотечным и диссертационным базам данных. Найденные работы, опубликованные в виде книг и диссертаций, представлены в таблице. В статье приводится обзор библиографических данных и обобщается уровень исследований по географическим и хронологическим показателям. В изданных работах также могут возникать ошибки; поэтому предлагаются исправления недочётов, допущенных в названиях некоторых исследований. Рукописи недолговечны: некоторые из них полностью или постепенно рассыпаются и разрушаются, не поддаваясь даже оцифровке, и существует риск утраты многих из них в ближайшее десятилетие. Чтобы донести их содержание до будущих поколений, крайне важно развивать сферу тахкик, адаптированную к нашим рукописям, не только арабоязычным, но и тем, что сохранились в нашей стране на чагатайском, персидском языке и графике тот же, чтобы их можно было изучать в первоизданном виде.

Ключевые слова: ученые казахской степи, арабоязычные рукописи, тахкик, мухаққиқ, текстология, критическое издание.

Introduction

Manuscripts constitute one of the most valuable legacies of Islamic civilization. Throughout the medieval period, Muslim scholars documented their knowledge across a wide range of disciplines, leaving behind a rich intellectual heritage. The identification, study, critical editing, and publication of these manuscripts in forms accessible to contemporary scholarship are of paramount importance. The discipline concerned with the principles and methods for locating, examining, and preparing manuscript texts for publication is known as *tahqiq* (critical editing).

The foundations of *tahqiq* can be traced back to the earliest period of Islamic scholarship, with *hadith* scholars playing a particularly significant role in establishing its methodological principles. During the period when the Prophet's *hadiths* were transmitted primarily through oral tradition, there

was little need for systematic textual verification, as they were memorized and preserved by their transmitters. However, the rapid expansion of Islam, the migration of the Companions to different regions, and the passing of many early transmitters created the need to collect, record, and authenticate *hadith* literature (Abd al-Amir, 2017: 344).

To ensure the reliability of transmitted reports, *hadith* scholars developed rigorous methods for verifying narrations, identifying transmitters, and distinguishing between individuals with similar names, epithets, and kunyas (honorific appellations derived from the name of one's eldest child). These methodological principles subsequently influenced scholars in other fields of knowledge. Numerous classical works contain dedicated chapters and sections addressing the principles of *tahqiq* and textual verification (Abd al-Amir, 2017: 344).

Accordingly, the origins of *tahqiq* as a scholarly discipline may be attributed to *hadith* scholars,

whose methodological contributions laid the foundation for its subsequent development. As Muwaffaq Abd al-Qadir observes, «Anyone engaged in the study of manuscript heritage should be familiar with the methods employed by hadith scholars in the science of tahqiq» (Al-Tamimi, n.d.).

In Europe, the discipline of critical editing emerged considerably later. As Muhi Hilal Al-Sirkhan notes, Europeans became acquainted with this field only in later centuries, particularly following the invention of the printing press in the fifteenth century, when renewed attention was directed toward the publication of Greek and Latin classical texts. Initially, texts were printed from a single available manuscript without comparison with other witnesses. Only with the development of classical philology did scholars begin to search for and collate multiple manuscript copies. Nevertheless, systematic methods for correcting and critically editing manuscripts had not yet been established. It was not until the nineteenth century that the scientific foundations of textual criticism and the critical publication of manuscripts were firmly developed (Al-Sirkhan, 1984: 179). To date, no comprehensive studies devoted specifically to the tahqiq of Arabic-language manuscripts have been published in Kazakhstan. Nevertheless, a number of doctoral dissertations have examined the works of individual scholars from the Kazakh steppe, providing valuable contributions to the study of this manuscript tradition.

Literature review

The historical development of tahqiq has received considerable scholarly attention. Dayeh (2019) traces the emergence of critical editing as a scholarly discipline over several decades following the introduction of printing technologies into the Islamic world, emphasizing that both Muslim scholars and Orientalists and Western Arabists, for example as Ignaz Goldziher, William Wright, Ludolf Krehl, Michael Jan De Goeje, Ferdinand Wüstenfeld, contributed to the establishment of methods for editing Arabic-language manuscripts. Likewise, Most (2016) examines the critical editing of ancient Chinese texts and discusses broader Western traditions of textual criticism. In contrast to these studies, the present research assesses the extent to which the works of scholars from the Kazakh steppe have been critically edited and proposes strategies for advancing this field. Such an assessment is particularly timely because a substantial number of their works

remain unpublished and survive only in manuscript form.

To provide a systematic evaluation of the current state of critical editions of manuscripts by Kazakh steppe scholars, this study draws upon the theoretical foundations of tahqiq established within the Islamic scholarly tradition. A comparative analysis of the views of leading scholars on the principles and methodology of critical editing is therefore undertaken. Among the most comprehensive recent contributions, Al-Saadi (2024) characterizes tahqiq as both an art and a scholarly discipline, presenting its conceptual framework while outlining the knowledge, competencies, and methodological skills required of a muhaqqiq (critical editor). In Bekiroğlu's (2019) research, critical editing examined as a process entailing a thorough evaluation of a manuscript's intrinsic and extrinsic components. He proposes a set of theoretical and methodological principles for its dissemination within academic circles. Mesallem and Redin's (2017) in-depth study of the field of tahqiq within the context of hadith scholarship defined the academic requirements for researchers and the algorithm for comparative textual analysis. In Kazakhstan, extant research has chiefly concentrated on the descriptive analysis and cataloguing of manuscript copies of individual scholars' works. In the field of domestic research, K. Kurmanbayev (2015) offers a comprehensive analysis in the initial section of his dissertation, presenting a detailed account of the manuscript versions of Khusamuddin as-Syghnaqi's seven literary works, which are currently held in various libraries worldwide. Subsequently, the four researchers who defended dissertations focusing on the scholars of the Kazakh steppe (as shown in Table-2) also present data in one chapter on the manuscript versions of their chosen works and conduct a comparative analysis. However, dedicated studies addressing the theory and methodology of tahqiq itself have not yet been published. The present study also draws upon the authors' practical experience in preparing critical editions of hadith manuscripts, the results of which have been published in the form of books and scholarly articles.

The emergence of artificial intelligence has also begun to influence the field of manuscript studies. Al-Suhaim (2026) explores the application of AI tools to the critical editing of hadith manuscripts, demonstrating the growing potential of digital technologies in this domain. This development provides an important basis for the technological recommen-

dations proposed in the present study to support the future advancement of tahqiq.

Materials and Methods

Since the primary objective of this study is to evaluate the current state of the critical editing of Arabic-language manuscripts authored by scholars from the Kazakh steppe, the research draws upon both the historical development and the theoretical foundations of tahqiq as articulated by leading scholars of the Islamic intellectual tradition. The empirical basis of the study consists of data collected from international library catalogues and dissertation repositories documenting published critical editions and academic research.

A historical-comparative method was employed to establish the historical context of the concept of critical edition and to examine the evolution of its methodological foundations. The theoretical framework of the discipline was developed through a comparative analysis of the views of prominent scholars on the principles and practices of critical editing. To assess the extent to which the works of medieval scholars from the Kazakh steppe have been critically edited, a comprehensive bibliographic analysis was conducted. Information on published critical editions and doctoral dissertations defended at universities worldwide was collected, organized chronologically according to the year of publication, and analyzed using geographical, chronological, and thematic criteria. Based on the results of this analysis, the study proposes institutional, methodological, and technological measures to support the further development of critical edition of manuscripts in Kazakhstan.

Results and Discussion

As Dayeh (2019: 245-247) mentioned, the use of the term tahqiq in the sense of critical editing is generally associated with the Egyptian scholar Ahmad Zaki Pasha. In 1911 his edition of Ibn al-Muqaffa's *Al-Adab al-Saghir*, the work was described as being prepared «through the tahqiq of Ustadh Ahmad Zaki Pasha». This marked the first recorded use of the term in Arabic textual scholarship, and Ahmad Zaki Pasha referred to himself as an *al-muhaqqiq* (critical editor). Prior to this, editorial work had typically been described using terms such as *muqabala* (collation) and *tashih* (correction). By introducing the term, Ahmad Zaki Pasha emphasized that the preparation of a critical edition extends far beyond

correcting grammatical or orthographic errors; it requires comprehensive research into the history, authorship, provenance, and textual transmission of a manuscript.

Islamic scholars have defined tahqiq in various but closely related ways. According to Al-Kharrat (1988), tahqiq is «the discipline that studies the principles governing the publication of manuscripts» by the words of Abd al-Hadi al-Fadli. In Western scholarship, this discipline is commonly referred to as critical edition (Most, 2016).

The preparation of a critical edition generally involves several successive stages.

1. Collection of manuscript witnesses. The first stage consists of identifying and collecting all available manuscript copies of a work. This process relies heavily on bibliographical catalogues that describe and index manuscript collections, such as Carl Brockelmann's *Geschichte der arabischen Litteratur* (History of Arabic Literature) and Fuat Sezgin's *Geschichte des arabischen Schrifttums* (History of the Arabic Written Tradition) (Abd al-Tawwab, 1986: 60-63). In addition to printed bibliographies, researchers consult microfilm catalogues of manuscript collections. Extensive microfilm archives are preserved at the Islamic University of Madinah, Imam Muhammad ibn Saud Islamic University and King Saud University in Riyadh, King Abdulaziz University in Jeddah, and the Süleymaniye Library in Türkiye. These catalogues enable researchers to identify, locate, and examine manuscript witnesses that might otherwise remain inaccessible (Al-Kharrat, 1988: 31).

2. Evaluation and arrangement of manuscript witnesses. Once the available manuscripts have been collected, they are evaluated and arranged according to their textual authority. In the study of Arabic manuscripts, the highest priority is given to an autograph manuscript written by the author. If more than one autograph survives, it is necessary to determine the chronological sequence of these copies and establish which represents the author's final revised version. This step is essential because many scholars continued to revise their works by adding new material, deleting passages, or making substantive corrections (Al-Kharrat, 1988: 31).

Among autograph manuscripts, a distinction is made between a fair copy (a finalized clean manuscript) and a draft manuscript containing revisions and corrections. When both versions are available, the fair copy is regarded as the principal witness. If the fair copy has been lost and only the draft survives, the draft is compared with other extant manu-

script witnesses in order to reconstruct the author's final intended text (Mysri, 2017: 18). In the absence of an autograph manuscript, manuscript witnesses are evaluated according to the following order of authority:

- a copy read or dictated by the author, or read under the author's direct supervision;
- a copy transcribed from, or collated with, the author's manuscript;
- a copy written during the author's lifetime by someone who received the text directly through the chain of transmission from the author;
- copies produced after the author's death.

Among these, the earliest manuscript is generally preferred as the principal witness (Al-Munajjid, 1987: 13). Nevertheless, chronological priority alone is not decisive; greater weight is given to the textual accuracy and reliability of the manuscript (Mysri, 2017: 20).

Another important method for identifying an author's autograph is the analysis of handwriting. Researchers examine the characteristic features of the author's script by comparing the manuscript under investigation with other authenticated autograph manuscripts. Such comparisons may help establish whether a manuscript was written by the author personally (Al-Kharrat, 1988: 38). In some cases, manuscripts contain neither a date of copying nor internal evidence indicating when they were produced. Under these circumstances, researchers rely on codicological features, including the type of paper and the style of calligraphy. Although these characteristics cannot determine the exact date of a manuscript, they provide a reasonable basis for estimating its period of production (Abd al-Tawwab, 1986: 66).

3. Collation of Manuscript Witnesses

The preparation of a critical edition is based on a single principal manuscript, which serves as the primary textual authority. Selecting readings from multiple manuscripts and arbitrarily combining them into a reconstructed text according to the editor's personal preference is inconsistent with accepted principles of scholarly editing. Consequently, the principal manuscript remains the foundation of the edition, while other manuscript witnesses are consulted only when the principal text contains illegible, damaged, incomplete, or otherwise problematic readings (Mysri, 2017: 41).

When several manuscript witnesses are available, they should be systematically collated. This process involves selecting the most reliable manuscripts and comparing each of them with the prin-

cipal witness, while recording all significant textual variants in the critical apparatus (footnotes). Each manuscript is normally assigned a siglum, typically derived from the name of the library or repository in which it is preserved, and these sigla are explained in the introduction to the edition. Collation enables the editor to clarify illegible words, decipher ambiguous characters, and identify textual variants. Where necessary, damaged or missing portions of the text may be restored on the basis of other manuscript witnesses, with every editorial intervention explicitly documented in the critical apparatus. Likewise, when a reading in the principal manuscript is obscured because of physical damage rather than an inability to decipher the script, this fact should be clearly indicated. Systematic comparison of manuscript witnesses also allows the editor to identify and correct omissions, copyists' errors, and other textual defects that arose during the process of manuscript transmission (Al-Umari, 1983: 54).

If, after an exhaustive search, only a single manuscript witness can be identified, that manuscript serves as the basis for the critical edition. In such cases, textual verification relies not on comparison with parallel manuscript witnesses but on the sources cited or used by the author. Many classical works subsequently became authoritative references for later scholars, who often quoted them directly. Accordingly, when the author of a manuscript explicitly relied on earlier works, the editor compares the manuscript text with those source texts to verify readings and identify possible errors or omissions. This approach is particularly effective in disciplines where authors frequently transmitted the same reports or narratives, such as biographical (tarajim) and hadith literature. For example, Ibn Sa'd's *al-Tabaqat* and Ya'qub al-Fasawi's *al-Ma'rifa wa al-Tarikh* belong to the same scholarly tradition and were composed by contemporary authors. As a result, they preserve numerous parallel narrations that can be compared during the editorial process. Such parallel sources provide valuable evidence for evaluating the accuracy of a manuscript when only a single witness has survived (Al-Umari, 1983: 55).

4. Textual Correction and Annotation

After collating the available evidence and documenting textual variants, the editor undertakes a thorough review of the text to eliminate remaining errors and inconsistencies. This stage requires consultation of a wide range of reference works. Lexicons are used to verify vocabulary and linguistic forms; biographical dictionaries help identify historical figures; geographical works clarify place

names; collections of poetry are consulted when poetic citations occur; and hadith collections are examined to verify prophetic traditions and their transmission. Critical editions should also include explanatory annotations designed to facilitate readers' understanding of the text. The critical apparatus records textual problems and provides clarifications where necessary, while avoiding unnecessary commentary. For instance, in editions of biographical or hadith literature, the editor does not normally provide detailed biographies for every transmitter in a chain of transmission. Instead, annotations are limited to individuals whose identity may be unclear or potentially ambiguous (Al-Umari, 1983: 55).

When Quranic verses appear in the text, the editor should identify the corresponding surah and verse number. Likewise, hadith reports must be traced to their original sources, and their level of authenticity should be indicated (Manari, 2020: 17). Poetic quotations should be attributed to their original authors whenever possible, and obscure or difficult vocabulary should be explained (Manari, 2020: 18).

The introduction to a critical edition constitutes one of its most important methodological components. It should provide a comprehensive account of the author's life, drawing upon available historical and biographical sources while critically evaluating conflicting reports. The introduction normally discusses the author's educational background, scholarly travels, teachers, students, published works, surviving manuscripts, scholarly assessments of the author's intellectual contribution, the date of death, and other relevant biographical information.

In addition, the introduction should explain the significance of the edited work, its place within the relevant scholarly tradition, and its relationship to earlier and later works in the same field. It should describe the author's methodology, the sources on which the work was based, and the extent to which it served as a reference for subsequent scholars. Particular attention should also be devoted to verifying both the correct title of the work and its authorship.

The editor should further provide a detailed description of the principal manuscript on which the critical edition is based. This description typically includes the number of folios, date of copying, physical dimensions, script type, and, where available, information on ijazahs (certificates of transmission) and ownership statements indicating that the manuscript belonged to a particular individual, family, library, or institution. The introduction should also identify the repository in which the manuscript is

preserved and explain the editorial principles and methodology adopted in preparing the critical edition (Al-Tamimi, n.d.).

The bibliographical index (fihrist) serves as the key to the entire edition. In modern publications, it generally functions as a comprehensive index designed to facilitate access to the information contained in the work and to assist researchers in locating specific material efficiently. A poorly constructed index significantly reduces the usability of a scholarly edition. The structure of the index varies according to the subject matter of the work; however, editions of Islamic legal, historical, and related texts typically include standardized indexes of Quranic verses, hadith reports, athar (reports from the Companions and early Muslim authorities), poetic citations, personal names, and geographical names. These indexes are generally arranged alphabetically, with the exception of Quranic verses, which are organized according to the order of the surahs and verse numbers. A complete bibliography of the sources consulted during the preparation of the critical edition is also included (Al-Tamimi, n.d.).

Having outlined the theoretical principles and methodological foundations of tahqiq, the following section evaluates the current state of the critical editing of Arabic-language works authored by scholars from the Kazakh steppe.

The Current State of Critical Editing of Arabic-Language Works by Scholars from the Kazakh Steppe

To assess the current state of critical editing of Arabic-language works authored by scholars from the Kazakh steppe, this study examines two categories of scholarly output. Table-1 presents works that have been critically edited and published as books, while Table-2 lists doctoral and master's dissertations devoted to the preparation of critical editions or the scholarly study of individual manuscripts, arranged chronologically according to the year of publication. In many Arab countries, it is common practice for master's and doctoral theses to focus on the preparation of a critical edition of a previously unpublished manuscript, accompanied by analytical research. Although dissertations defended in Kazakhstan generally do not constitute critical editions in the strict methodological sense, they nevertheless examine individual manuscript works and therefore provide valuable evidence of the current level of manuscript research. For this reason, they have also

been included in the present analysis. Overall, the study draws upon data from 59 previously published scholarly works, providing the basis for a compre-

hensive assessment of the current state and development of the critical editing of the works of scholars from the Kazakh steppe.

Table 1

List of works that have undergone tahqiq and been published as books (ordered by year of publication)

No.	Book Title	Author	Muhaqqiq	Publisher / City	Volume	Year
1	Kitab Ta'lim al-Muta'allim	Burhan al-Islam al-Zarnuji	Marwan Qabbani	Al-Maktab al-Islami, Beirut	1	1981
2	Sharh Fusus al-Hikam	Mu'ayyid al-Din al-Jendi	Sayyid Jalal al-Din Ashtiyani	Danishgah-e Mashhad, Mashhad	1	1982
3	Ara' Ahl al-Madinah al-Fadilah	Abu Nasr Muhammad bin Muhammad Tarkhan al-Farabi	Albert Nasri Nader	Dar al-Mashriq, Beirut	1	1986
4	Al-Sihah Taj al-Lughah wa Sihah al-Arabiyyah	Abu Nasr Isma'il bin Hammad al-Jawhari al-Farabi	Ahmad Abd al-Ghafur Attar	Dar al-Ilm lil-Malayin, Beirut	6	1987
5	Al-Sihah Taj al-Lughah wa Sihah al-Arabiyyah	Abu Nasr Isma'il bin Hammad al-Jawhari al-Farabi	Emil Badi' Ya'qub, Muhammad Nabil Tarif	Dar al-Kutub al-Ilmiyyah, Beirut	7	1999
6	Al-Tabyin Sharh al-Muntakhab	Qiwam al-Din al-Farabi al-Itqani	Sabir Nasr Mustafa Uthman	Ministry of Awqaf and Islamic Affairs, Sector of Ifta and Sharia Research, Kuwait	2	1999
7	Tahdhib Khalisat al-Haqa'iq wa Nisab Ghayat al-Daqa'iq	Mahmud bin Ahmad bin al-Hasan, Imad al-Din, al-Fariyabi	Muhammad Khayr Ramadan Yusuf	Dar Ibn Hazm, Beirut	2	2000
8	Al-Kafi Sharh al-Bazdawi	Husayn bin Ali al-Sighnaqi al-Hanafi	Fakhr al-Din Sayyid Muhammad Qanit	Maktabat al-Rushd, Riyadh	5	2001
9	Al-Iqlid Sharh al-Mufasssal	Taj al-Din Ahmad al-Jendi	Mahmud Ahmad Ali Abu Kuttah al-Darawish	Imam Muhammad ibn Saud Islamic University, Riyadh	4	2002
10	Mu'jam Diwan al-Adab	Abu Ibrahim Ishaq bin Ibrahim bin al-Husayn al-Farabi	Ahmad Mukhtar Umar	Mu'assasat Dar al-Sha'b, Cairo	4	2003
11	Sharh Fusus al-Hikam	Mu'ayyid al-Din al-Jendi	Asim Ibrahim al-Kayyali, Al-Husayni al-Shadhili al-Darqawi	Dar al-Kutub al-Ilmiyyah, Beirut	1	2007
12	Al-Fatawa al-Bazzaziyyah aw al-Jami' al-Wajiz	Muhammad ibn Muhammad bin Shihab bin Yusuf al-Kardari al-Bazzazi	Salim Mustafa al-Badri	Dar al-Kutub al-Ilmiyyah, Beirut	2	2009
13	Al-Sihah Taj al-Lughah wa Sihah al-Arabiyyah	Abu Nasr Isma'il bin Hammad al-Jawhari al-Farabi	Muhammad Muhammad Tamer, Anas Muhammad al-Shami, Zakariya Jabir Ahmad	Dar al-Hadith, Cairo	1	2009
14	Al-Nihayah fi Sharh al-Hidayah	Husayn bin Ali al-Sighnaqi al-Hanafi	Master's Theses	Umm al-Qura University, Makkah	25	2013-2016

Continuation of the table

No.	Book Title	Author	Muhaqqiq	Publisher / City	Volume	Year
15	Sharh al-Aqidah al-Tahawiyyah	Hibat Allah bin Ahmad bin Mu'alla bin Mahmud al-Tarazi, Shuja' al-Din al-Turkistani	Jad Allah Bassam Salih	Dar al-Nur al-Mubin, Amman	1	2014
16	Ta'lim al-Muta'allim fi Tariq al-Ta'allum	Burhan al-Din al-Zarnuji	Salah Muhammad al-Khaymi, Nadheer Hamdan	Dar Ibn Kathir, Beirut / Damascus	1	2014
17	Kitab al-Musiqah al-Kabir	Abu Nasr Muhammad bin Muhammad Tarkhan al-Farabi	Ghattas Abd al-Malik Khashabah	Dar al-Katib al-Arabi, Cairo	1	2015
18	Ara' Ahl al-Madinah al-Fadilah	Abu Nasr Muhammad bin Muhammad Tarkhan al-Farabi	Hasan Majid al-Ubaydi	Mu'assasat al-Hindawi, Beirut	1	2016
19	Sharh Mushkilat al-Quduri	Muhammad bin Mahmud bin Abd al-Karim al-Kardari Badr al-Din al-Hanafi al-Shahir bi-Khwahar Zadeh	Ahmad Rashid al-Muhaylibi, Muhammad Umar al-Otaybi, Sa'd Mijbil al-Tawil	Maktabat al-Imam al-Dhahabi, Kuwait	2	2017
20	Al-Nihayah fi Sharh al-Hidayah	Husayn bin Ali al-Sighnaqi al-Hanafi	Mustafa ibn Ahmad bin Abd Allah	Dar al-Isra'	-	2019
21	Sharh Mukhtasar al-Tahawi	Ali ibn Muhammad ibn Isma'il bin Ali al-Isbijabi	Abd Allah Nadhir Ahmad Abd al-Rahman	Dar al-Rayahin, Beirut	4	2021
22	Tasdid fi Sharh al-Tamhid	Husayn bin Ali al-Sighnaqi al-Hanafi	Ali Tariq Ziyad Yilmaz	Dar al-Rayahin, Beirut	2	2021
23	Zad al-Fuqaha Sharh Mukhtasar al-Quduri	Baha' al-Din Muhammad ibn Ahmad ibn Yusuf al-Isbijabi	Al-Mawlawi Muhammad Ahmad al-Haqqani al-Afghani	Dar al-Kutub al-Ilmiyyah, Beirut	3	2022
24	Zad al-Fuqaha Sharh Mukhtasar al-Quduri	Baha' al-Din Muhammad ibn Ahmad ibn Yusuf al-Isbijabi	Ahmad Mahmud al-Atmuni	Dar al-Malikiyyah, Tunis	3	2022
25	Al-Nihayah fi Sharh al-Hidayah	Husayn bin Ali al-Sighnaqi al-Hanafi	Al-Mawlawi Muhammad Ahmad al-Haqqani al-Afghani	Dar al-Kutub al-Ilmiyyah, Beirut	11	2023
26	Kitab al-Wafi fi Usul al-Fiqh	Husayn bin Ali al-Sighnaqi al-Hanafi	Ahmad ibn Muhammad bin Hammud	Dar al-Qahirah, Cairo	5	2023
27	Tasdid fi Sharh al-Tamhid	Husayn bin Ali al-Sighnaqi al-Hanafi	Mahdi Sa'id Muhammad	Markaz Ihya' lil-Buhuth wa al-Dirasat, Cairo	2	2023
28	Ghayat al-Bayan Nadirat al-Zaman fi Akhir al-Awan	Qiwam al-Din al-Farabi al-Itqani	Markaz al-Dirasat wa al-Buhuth bi-Mu'assasat Ilm Ihya' al-Turath wa al-Khadamat al-Raqmiyyah	Dar al-Diya', Kuwait	17	2023

Table 2*List of dissertations on the individual study and tahqiq of the works of scholars from the Kazakh Steppe (ordered by year of publication)*

No.	Title	Author	Language	University / City	Pages	Year
1	Al-Wafi fi Usul al-Fiqh li-l-Imam Husam al-Din Husayn bin Ali bin Hajjaj bin Ali al-Sighnaqi al-Mutawaffa 'Am (714H): Dirasah wa-Tahqiq	Al-Yamani, Ahmad bin Muhammad bin Hamud	Arabic	Jami'at Umm al-Qura, Makkah	1940	1997
2	Al-Shamil fi Sharh Usul al-Bazdawi li-l-Qadi Abi Hanifah Amir Katib bin Amir Umar al-Amid al-Farabi al-Itqani (658-758) H min Bab Bayan Aqşam al-Sunnah Hatta Akhir Bab al-Ta'n Yalhaqu al-Hadith min Qibal Ghayr Rawihi: Dirasah wa-Tahqiqan	Sa'id bin Sad Jam'an al-Amri	Arabic	Jami'at al-Imam Muhammad bin Saud al-Islamiyyah, Riyadh	1384	2003
3	Al-Jami' al-Wajiz al-Ma'ruf bi-Fatawa al-Bazzaziyyah li-l-Imam Muhammad bin Muhammad al-Bazzazi (al-Buyu' wa-l-Sarf): Tahqiq wa-Dirasah	Bushnaq, Ahmad al-Jazzaz bin Muhammad Dawud	Arabic	Jami'at al-Ulum al-Islamiyyah al-Alamiyyah, Amman	499	2009
4	Al-Jami' al-Wajiz al-Ma'ruf bi-Fatawa al-Bazzaziyyah by Imam Muhammad ibn Muhammad al-Bazzazi (d. 827 H. – 1423 M.): A Study and Critical Edition: The Books of Faith, Emancipation, and Wills	Dalu', Murad Mahmud 'Isa	Arabic	World Islamic Sciences and Education University, Amman	515	2011
5	Sharh al-Isbijabi 'ala Mukhtasar al-Tahawi by Imam al-Isbijabi (d. 535 H): from the Chapter of 'Ariyah to the End of the Book of Istibra': A Study and Critical Edition	Al-Kubaisi, Sa'id Fawwaz Wuhayb	Arabic	Iraqi University, Baghdad	366	2012
6	Sharh Mukhtasar al-Tahawi by Judge Abu Nasr Ahmad ibn Mansour al-Isbijabi (d. 480 H): from the Beginning of the Book of Fighting Rebels to the End of the Chapter on the Method of Taking Oaths and Claims	Al-Qahtani, Abdullah ibn Mushabbab ibn Musfir	Arabic	Omdurman Islamic University, Omdurman	488	2012
7	A Critical Edition of Sharh Mukhtasar al-Tahawi by Abu Nasr Ahmad ibn Muhammad al-Isbijabi (d. 480 H) from the Beginning of the Book of Sales to the End of the Book of Debts	Al-Muhaimid, Abdulaziz	Arabic	Omdurman Islamic University, Omdurman	443	2013
8	Al-Nihayah fi Sharh al-Hidayah by Imam Husam al-Din Husayn ibn Ali ibn Hajjaj al-Sighnaqi (d. 711 H. – 1311 M.): from the Beginning of the Chapter on Recitation to the Beginning of the Chapter on Deposits: A Study and Critical Edition	Baghdadi, Abdulrahman Mahmud Salih	Arabic	World Islamic Sciences and Education University, Amman	665	2014
9	Zad al-Fuqaha: A Commentary on Mukhtasar al-Quduri by Baha' al-Din Abu al-Ma'ali Muhammad ibn Ahmad al-Isbijabi (d. 595 H) from the Beginning of the Book to the End of the Book of Runaway Slaves: A Study and Critical Edition	Yasir ibn Ali ibn Mas'ud al-Qahtani	Arabic	Jami'at Umm al-Qura, Makkah	-	2014
10	Zad al-Fuqaha Sharh Mukhtasar al-Quduri li-Abi al-Ma'ali Baha al-Din Muhammad bin Ahmad al-Isbijabi (d. 591 H) min Bidayat Kitab Ihya al-Mawat ila Nihayat al-Kitab: Dirasah wa-Tahqiqan	Al-Dawsari, Id bin Muhammad bin Hamad	Arabic	Jami'at Umm al-Qura, Makkah	988	2014
11	Khusamuddin as-Syghnaqi enbekterindegi «Usul al-fiqh» iliminin lingvistikalıyq negizderi [The linguistic foundations of the science of «Usul al-fiqh» in the works of Husam al-Din al-Sighnaqi]	Kurmanbaev, Kairat	Kazakh	Nur-Mubarak EUIC, Almaty	158	2015

Continuation of the table

No.	Title	Author	Language	University / City	Pages	Year
12	Al-Nihayah fi Sharh al-Hidayah li-l-Imam Husam al-Din Husayn bin Ali bin Hajjaj al-Sighnaqi (711 H – 1311 M) min Awwal Kitab al-Shuf'ah ila Nihayat Kitab al-Rahn: Dirasah wa-Tahqiq	Shahadah, Khawlah Abdullah Dhib	Arabic	Jami'at al-Ulum al-Islamiyyah al-Alamiyyah, Amman	707	2015
13	Zad al-Fuqaha Sharh Mukhtasar al-Quduri li-l-Imam al-Qadi Abi al-Ma'ali Muhammad bin Ahmad Baha al-Din al-Isbijabi min Kitab al-Da'wa ila Akhir al-Makhtut: Dirasah wa-Tahqiq	Al-Shamaylah, Azzam Mahmud Salih	Arabic	Jami'at al-Ulum al-Islamiyyah al-Alamiyyah, Amman	322	2015
14	Zad al-Fuqaha Sharh Mukhtasar al-Quduri li-l-Imam al-Qadi Abi al-Ma'ali Muhammad bin Ahmad Baha al-Din al-Isbijabi min Kitab al-Itq ila Kitab al-Da'wa: Dirasah wa-Tahqiq	Al-Zaman, Muhammad Akramin bin Qamar	Arabic	Jami'at al-Ulum al-Islamiyyah al-Alamiyyah, Amman	363	2015
15	Al-Nihayah fi Sharh al-Hidayah li-l-Imam Husam al-Din al-Sighnaqi (711 H – 1311 M): Dirasah wa-Tahqiq	Majid Amin Sari	Arabic	Jami'at al-Ulum al-Islamiyyah al-Alamiyyah, Amman	676	2016
16	Al-Nihayah fi Sharh al-Hidayah by Imam Husam al-Din Husayn ibn Ali ibn Hajjaj al-Sighnaqi (711 H. – 1311 M.): from the Chapter on the Punishment for Drinking Wine to the End of the Option for Defects: A Study and Critical Edition	Matruk, Raid Mahmud Duwayni'	Arabic	World Islamic Sciences and Education University, Amman	919	2016
17	Al-Nihayah fi Sharh al-Hidayah by Imam Husam al-Din Husayn ibn Ali ibn Hajjaj al-Sighnaqi (d. 714 H. – 1314 M.): from the Beginning of the Book of Purity to the Beginning of the Chapter on Recitation: A Study and Critical Edition	Al-Ani, Isam Abdulmajid Abdulhamid	Arabic	World Islamic Sciences and Education University, Amman	553	2016
18	Al-Nihayah fi Sharh al-Hidayah by Imam Husam al-Din Husayn ibn Ali ibn Hajjaj al-Sighnaqi (d. 714 H.): from the Beginning of the Chapter on Zihar to the End of the Chapter on Testimony of Adultery and its Retraction: A Study and Critical Edition	Al-Mashhadani, Adnan Mansour Muhammad Husayn	Arabic	World Islamic Sciences and Education University, Amman	716	2016
19	Al-Nihayah fi Sharh al-Hidayah by Imam Husam al-Din Husayn ibn Ali ibn Hajjaj al-Sighnaqi (711 H. – 1311 M.): from the Beginning of the Book of Leases to the Book of Pre-emption: A Study and Critical Edition	Ishadah, Ilham Mustafa Abduljabbar	Arabic	World Islamic Sciences and Education University, Amman	784	2016
20	Al-Jami' al-Wajiz, also known as Fatawa al-Bazzaziyyah by Imam Muhammad ibn Muhammad ibn Shihab al-Kardari al-Bazzazi (d. 827 H.): from the Beginning of the Book of Disliked Matters to the End of the Book of Inheritance Laws: A Study and Critical Edition	Al-Hadir, Samer Abdulkarim	Arabic	World Islamic Sciences and Education University, Amman	367	2016
21	Al-Jami' al-Wajiz al-Ma'ruf bi-Fatawa al-Bazzaziyyah li-l-Imam Muhammad bin Muhammad al-Bazzazi (t: 711H – 1311M): Dirasah wa-Tahqiq Kitab al-Nikah wa-l-Talaq	Al-Anazi, Hani Miflih Muhammad al-Salimat	Arabic	Jami'at al-Ulum al-Islamiyyah al-Alamiyyah, Amman	565	2016

Continuation of the table

No.	Title	Author	Language	University / City	Pages	Year
22	Zad al-Fuqaha Sharh Mukhtasar al-Quduri li-l-Imam Baha al-Din Muhammad bin Ahmad bin Yusuf al-Isbijabi al-Marghinani: min Bidayat al-Kitab ila Bidayat Kitab al-Ijarat: Dirasah wa-Tahqiq	Abu Aliqah, Wasfi Mar'i Hasan	Arabic	Jami'at al-Ulum al-Islamiyyah al-Alamiyyah, Amman	375	2016
23	Orta gasyrlyk khanafi galym Abu-l Qasym al-Farabi//al-Faryabidin (?-1210) «Khalisatu-l khaqa'yq» traktatyndagy moraldyq-etikalyq normalar: mani men manyzy	Anarbayev, Nurlan	Kazakh	Nur-Mubarak EUIC, Almaty	139	2016
24	Dirasah wa-Tahqiq Makhtut Kitab al-Jami' al-Wajiz al-Ma'ruf bi-Fatawa al-Bazzaziyyah: min Awwal Kitab al-Iqrar ila Nihayat Kitab al-Ma'dhun	Abazi, Adib	Arabic	Jami'at al-Ulum al-Islamiyyah al-Alamiyyah, Amman	308	2017
25	Al-Jami' al-Wajiz al-Ma'ruf bi-Fatawa al-Bazzaziyyah li-l-Imam Muhammad bin Muhammad al-Bazzazi (t. 827 H. – 1423 M.): min Awwal Kitab al-Shahadat ila Akhir Kitab al-Da'wa: Dirasah wa-Tahqiq	Mahany, Salateen Youssef	Arabic	Jami'at al-Ulum al-Islamiyyah al-Alamiyyah, Amman	360	2017
26	Dirasah wa-Tahqiq Makhtut Kitab al-Jami' al-Wajiz al-Ma'ruf bi-Fatawa al-Bazzaziyyah: min Awwal Kitab al-Qismah ila al-Karahiyah	Shibkofisa, Jokan Ala al-Din	Arabic	Jami'at al-Ulum al-Islamiyyah al-Alamiyyah, Amman	373	2017
27	Ortalyq Aziya musulman quqygy tarihyndagy Ali ibn Muhammad al-Isbijabidin (535/1141 q.b.zh.) orny men manyzdylygy	Manabayev, Baghdad	Kazakh	Nur-Mubarak EUIC, Almaty	129	2017
28	Mesto i znachenie Muhammada ibn Ahmada al-Isbijabi v istorii musulmanskogo prava v Centralnoj Azii (na osnove dannyh ego sochineniya «Zad al-fukah»)»	Kairbekov, Nurlan	Russian	Nur-Mubarak EUIC, Almaty	121	2017
29	Al-Nihayah fi Sharh al-Hidayah li-l-Imam Husam al-Din Husayn bin Ali bin Hajjaj al-Sighnaqi (d. 711 H. – 1311 M.) min Awwal Kitab al-Da'wa ila Akhir Kitab al-Hibah: Dirasah wa-Tahqiq	Al-Khattar, Muwaffaq Abdulhalim Muhammad	Arabic	Jami'at al-Ulum al-Islamiyyah al-Alamiyyah, Amman	347	2018
30	Al-Nihayah fi Sharh al-Hidayah li-l-Imam Husam al-Din Husayn bin Ali bin Hajjaj al-Sighnaqi (d. 711 H. – 1311 M.) min Awwal Bab al-Bay' al-Fasid ila Akhir Kitab al-Hawalah: Dirasah wa-Tahqiq	Al-Kubaisi, Faiq Uwayd Abdullah	Arabic	Jami'at al-Ulum al-Islamiyyah al-Alamiyyah, Amman	1071	2018
31	Akhmad ibn Mansur al-Isbijabi (480/1087 zh.q.b.) zhane onyn «Sharh mukhtasar at-Takhaui» enbegi	Ilesbekov, Bizhan	Kazakh	Nur-Mubarak EUIC, Almaty	149	2024

As shown in Table-1, the earliest critical editions of the works of scholars from the Kazakh steppe began to appear in the 1980s. Since then, the field has expanded considerably. Notably, the works of the Signaqi scholars have been published in a multi-volume critical edition extending from Volumes 11 to 25, illustrating both the growing scale and increasing scholarly maturity of this field. These develop-

ments indicate that the critical editing of the manuscript heritage of the Kazakh steppe has progressed beyond isolated initiatives and has become part of international academic research. The overwhelming majority of these critical editions have been produced in the Middle East, a pattern that can be explained by several historical, cultural, and institutional factors. First, it reflects the geographical dis-

tribution of manuscript collections. Scholars from the Kazakh steppe travelled extensively throughout the Islamic world in pursuit of learning and, in many cases, because of political circumstances. As a result, the autograph manuscripts and early copies of their works are now preserved primarily in the manuscript repositories of Egypt, Syria, Türkiye, and Saudi Arabia. Second, *tahqiq* has developed into an established academic discipline within universities in countries such as Lebanon, Egypt, and Saudi Arabia. These institutions have created specialized departments, trained professional critical editors, and established well-developed methodological schools devoted to manuscript studies. Third, the principal publishing centers for Arabic scholarly and literary works have historically been located in Beirut and Cairo. Over many decades, these publishing houses have accumulated extensive expertise in preparing and publishing complex critical editions. In addition, governments and research institutions in several Middle Eastern countries have invested substantial financial resources in preserving and revitalizing the Islamic intellectual heritage through dedicated grants and long-term research programs. Kazakhstan likewise possesses significant manuscript collections and research institutions capable of supporting this field. Consequently, there is considerable potential not only for preparing critical editions of Arabic-language manuscripts but also for works written in Persian, Chagatai, and Old Kazakh (Arabic script). Establishing nationally recognized methodological standards for critical editing and integrating these editions into international scholarly discourse should therefore be regarded as a strategic priority. In the digital age, such efforts are essential for preserving Kazakhstan's documentary heritage and ensuring its accessibility for future generations. Iran has also developed substantial expertise in this field, where the discipline is commonly referred to as *Tashih va Tahqiq-e Kitab-e Khatti* (Hossaini, 2010).

Turning to the dissertations listed in Table-2, the studies defended at universities in Jordan, Saudi Arabia, Iraq, and Sudan are commonly described as *dirasah wa tahqiq* («study and critical edition»). Large works are often divided into separate sections or chapters and assigned to master's and doctoral students as individual dissertation projects. In Kazakhstan, focused research on the works of prominent scholars began at Nur-Mubarak University in 2015. Following the dissertation by K. Kurmanbayev (2015), four additional doctoral dissertations were defended. A distinctive feature of the Ka-

zakhstani studies is that they do not primarily aim to produce critical editions; instead, they examine the works within their historical context and place greater emphasis on content-based analysis. Because critical editions produced abroad are generally published in Arabic, they are not always readily accessible to Kazakhstani scholars working in history, philosophy, and ethics. Moreover, whereas international editorial projects tend to prioritize the accurate reconstruction and preservation of the original text, domestic researchers focus more extensively on conceptual and content analysis. It is therefore necessary to combine the strengths of both approaches and establish a distinct national school of critical manuscript editing in Kazakhstan.

Nevertheless, not all critical editions are of equal quality. In entry 28 of Table-1, the author of *Ghayat al-Bayan* is identified as *Qiwam al-Din al-Atqani*. However, the manuscript evidence indicates that the more authoritative form of the name is *Qawam al-Din al-Itqani*. In Islamic biographical literature, the year of a scholar's death is of particular importance. Even when the date of birth is unknown, establishing the date of death helps clarify scholarly succession and assess the reliability of hadith transmitters. One of the purposes of *tabaqat* and *tarajim* works is not only to identify a scholar's teachers and students but also to record the dates of their deaths. Several dissertations contain inaccuracies in this regard. In some critically edited works defended as dissertations, the titles provide inconsistent dates for the deaths of the scholars concerned. For example, the dissertation titles listed in entries 8, 12, 15, 16, 19, and 29 of Table-2 state that *Husam al-Din al-Sighnaqi* died in 711/1311. Although the sources variously propose the Hijri years 710, 711, and 714, the most strongly supported date is 714/1314 (Yaran, 2009). Similarly, in al-Anazi's dissertation listed in entry 21 of Table 2, al-Bazzazi's year of death is incorrectly given as 711 AH. This appears to have been confused with the date attributed to al-Sighnaqi. In fact, al-Bazzazi died in 827/1424 (Özel, 1992), a date correctly reported in other dissertations. These examples demonstrate that the preparation of a reliable critical edition requires exceptional accuracy, careful source verification, and meticulous scholarly attention.

Strategies for Advancing the Critical Editing of the Works of Scholars from the Kazakh Steppe

The preparation of critical editions may take different forms depending on the nature and scope of the source material. Short treatises, for example, can be critically edited and analyzed within a single

scholarly article. Our own experience in editing and studying the works of Islamic scholars has demonstrated the effectiveness of this approach (Altuntaş & Zhamashev, 2022a, 2022b; Al-Dimashqi, 2021).

The primary objective of critical editing is to establish a text that reproduces, as faithfully as possible, the version originally written or approved by its author. Developing this field in Kazakhstan would make it possible to introduce manuscript works into international scholarly circulation regardless of the language in which they were composed, thereby creating new opportunities for in-depth interdisciplinary research. Achieving this objective, however, requires coordinated institutional, methodological, and technological initiatives.

Institutional Measures:

A first priority is the integration and expansion of existing manuscript catalogues. Although the National Library of the Republic of Kazakhstan, the National Center of Manuscripts and Rare Books, and several research institutions have prepared catalogues of their collections, many manuscripts remain uncatalogued and should be systematically identified and incorporated into a unified national catalogue.

Equally important is the creation of comprehensive digital access. A standardized digital repository containing high-quality electronic copies of manuscripts would substantially improve accessibility for researchers. At present, the Kazakhstan National Electronic Library (KazNEB) hosts more than 10,000 digitized manuscripts and rare books in various languages, and this collection continues to expand (KazNEB, n.d.).

A further institutional priority is the systematic publication of scholarly editions and research devoted to manuscript heritage. Particular attention should be given to publishing critical editions of the most valuable manuscripts, especially shorter treatises, through specialized academic journals or dedicated publication series.

Research institutions should also encourage the preservation and publication of manuscript heritage by supporting scholars interested in this field. Researchers from related disciplines should receive structured training in the principles and practice of critical editing through specialized educational programs and competitive research projects. Since a substantial proportion of Kazakhstan's manuscript heritage relates to Islamic scholarship, students and graduates of Islamic studies should receive not only theoretical instruction but also practical workshops

and applied training in manuscript editing (Ghasemi & Habibzadeh, 2026).

Methodological Measures:

The development of this field depends on the preparation of highly qualified specialists. According to Al-Saadi (2024), editors of manuscripts should possess expertise in the language of the manuscripts, philology, and codicology, together with a thorough understanding of the physical characteristics of manuscript materials. In addition, scholars specializing in philosophy, poetry, Islamic law, theology (aqidah), Sufism, and other relevant disciplines should acquire formal training in the methodology of critical editing so that they can prepare authoritative editions within their respective fields of expertise.

A useful institutional model is provided by the World Islamic Sciences and Education University (Jami'at al-'Ulum al-Islamiyyah al-'Alamiyyah) in Jordan, where specialists in manuscript editing are trained through graduate programs. Similar programs could be introduced in Kazakhstan by assigning the preparation of critical editions of short treatises as master's-level projects and larger manuscript works as doctoral dissertations.

During the initial stages of developing this discipline, Kazakhstan would also benefit from inviting experienced specialists from established manuscript centers in Türkiye, Egypt, Saudi Arabia, Iran, and Jordan or by supporting research internships at leading international institutions specializing in manuscript studies and critical editing. At the same time, Kazakhstan should develop its own methodological framework for preparing critical editions. Whereas Arab countries primarily focus on Arabic manuscripts and Iran has developed methodologies for Persian texts, Kazakhstan's collections comprise manuscripts written in Arabic, Persian, Chagatai, and Old Kazakh (Arabic script). Consequently, editorial standards should reflect the linguistic and textual diversity of these collections. Establishing a coherent national methodology would improve not only the quality of critical editions but also the reliability of subsequent translations and scholarly research. More broadly, bringing these valuable manuscripts and rare books into academic circulation would create new opportunities for interdisciplinary research across the humanities and social sciences.

Technological Measures

The rapid development of artificial intelligence has begun to transform manuscript studies as well. The integration of AI technologies into the prepa-

ration of critical editions can substantially reduce the time and resources required for editorial work while significantly improving research efficiency (Al-Suhaim, 2026). It also creates new opportunities for collaboration between manuscript specialists and information technology experts. Nevertheless, the careful evaluation of textual evidence, critical interpretation, and scholarly judgment remain fundamentally human responsibilities.

Ultimately, the successful revitalization of Kazakhstan's manuscript heritage depends on drawing upon international experience while developing a methodological framework tailored to the linguistic, historical, and textual characteristics of the country's own collections. Such an approach will ensure both the long-term preservation of this documentary heritage and its meaningful integration into global scholarly research.

Conclusion

The preparation and publication of critical editions of manuscripts constitute a complex and systematic scholarly process that demands methodological rigor, specialized expertise, and a high degree of academic responsibility. The principal stages of this process including the identification and collection of manuscript witnesses, the selection of the principal manuscript, the collation of textual variants, and the correction and annotation of the text are all intended to preserve the integrity of the original work and to reconstruct, as accurately as possible, the version intended by the author.

This study evaluated the current state of the critical editing of the works of scholars from the Kazakh steppe and presented a comprehensive overview of the existing scholarly output in this field. The analysis demonstrates that approximately sixty studies have resulted in published critical editions or related scholarly research. The majority of these works have been produced in the Middle East, where the discipline of critical editing has become well established through specialized academic institutions and research traditions. Although the present review also includes dissertations defended at Nur-Mubarak Egyptian University of Islamic Culture in

Kazakhstan, these studies should not be regarded as critical editions in the classical methodological sense. Within Kazakhstan, important progress has been achieved through the translation of a number of works by scholars such as al-Farabi, al-Kardari, and al-Itqani into Kazakh, as well as through articles and monographs analyzing their intellectual contributions. Nevertheless, these publications differ fundamentally from critical editions, which require the systematic identification, comparison, and evaluation of all available manuscript witnesses before establishing an authoritative text in its original language. The preparation of reliable critical editions provides significant scholarly benefits. By documenting textual variants and reconstructing the most authoritative version of a work, it enables researchers to reassess previous conclusions, identify previously overlooked evidence, strengthen the continuity of scholarly traditions, and preserve the textual content of manuscripts even when the physical originals deteriorate or are lost. Drawing upon international experience and the scholarly literature, this study therefore proposes a set of institutional, methodological, and technological measures aimed at establishing and advancing a sustainable national framework for critical editing in Kazakhstan.

Funding

The article was funded under the «Zhas ghalym» project of the Science Committee of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan for 2024-2026. (Grant AP22686474 «Anthology of Arabic-Language Sources of Kazakh Thinkers in Foreign Archives»).

Author Contributions:

Author-1: Conceptualization, Methodology, Investigation, Writing – Original Draft, Funding Acquisition.

Author-2: Data Curation, Project Administration, Formal Analysis, Visualization, Writing – Review & Editing.

Author-3: Supervision, Writing – Review & Editing.

Author-4: Validation, Writing – Review & editing.

References

- Abd al-Amir, M. A. (2017). *Manahij tahqiq al-makhtutāt* [Methods of manuscript verification]. *Majallat al-Turath al-Ilm al-Arabi*, 4, 341–370. (In Arabic)
- Abd al-Tawwab, R. (1986). *Manahij tahqiq al-turath bayna al-qudama wa al-muḥdathin* [Methods of heritage verification between the ancients and the moderns]. Maktabat al-Khanji. (In Arabic)
- Al-Dimashqi, M. (2021). *Khulaṣat al-Nukhba wa sharḥu Khulaṣat al-Nukhba wa ḥashiyatuha* (A. Zhamashev & M. Altuntaş, Eds.). Dar Bab al-Ilm. (In Arabic)
- Al-Kharraṭ, A. M. (1988). *Muḥaḍarat fi tahqiq al-nuṣuṣ* [Lectures on textual verification]. Dar al-Manara. (In Arabic)
- Al-Munajjid, S. (1987). *Qawaid tahqiq al-makhtutāt* [Rules for the verification of manuscripts]. Dar al-Kitab al-Jadid. (In Arabic)
- Al-Umari, A. D. (1983). *Dirasat tarikhīyyah* [Historical studies]. Madinah. (In Arabic)
- Al-Saadi, R. Kh. A. (2024). *Fann tahqiq al-mahtutat* [The art of editing manuscripts]. *Majallat Tahqiq al-Mahtutat* [Manuscript Editing Journal], (5), 90–106. (In Arabic)
- Al-Sirkhan, M. H. (1984). *Tahqiq makhtutāt al-ulum al-shariyyah* [Verification of manuscripts of the religious sciences]. Al-Irshad. (In Arabic)
- Al-Suhaim, A. M. (2026). *Majalat tawzif adawat al-dhaka al-istina'i (AI) fi tahqiq al-makhtutat «al-makhtutat al-hadithiyah namudhajan»* [Domains of Applying Artificial Intelligence (AI) Tools in Manuscript Critical Editing «Hadith Manuscripts as a Case Study»]. *Majallat Kulliyat al-Shari'ah – Akadir*, 1(10), 161–215. (In Arabic)
- Altuntaş, M. C., & Zhamashev, A. S. (2022). *Müneccimbaşı Tarsuslu Osman Kâmil Efendi'nin (1821–1896) Risâle fi Usûli'l-Hadîs tercümesi ve değerdendirilmesi* [Translation and evaluation of Müneccimbaşı Tarsuslu Osman Kâmil Efendi's (1821–1896) Treatise on the Principles of Hadith]. *Darulfunun İlahiyat*, 33(2), 1–42. (In Turkish)
- Altuntaş, M. C., & Zhamashev, A. S. (2022). *Ömer Çelebi'nin (d. 985/1577–1578) Usûl-i Hadîse dair risâlesinin tahlil, tercüme ve tahkiki* [Analysis, translation, and critical edition of Ömer Çelebi's treatise on hadith methodology]. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 22(1), 541–575. (In Turkish)
- Al-Tamimi, A. H. S. (n.d.). *Al-manhaj al-amthal fi uṣul tahqiq al-makhtutāt qadiman wa ḥadithan* [The exemplary method in the principles of manuscript verification, ancient and modern]. Ihsanetwork.org. <https://www.ihsanetwork.org/conference/conference-proceedings/g5/ke6-1.aspx> (In Arabic)
- Bekiroğlu, H. (2019). *Yazma eserlerden kodikoloji'ye: Tahkike giriş* [From manuscripts to codicology: An introduction to critical edition]. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi-Cumhuriyet Theology Journal*, 23(2), 855–889. <https://doi.org/10.18505/cuid.604789> (In Turkish)
- Dayeh, I. (2019). *From Tashih to Tahqiq: Toward a history of the Arabic critical edition*. *Philological Encounters*, 4, 245–299. <https://doi.org/10.1163/24519197-12340072> (In English)
- Ghasemi Hamed, M. & Habibzadeh, F. (2026). *Ravesh-e noskheh-shenasi va tashih va tahqiq-e motoun-e Qurani va Hadisi* [Textual Criticism, Manuscript Studies, and the Editing and Research of Qur'anic and Hadith Texts]. *New Research in Islamic Humanities Studies*, 5 (9), 1–20. <https://doi.org/10.22034/api.2025.2027945.1021> (In Persian)
- Hossaini, M. (2010). *Taṣḥīḥ va tahqiq-e ketāb-e khaṭṭi-ye Majmue-ye Eteqadat va Akhlaq az Feyz-e Kashani* [Correction and verification of the manuscript «Collection of Beliefs and Ethics» by Fayz Kashani] (Master's thesis, Qom University). (In Persian) Kazakhstani National Electronic Library. (n.d.). *KazNEB*. <https://kazneb.kz/> (In Kazakh)
- Kurmanbaev, K. (2015). *Khusamuddin as-Syghnaqi enbekterindegi «Usul al-fiqh» iliminin lingvistikalıyq negizderi* [Linguistic foundations of the science of usul al-fiqh in the works of Khusamuddin al-Syghnaqi] (Doctoral dissertation, Nur-Mubarak Egyptian University of Islamic Culture). (In Kazakh)
- Manari, I. S. (2020). *Marāḥil tahqiq al-makhtut* [The stages of manuscript verification]. *Majallat al-Ulum al-Tarbawīyyah wa al-Dirasat al-Insaniyyah*, 8. (In Arabic)
- Mesallem, T. A. T., & Redin, M. Z. B. (2017). *Aham al-wajibat al-shar'īyyah wa al-daruriyyat al-ilmīyyah fi tahqiq al-makhtutat al-hadithīyyah wa dirasatiha* [Personal duties and academic requirements in investigating the manuscripts of Hadith and its studies]. *Al-Qanatr: International Journal of Islamic Studies*, 7(2), 46–70. (In Arabic)
- Most, G. W. (2016). *What is a Critical Edition?* In: Crostini, B., Iversen, G. and Jensen, B. M. (eds.) *Ars Edendi Lecture Series*, vol. IV. Pp. 162–180. Stockholm: Stockholm University Press. DOI: <http://dx.doi.org/10.16993/baj.g> (In English)
- Mysri, M. (2017). *Ma la yasau al-muḥaqqiq jahluhu* [What the verifier cannot afford to be ignorant of]. ISAM. (In Arabic)
- Özel, A. (1992). Bezzâzî. In *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Vol. 6, pp. 113–114). TDV Yayınları. (In Turkish)
- Yaran, R. (2009). Sıgnâkî. In *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Vol. 37, pp. 164–166). TDV Yayınları. (In Turkish)

Information about the authors:

Azamat Zhamashev (corresponding author) – PhD, Associate Professor, Senior Researcher at the Department of Religious and Cultural Studies, Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan, e-mail: azamat_zhamashev@mail.ru).

Ainura Kurmanaliyeva – Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Chief Researcher at the Department of Religious and Cultural Studies, Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan, e-mail: Ainura.Kurmanaliyeva@kaznu.edu.kz).

Ishak Bin Hj Suliaman – PhD, Professor at the Department of Al-Quran and Al-Hadith, University of Malaya (Kuala Lumpur, Malaysia, e-mail: ishakhs@um.edu.my).

Mustafa Celil Altuntaş – PhD, Associate Professor at the Faculty of Theology, Istanbul University (Istanbul, Türkiye, e-mail: mcaltuntas@istanbul.edu.tr).

Авторлар туралы мәлімет:

Жамашев Азамат Шутбаевич (жауапты автор) – PhD, қауымдастырылған профессор, аға ғылыми қызметкер, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Дінтану және мәдениеттану кафедрасы (Алматы, Қазақстан, e-mail: azamat_zhamashev@mail.ru).

Курманалиева Айнура Дүрбелінқызы – философия ғылымдарының докторы, профессор, бас ғылыми қызметкер, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Дінтану және мәдениеттану кафедрасы (Алматы, Қазақстан, e-mail: Ainura.Kurmanalieva@kaznu.edu.kz).

Сулиаман Исхак – PhD, профессор, Малайя университеті, Құран және хадис кафедрасы (Куала-Лумпур, Малайзия, e-mail: ishakhs@um.edu.my).

Алтунташ Мұстафа Желил – PhD, қауымдастырылған профессор, Стамбул университеті, теология факультеті (Стамбул, Түркия, e-mail: mcaltuntas@istanbul.edu.tr).

Сведения об авторах:

Жамашев Азамат Шутбаевич (автор-корреспондент) – PhD, ассоциированный профессор, старший научный сотрудник кафедры религиоведения и культурологии, Казахский национальный университет имени аль-Фараби (Алматы, Казахстан, e-mail: azamat_zhamashev@mail.ru).

Курманалиева Айнура Дүрбелиновна – доктор философских наук, профессор, главный научный сотрудник кафедры религиоведения и культурологии, Казахский национальный университет имени аль-Фараби (Алматы, Казахстан, e-mail: Ainura.Kurmanalieva@kaznu.edu.kz).

Сулиаман Исхак – PhD, профессор кафедры Корана и хадиса, Университет Малайя (Куала-Лумпур, Малайзия, e-mail: ishakhs@um.edu.my).

Алтунташ Мустафа Джелил – PhD, ассоциированный профессор факультета теологии, Стамбульский университет (Стамбул, Турция, e-mail: mcaltuntas@istanbul.edu.tr).

Received June 17, 2026

Accepted July 30, 2026

МРНТИ 13.71.91

<https://doi.org/10.26577/JOS202611837>

Г.Е. Надирова*, А.М. Муратбекова,
А.А. Джунисбаев

Евразийский научно-исследовательский институт
Международного казахско-турецкого университета имени Ходжи Ахмеда Ясави,
Алматы, Казахстан

*e-mail: gulnarermuratovna@gmail.com

ЦИФРОВИЗАЦИЯ ВОСТОЧНЫХ РУКОПИСЕЙ КАЗАХСТАНА И РЕИНТЕРПРЕТАЦИЯ ПИСЬМЕННОГО НАСЛЕДИЯ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

Интерес ученых и практиков к цифровым трансформациям в сфере изучения письменного наследия постсоветских стран продиктован активным внедрением цифровизации во многие сферы общественной жизни и теми колоссальными изменениями, которые она приносит. Цифровые технологии меняют не только формы и характер привычной деятельности, но и сложившиеся видение, ориентиры и оценки имеющегося знания, опыта и традиции.

Цель данного исследования состоит в том, чтобы проанализировать влияние цифровизации на состояние рукописного и архивного фонда Казахстана, и, в частности, на меняющуюся интерпретацию исторического и культурного наследия региона Центральной Азии. Цифровые практики активно внедряются в эту сферу, но теоретическое обоснование этим процессам предоставлено пока еще не в полной мере.

Объектом исследования являются тексты на восточных языках, освещающие взаимодействие представителей исламской культуры и учености средневековья в границах региона, а также более поздние источники, сообщающие об исторических событиях, политических фигурах и других компонентах исторической памяти в Казахстане. Предметом изучения являются непосредственно процессы цифровизации архивных и рукописных материалов, сложности и риски в их осуществлении.

Исследование использует междисциплинарный подход, методы качественного институционального анализа архивных систем с разными моделями обработки документов, методы текстового и количественного анализа фонда восточной литературы. Метод макрооценки текста позволил перенести внимание с традиционного смыслового анализа на функции и контекст создания документа. Изучение нормативно-правовых актов и государственных программ цифровизации Республики Казахстан дало понимание новой стратегии и инфраструктуры при трансформации архивных и рукописных фондов и их функций. Зарубежная научная литература по критическому архивоведению снабдила основными теориями и идеями для переоценки деятельности этих структур в условиях нациестроительства и формирования национальной идентичности в постсоветском пространстве.

Авторы пришли к выводу, что методологический плюрализм в процессе цифровой централизации необходим для поддержания баланса между интерпретациями общего интеллектуального наследия Центральной Азии и национальной истории Казахстана.

Ключевые слова: письменное наследие, рукописи на восточных языках, цифровизация, интеллектуальная среда, историческая память, реинтерпретация, Казахстан.

G.E. Nadirova*, A.M. Muratbekova, A.A. Junisbayev

Eurasian Research Institute, Khoja Akhmet Yasawi International Kazakh-Turkish University,
Almaty, Kazakhstan

*e-mail: gulnarermuratovna@gmail.com

Digitalization of Eastern Manuscripts of Kazakhstan and Reinterpretation of the Written Heritage of Central Asia

The interest of scholars and practitioners in digital transformations in the study of written heritage in post-Soviet countries is driven by the active implementation of digitalization in many areas of public life and the colossal changes it brings. Digital technologies are changing not only the forms and nature of traditional activities but also established visions, guidelines, and assessments of existing knowledge, experience, and traditions.

The aim of this study is to analyze the impact of digitalization on the state of Kazakhstan's manuscript and archival collections, and, in particular, on the evolving interpretation of the historical and cultural heritage of the Central Asian region. Digital practices are actively being introduced into this field, but a theoretical justification for these processes has not yet been fully provided.

The object of this study is texts in Eastern (Oriental) languages that illuminate the interactions between representatives of Islamic culture and medieval scholarship within the region, as well as later sources reporting on historical events, political figures, and other components of historical memory in Kazakhstan. The subject of the study is the direct processes of digitalization of archival and manuscript materials, the difficulties and risks in their implementation.

The study utilizes an interdisciplinary approach, employing qualitative institutional analysis of archival systems with different document processing models, and textual and quantitative analysis of the collection of Eastern literature. The macro-textual analysis method shifted attention from traditional semantic analysis to the functions and context of document creation. A study of the legal and regulatory frameworks and state digitalization programs of the Republic of Kazakhstan provided insight into the new strategy and infrastructure for transforming archival and manuscript collections and their functions. International scholarly literature on critical archival studies provided key theories and ideas for reassessing the activities of these structures in the context of nation-building and the formation of national identity in the post-Soviet space.

The authors concluded that methodological pluralism in the process of digital centralization is necessary to maintain a balance between interpretations of the shared intellectual heritage of Central Asia and the national history of Kazakhstan.

Keywords: written heritage, manuscripts in Eastern languages, digitalization, intellectual environment, historical memory, reinterpretation, Kazakhstan.

Г.Е. Надирова*, А.М. Муратбекова, А.А. Жүнісбаев

Қ.А. Ясауи атындағы ХҚТУ Еуразия ғылыми-зерттеу институты, Алматы, Қазақстан

*e-mail: gulnarermuratovna@gmail.com

Қазақстанның шығыс қолжазбаларын цифрландыру және Орталық Азияның жазба мұрасын қайта түсіндіру

Посткеңестік елдердің жазба мұрасын зерттеу саласындағы цифрлық трансформацияларға ғалымдар мен практиктердің қызығушылығы цифрландырудың қоғамдық өмірдің көптеген салаларына белсенді түрде енгізілуімен және оның орасан зор өзгерістерімен байланысты. Цифрлық технологиялар дәстүрлі қызметтердің нысандары мен сипатын ғана емес, сонымен қатар қалыптасқан көзқарастарды, ұстанымдарды, білімді, тәжірибе мен дәстүрлерді бағалау тәсілдерін де өзгертеді.

Зерттеудің мақсаты цифрландырудың Қазақстанның қолжазба және мұрағат коллекцияларының жағдайына, атап айтқанда, Орталық Азия аймағының тарихи және мәдени мұрасының дамып келе жатқан түсіндірмесіне әсерін талдау. Бұл салаға цифрлық тәжірибелер белсенді түрде енгізілуде, бірақ бұл процестердің теориялық негіздемесі әлі толық берілген жоқ.

Зерттеудің нысаны аймақтағы ислам мәдениеті мен ортағасырлық ғылым өкілдері арасындағы өзара әрекеттесуді көрсететін шығыс тілдеріндегі мәтіндер, сондай-ақ Қазақстандағы тарихи оқиғалар, саяси тұлғалар және тарихи жадтың басқа да компоненттері туралы хабарлайтын дереккөздер. Зерттеу пәні мұрағаттық және қолжазба материалдарын цифрландыру, сондай-ақ оларды енгізудегі күрделіліктер мен тәуекелдер.

Зерттеу пәнаралық тәсілді қолдана отырып, әртүрлі құжаттарды өңдеу модельдері бар мұрағаттық жүйелерді сапалық институционалдық талдау әдістерін және шығыс әдеби жинақтарының мәтіндік және сандық талдауын қолданады. Макромәтіндік талдау әдісі дәстүрлі семантикалық талдаудан құжаттарды жасау функциялары мен контекстіне назар аударды. Қазақстан Республикасының құқықтық және нормативтік базаларын және мемлекеттік цифрландыру бағдарламаларын зерттеу мұрағаттық және қолжазба жинақтарын және олардың функцияларын түрлендірудің жаңа стратегиясы мен инфрақұрылымын түсінуге мүмкіндік берді. Сыни мұрағаттық зерттеулер бойынша халықаралық ғылыми әдебиеттер посткеңестік кеңістіктегі ұлт құру және ұлттық бірегейлікті қалыптастыру контекстінде осы құрылымдардың қызметін қайта бағалаудың негізгі теориялары мен идеяларын ұсынды.

Авторлар Орталық Азияның ортақ интеллектуалдық мұрасын түсіндіру мен Қазақстанның ұлттық тарихы арасындағы тепе-теңдікті сақтау үшін цифрлық орталықтандыру процесіндегі әдіснамалық плюрализм қажет деген қорытындыға келді.

Түйін сөздер: жазба мұра, шығыс тілдеріндегі қолжазбалар, цифрландыру, интеллектуалды орта, тарихи жады, қайта түсіндіру, Қазақстан.

Введение

Функции государственных архивных и рукописных фондов как устоявшихся и традиционных институтов содержания и защиты информации с началом XXI века в значительной степени меняются, и особенно зримо этот процесс проявляется в странах, совершивших политический поворот в своем развитии в сторону обретения независимости и суверенитета. Заметную роль в этой трансформации играют волны цифровизации и глобализации, накрывающие все пространство современного мира. В частности, в Центральной Азии мы являемся свидетелями того, как одна из основных функций данных институтов – хранение информации – уступает приоритет другим, более актуальным в условиях строительства национального государства, а именно – функциям цифровизации письменного наследия, создания исторической памяти и исторического знания, реинтерпретации прошлого, участия в трансрегиональном и международном сотрудничестве. Напомним, что к письменному наследию востоковеды относят не только рукописи, письма и документы, но и старопечатные книги, литографии и ранние типографские издания. Изменяется не столько содержание документов и артефактов существующих хранилищ, сколько академическая и ценностная интерпретация этого содержания, которая имеет целью переосмысление прошлого в парадигме выстраиваемой постсоветской национальной идентичности и легитимации событий национальной истории.

Основная цель проведенного исследования – проанализировать, как цифровизация меняет способы репрезентации и реинтерпретации восточного рукописного наследия Центральной Азии.

Объект исследования – документы и рукописи на восточных языках, исламская ученость, эпистолярное наследие, научные тексты. Предметом изучения являются процессы цифровизации рукописных текстов, выработки государственной политики в деле сохранения исторического и культурного наследия и динамика реконфигурации исторических нарративов.

Особое внимание уделено вопросам конструирования политики памяти и интеллектуальных сетей Центральной Азии.

Обзор литературы

Вовлечение рукописных и архивных фондов в процесс нациестроительства вписывается в рамки теории Брубейкера (Brubaker, 1996), который убедительно показал, как некоторые постсоветские государства активно формируют националистические идеологии и ради этого перестраивают свои исторические нарративы таким образом, чтобы они не только укрепляли позиции титульной нации, ее языка и истории, но определяли, что считать национальным прошлым и какие события на новом этапе развития общества становятся ключевыми (Brubaker, 1996).

Пьер Бурдьё подводит нас к пониманию того, что современные цифровые хранилища и фонды становятся частью государственной инфраструктуры для аккумуляции символической власти (Bourdieu, 2014). Именно государство определяет архивную политику, которая осуществляет перераспределение символического капитала через принятие решений о легитимации конкретных исторических фактов, текстов, событий и интерпретаций.

Ян Ассман предлагает нам другую продуктивную идею, важную для данного исследования, – рассматривать архивы и рукописные центры как институты, формирующие и передающие культурное наследие и память, отвечая таким образом на вопрос – зачем обществу нужны культурные институты? (Assmann, 2011). Он объясняет, что долговременная память является основой коллективной идентичности, а такие институты как архивы, музеи, библиотеки являются носителями культурной памяти. С точки зрения институциональной теории Дугласа Норта, институты представляют собой «правила игры», определяющие социальные практики и формы взаимодействия (North, 1990). В этом смысле работа, связанная с письменным наследием, включает в себя формальные нормы, то есть законы об архивных и рукописных фондах, нормативы хранения, процедуры рассекречивания, организационные структуры (государственные архивы, комитеты, ведомства), процедуры доступа, практики каталогизации и отбора, механизмы регулирования исторической информации.

В рамках этих «правил игры» центры редких книг и рукописей становятся механизмом

распределения доступа к наследию, и пространством циркуляции знаний, а также частью более широкого национального повествования о прошлом: через механизмы хранения, описания и публичного доступа формируется институционально признанная модель исторического наследия. Для Казахстана это означает, что развитие книжных и рукописных фондов письменного наследия определяется не только Законом «О Национальном архивном фонде и архивах» (Republic of Kazakhstan, 1998) и государственными программами цифровизации (National Archive of the Republic of Kazakhstan; Foucault, 1972), но и профессиональными нормами, сложившимися практиками комплектования, описания, оцифровки и предоставления доступа к документам и рукописям.

Важное значение для осуществляемого анализа имеет и концепция Мишеля Фуко, рассматривавшего архив как систему, определяющую условия возможности высказывания. В такой интерпретации архивные и рукописные практики – это не пассивное собирание документов, а режим производства знания (Cook, 2013). Соответственно, вопрос заключается не только в том, какие документы рукописного наследия сохраняются, но и в том, какие интерпретации становятся легитимными, какие сюжеты включаются в национальный нарратив и какие идеи и формы фиксации исторических событий получают институциональное признание.

В рамках культурной памяти (memory studies) рукописные центры и архивы рассматриваются как ключевой механизм формирования коллективной памяти и национальной идентичности, таким образом легитимируются представления об историческом прошлом (Assmann, 2011; Khalid, 1998). Особенно актуальным данный подход становится для постсоветских обществ Центральной Азии, где данные культурные институты участвуют в переосмыслении средневекового и советского прошлого и конструировании новых моделей исторического наследия. Однако, во избежание редукционизма, мы должны принять во внимание и даже опираться в своем анализе на крайне важную идею Адиба Халида о том, что было бы ошибкой считать Центральную Азию просто совокупностью национальных культур. В течение всего средневековья выделить казахскую, узбекскую, или киргизскую интеллектуальную историю было

невозможно, поскольку таких сообществ еще не существовало (Pickett, 2020).

Исторически значительная часть культурного, и, в частности, письменного наследия населения Центральной Азии формировалась в трансрегиональном интеллектуальном пространстве. Географически это пространство включало в себя различные города и территории, в том числе Бухару, Самарканд, Туркестан, Казань, Оренбург и степные районы Казахстана (Pickett, 2020; Khalid, 2007). Путем тщательного анализа Пикетт на огромном количестве материалов доказывает процесс взаимодействия ученых, медресе, рукописей и циркуляцию текстов между Бухарой, степью, Хивой и другими центрами. Он фактически описал пространство распространения знаний и формирование трансрегиональной сети интеллектуальной жизни региона, охарактеризовав исламскую ученую культуру как выходящую за рамки национальных государств (Khalid, 2007).

Цель данного исследования состоит в том, чтобы выяснить, в какой степени работают указанные теории и концепции в репрезентации письменного наследия и региональной истории Центральной Азии в рамках современной цифровизации восточных текстов, определить наличие локальной специфики, которая способна изменить как масштабы, так и качественное воплощение перемен.

Материалы и методы

Исследование проведено на основе междисциплинарного подхода к качественному институциональному анализу советской и постсоветской систем создания архивных и рукописных документов. Применяются методы качественного анализа разных моделей обработки документов, методы текстуального и количественного анализа фонда восточной литературы. Применение метода макрооценки Терри Кука (Macroappraisal) позволило перевести фокус оценки бумажного архивного рукописного документа с текста на структуру, функции и контекст деятельности создателя документа, что является более продуктивным и концептуальным подходом, нежели традиционный анализ (Assmann, A., 2011). Изучены нормативно-правовые акты и государственные программы цифровизации Республики Казахстан, а также научная литература

по рукописному наследию и критическому архивоведению.

Результаты и обсуждение

Постсоветская трансформация архивных и рукописных фондов

Понятие архива и рукописного центра в современной гуманитарной науке давно вышло за пределы узкого понимания этих учреждений как места для аккумуляции различного рода документов. Эти структуры и их регламентированная новыми нормами деятельность сфокусированы на генерировании исторического знания нового формата.

В переоценке советского периода своего развития центральноазиатские сообщества опираются на работу этих фондов. Политические перемены в процессе обретения и укрепления независимости кардинально изменили границы деятельности архивов и рукописных центров. Идеологический прессинг 20х-30х годов прошлого века закрывал частично или полностью возможности изучения многих «чуждых» источников в виде рукописей и книг, особенно религиозного содержания, тем более на арабском языке или в арабской графике (Cook, 2005). Большинство подобных текстов были изъяты из библиотек при медресе или у частных лиц, оставались неизученными в хранилищах, и их «биография» при этом, то есть авторство, история создания, переписывания, перемещение и другие данные безвозвратно терялись.

После распада СССР начинается постепенная трансформация этой модели. Были приняты новые законы и стандарты архивирования, регламентировавшие переход к цифровым репозиториям, изменилась политика доступа к этим ценным источникам. Одним из наиболее значимых процессов становится рассекречивание ранее закрытых фондов, перевод и включение документов в научный и общественный оборот.

Тем не менее, данный процесс нельзя интерпретировать как полную либерализацию доступа. В отличие от более фрагментарных и институционально неоднородных моделей открытия фондов в ряде постсоветских государств, казахстанский случай характеризуется более централизованным участием государства в формировании цифровой инфраструктуры культурного наследия. При этом современная система Казахстана сохраняет черты институциональной зависимости от советского наследия через бюро-

кратическую структуру, высокий уровень централизации, режим ограничения доступа к части документов, значительную роль государства в определении приоритетов архивной политики.

Однако одновременно наблюдаются и элементы институционального разрыва, а именно, переоценка советского прошлого, изменение символического статуса архивов и рукописных коллекций, расширение публичности и вовлечение их в политику реинтерпретации, а порой и реконструирования национального наследия (DeWeese, 2016; Kundakbayeva, 2016). Можно констатировать, что постсоветская система переформатирования культурного наследия реализуется как гибридная модель, сочетающая элементы советской институциональной преемственности и новые формы цифровой и символической модернизации.

В постсоветский период архивы начинают играть принципиально новую роль в процессе формирования национальной идентичности.

Историческое наследие становится одним из ключевых ресурсов процесса нациестроительства, а архивные и рукописные фонды механизмом институционального закрепления этого процесса (DeWeese, 2016; Schwartz, 2002). Историческая рукописная культура в постсоветской Центральной Азии наделяется функцией легитимации исторических нарративов, связанных с государственностью, при этом переосмысление архивных документов и рукописного наследия изменяет существующие представления о системах власти и управления, исторических судьбах народов и личностей и культурной преемственности (DeWeese, 2016; Kundakbayeva, 2016; Schwartz, 2002).

Особое значение приобретают темы культурного наследия тюркской и исламской цивилизаций, истории кочевых обществ, отношений с Российской империей, истории Великого шелкового пути, политических репрессий и других чувствительных вопросов региональной истории. Поскольку многие тексты выполняют роль символических доказательств исторической непрерывности и государственности, они легитимизируют культурные и исторические нарративы (Kundakbayeva, 2016).

Например, в официальном дискурсе последних лет по теме Золотая Орда просматривается несколько новых принципиальных подходов.

Во-первых, государство начинает рассматривать историю уже не как второстепенную гуманитарную сферу, а как элемент стратегиче-

ской инфраструктуры идентичности. Государство начинает активно инвестировать в производство исторического знания (Foucault, 1972; Cook, 2013).

Во-вторых, в официальных выступлениях чувствуется стремление встроить Казахстан в более широкую евразийскую историческую рамку. В выступлениях Президента К.-Ж. Токаева Центральная Евразия представляется как важнейшее историческое пространство со своей политической и интеллектуальной историей, наследием и традициями. Улус Джучи (Золотая Орда) рассматривается в качестве наиболее значительного этапа формирования государственности в условиях кочевой цивилизации Великой степи. Это позиция подтверждает тезис Пикетта о том, что средневековые архивы и рукописи Центральной Азии невозможно разделить по современным национальным границам. Фактически государственный дискурс диктует необходимость проведения транснациональных исследований, работы с зарубежными фондами, цифровой репатриации рукописей, реконструкции региональных интеллектуальных сетей.

И в-третьих, в официальном информационном пространстве последних лет история начинает оцениваться как вопрос суверенитета, международной репрезентации, символического влияния, и контроля над интерпретацией прошлого. Эта позиция напрямую связана с вопросом о цифровых архивах. Если государство начинает воспринимать историю как стратегический ресурс, то письменное наследие получает новый статус, цифровизация становится политически значимой, контроль над данными усиливается, и возрастает роль институтов памяти.

Усиление внимания к наследию Улуса Джучи и средневековой истории Центральной Евразии на государственном уровне явственно свидетельствует о возрастающей роли исторического знания и институтов памяти в формировании современной символической политики Казахстана. В этом контексте архивные и рукописные фонды приобретают значение не только научных, но и стратегических культурных институтов.

Подготовка к оцифровке восточного фонда

Прежде чем приступить к цифровизации рукописных и архивных фондов Ғылым Ордасы команда экспертов проводит важную и крайне скрупулезную работу по инвентаризации, каталогизации и оценке имеющейся литературы, в частности, в отделе редких книг, рукописей

и национальной литературы Фонда литературы на восточных языках. По предварительным данным, общее количество единиц хранения в нем приблизительно оценивается в 10 тысяч. В Таблице ниже приведены данные по языкам и количеству редких книг и рукописей, однако, с учетом продолжающейся работы по описанию текстов, количество и соотношение единиц хранения может измениться.

Таблица 1

Языковой состав Фонда литературы на восточных языках (книги и рукописи)

Язык	Количество
Азербайджанский	155
Арабский	1396
Арабские рукописи	73
Пушту	39
Башкирский	142
Татарский	1992
Уйгурский	1213
Фарси	503
Рукописи на фарси	63
Таджикский	62
Каракалпакский	8
Киргизский	356
Китайский	16
Крымскотатарский	71
Малайский	7
Монгольский	1
Ойратский	1
Курдский	7
Урду	161
Чагатайский	57
Чагатайские рукописи	24
Языки Кавказа и Дагестана	26
Турецкий	530
Туркменский	61
Узбекский	274
Всего (неказахские источники)	7179
Казахский	Около 3000

Из данной таблицы можно сделать несколько интересных выводов. Значительное количество текстов на арабском, татарском, уйгурском, фарси, турецком, узбекском и других

языках свидетельствует о многообразии традиций и дискурсов в исламско-тюркском культурном пространстве региона. Это многоязычие также показывает, что интеллектуальная среда – потребители и создатели данной литературы – пользовались в процессах обучения сразу несколькими языками. Таким образом, речь идет не только о казахоязычной книжной традиции. Данные подтверждают, что арабский является языком Корана, хадисов, фикха, и других богословских наук, персидский чаще служил языком литературы и суфизма, в тюркской письменной культуре популярным был чагатайский язык. Большое количество книг и рукописей на арабском языке указывает на то, что, несмотря на наличие переводов, арабоязычные тексты были востребованы, читались и понимались в местной образовательной среде, которая благодаря этому осознавала себя частью глобальной уммы, исламского сообщества.

Очень важную функцию выполнял татарский язык (около 2000 единиц в коллекции), именно на нем в основном печатались мусульманская литература конца XIX – начала XX века в Казани и, как мы видим, чрезвычайно активно распространялась среди казахов. Наличие уйгурских и турецких текстов свидетельствует, что границы, в которых осуществлялось движение знаний, идей и источников учености, выходили за пределы пространства Центральной Азии и достигали Восточного Туркестана и османского мира.

Языки восточных рукописей и книг, содержащихся в Фонде, указывают на полилингвальный характер образовательной и интеллектуальной среды Центральной Азии и даже шире – Евразии, внутри которой шли активные процессы напряженного культурного обмена науками, литературой, практиками исламского образования. Цифровизация этих источников даст возможность проследить и описать существовавшие культурные и исторические сети, предоставит важный эмпирический материал для востоковедческих мультидисциплинарных исследований.

Работа с текстами на восточных языках или с использованием восточных графических систем, например, с арабографическими текстами, представляет специфические трудности для исследователя. Курсивный характер арабского письма, сложные формы символов и эстетические методы каллиграфии усложняют обнаружение и распознавание текста.

Рисунок 1

Титульный лист старопечатной книги в арабской графике *مراح الارواح* («*Marāḥ al-Arwāḥ*») – классический арабский учебник по морфологии (*сарф*)

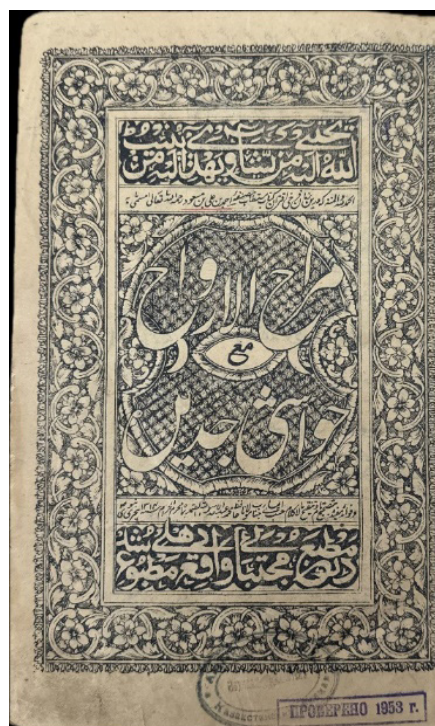

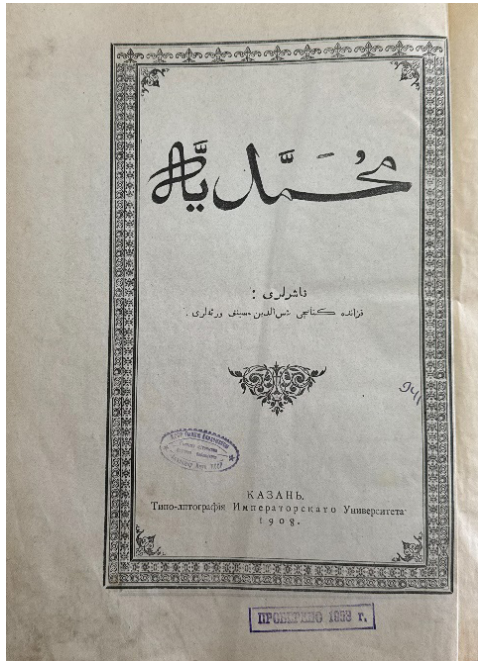
Рисунок 2

Литографическое издание «*Haft Awrang*» Джамии на персидском языке, отпечатанное в Ташкенте (составление/перепiska – 1914, 1331 г.х.)

Рисунок 3

«Мухаммадия» – знаменитый религиозно-этический труд, написанный османским богословом XV века Мухаммадом Челяби. Татарское религиозно-дидактическое издание типографии Каримовых (Казань, 1908).

Представленные на рисунках 1,2,3 титульные листы трех литографических изданий, отпечатанных с рукописных оригиналов, свидетельствуют о специфическом характере Фонда восточной литературы и той среды, в которой он формировался. Каждая из этих книг является значимой для книжной культуры Казахстана.

Первая из книг – Maḥāḥ al-Arwāḥ, известный арабский учебник по морфологии, широко использовался в медресе многих мусульманских стран. Этот факт дает понимание того, что в казахской степи классический арабский язык изучался по тем же программам и книгам, что и в культурных столицах ислама, и, следовательно, мог служить инструментом общения в научной и религиозной среде повсеместно.

Следующее произведение – Naft Awrang выдающегося суфийского поэта и философа Маулави Джамии (1414-1492) – представляет читателям образец персидской культуры, которая «вросла» в тюркский мир и служила образцом на протяжении нескольких столетий.

Трактат Мухаммадия давал учащимся жизнеописание Пророка и основы богословия, благодаря нравственным постулатам был крайне востребован в многочисленных медресе России

и Центральной Азии. Многократно перепечатывался в Казани.

Три книги воплощают три тенденции письменного наследия – классическую языковую, литературно-художественную и этически-богословскую традиции, если судить по направленности и содержанию, и арабскую, персидскую и тюркско-татарскую, если оценивать с точки зрения культурного пространства. В совокупности они составляют ядро интеллектуального дискурса и образованности Центральной Азии. Будучи оцифрованными, эти книги дадут исследователю метаданные – важную и многоаспектную информацию не только о содержании, авторстве, целеполагании каждого из произведений, но и дополнительные не менее значимые характеристики – арабографические паттерны, технологии печати, наименования и местоположения издательств, пути распространения книжной культуры, складывающиеся интеллектуальные сети взаимодействия и взаимовлияния.

Необходимо отметить, что на предварительном этапе создания электронного корпуса рукописей исследователь должен помимо материальных и графических характеристик описать содержание конкретной рукописи или книги и ее историю. Подобный подход к созданию электронного корпуса, в частности, описывается в фундаментальной работе «Сравнительное изучение ближневосточных рукописей» (Bausi, 2015: 531). Эти трудности делают описание и интерпретацию текста вручную трудоемким и длительным процессом, особенно учитывая, что приходится работать с многоязычными и разнообразными по шрифтам текстами. Различия в стилях письма и каллиграфических приемах могут быть очень значительными. Данная эпистемологическая практика зависит от многих факторов. Эксперту приходится выполнять одновременно роль археографа, текстолога, историка литературы, лингвиста, источниковеда.

Во многих арабографических документах текст пишется куфическим или скорописным арабским шрифтом, часто меняет направление, имеет плотные переносы и примечания на полях, что затрудняет каталогизацию и оцифровку (Alqahtani, 2025). Не все рукописи имеют классические колофоны, даты, имена авторов и переписчиков иногда отсутствуют, либо зашифрованы с помощью буквенного счета (абджад). Иногда отсутствуют сами титульные листы, и определить авторство и другие данные текста становится серьезной проблемой. В этом слу-

чае проводится сложный источниковедческий и исторический анализ, поиск зацепок внутри самого текста. Анализируются бумага и чернила, что иногда позволяет установить примерное время и регион создания, упоминание исторических событий, реальных личностей, либо географических названий, которые также могут указывать на возможных авторов. Рукописи могут иметь маргинальные записи (хашия) – комментарии, пометки, сделанные разными почерками, что затрудняет их отделение от основного текста.

Одной из сложных текстологических проблем являются конволюты – множественные тексты под одной обложкой, что встречается в арабской культурной традиции довольно часто, при этом, как правило, тексты объединяются несмотря на очень разные темы – религиозные, научные, учебные.

Это могло объясняться как стремлением к экономии материалов переплета, так и желанием владельцев сохранить нужные им знания или объединить тексты личной библиотеки ученого. Владельцы объединяли под одной обложкой комментарии, грамматические правила, астрономические вычисления или хадисы по принципу их практической значимости для конкретного читателя. В медресе преподаватели и студенты создавали так называемые баязы (универсальные рабочие тетради-сборники), куда включались выдержки из разных фундаментальных трудов для ежедневного использования, что также формировало конволюты (Manuscript Book in the Culture of the Peoples of the East, 1987).

Наличие рабочих тетрадей (баяз) и конволютов свидетельствует об академическом характере коллекций Фонда, или как минимум той его части, которая состоит из частных собраний отдельных лиц, на это указывают и фотографии титульных листов книг, приведенные выше. Это означает, что многие тексты могли быть принадлежностью учеников или студентов мусульманских учебных заведений, либо мударрисов и имамов и были предназначены для практики преподавания и чтения в казахских медресе конца XIX – начала XX века. Эти источники косвенным образом указывают на интенсивную интеллектуальную жизнь мусульманских сообществ казахской степи позднего средневековья. Это может также означать, что традиционные медресе этого региона были центрами фундаментального образования. По-видимому, в них изучались не только богословские дисциплины, но и сопутствующие исламские науки, а также фило-

логия, логика, философия и другие дисциплины. Этот комплекс знаний готовил из учеников образованный круг людей, задачей которых было религиозно-культурное развитие будущей казахской нации. Этот процесс отчасти был остановлен революционными событиями в России в 1917 году.

Корпус редких книг и рукописей фонда восточной литературы на арабском, персидском, чагатайском и тюркских языках, по информации работающих в нем сегодня экспертов, содержит в себе исламские классические тексты, сочинения общетюркского культурно-исторического дискурса, а также локальные произведения (хроники, письма, шежере). Содержание этих коллекций демонстрирует процесс формирования сложной, многоуровневой идентичности, включавшей религиозный (исламский), культурно-цивилизационный (в рамках тюрко-мусульманского мира) и локально-этнический (казахский) слои.

Таким образом, казахская религиозная интеллигенция была вовлечена в единое культурное исламское образовательное пространство центральноазиатского региона, свидетельством чему являются коллекции из собрания фонда восточной литературы Ғылым Ордасы.

Проблема региональной взаимосвязанности истории Центральной Азии

Одним из наиболее сложных методологических вопросов исторического дискурса становится проблема интерпретации средневековой истории Центральной Азии в рамках современных национальных границ.

Современные государства региона во многом строят собственные исторические нарративы через процессы национализации прошлого. Однако средневековые политические и культурные пространства Центральной Азии, как выявили ДеВиз и Халид в своих фундаментных работах по истории мусульманской культуры в регионе, носили общий трансрегиональный характер (Kundakbayeva, 2015; Khalid, 2007). Пикетт и Халид всесторонне проанализировали функционирование устойчивой сети исламской учености, объединявшей деятельность и образовательные практики улемов и их последователей на обширных территориях Дешт-и Кыпчака, Мавераннахр, Могулистана, Чагатайского улуса, Золотой Орды и Степи (Khalid, 2007; Assmann, A., 2011). «Джами ат-таварих» Джалаири, «Тарих-и Рашиди» Дулати, Бабурнаме и «Шежире-и түрк» Абулгази, наиболее

известные средневековые трактаты, были созданы в разных политических и географических районах Центральной Азии. Однако эти фундаментальные труды очень быстро стали популярными на обширных территориях исламского мира через переписчиков, медресе, ученых-полимавов. Рукописные списки свободно распространялись на всем интеллектуальном пространстве Центральной Азии. Этот факт свидетельствует, что письменное наследие и культура региона не могут определяться в соответствии с современными государственными границами, поскольку средневековые манускрипты и интеллектуальные традиции создавались и формировались внутри общего цивилизационного поля. Среду для функционирования письменного наследия, циркуляции знаний и передачи текстов из одного культурного центра в другой создавали ученые-энциклопедисты и «искатели знаний», как называли путешествующих студентов, концентрировавшихся обычно вокруг медресе или библиотек. Цифровой архив с большей эффективностью может справиться с задачей фиксации и обработки данных многогранной интеллектуальной среды, чем традиционный архив, и избежать его стратегии стандартизации и упрощенной репрезентации, при которых многие аспекты и детали сложного историко-культурного контекста не замечаются. Рассмотрение всей совокупности объектов в рамках сугубо национальных стирает их полифоничность и разнообразие. Сужение потока истории в национальные рамки сужает и горизонты видимости трансрегионального цивилизационного пространства, в котором процветала уникальная среда учености и образованности центральноазиатского культурного ареала (Assmann, A., 2011). В подобных условиях рукописи и архивные материалы постепенно утрачивают статус общего культурного наследия и превращаются в объекты конкурирующих национальных нарративов.

Риски подобной монополизации заключаются в постепенной редукции культурно-исторической полифонии Центральной Азии. Регион, формировавшийся через мобильность, многоязычие, перекрестные идентичности и сетевые формы интеллектуальной жизни, начинает представляться как совокупность линейных и изолированных национальных историй. В результате даже цифровая стандартизация может привести не только к техническому упрощению архивного материала, но и к изменению самой эпистемологической модели понимания прошлого.

Цифровизация не должна повторять ошибок традиционной систематизации, категоризации, реестрирования, напротив, цифровая инфраструктура должна менять масштабы и сам способ существования исторической памяти.

Следует понимать, что переосмысление рукописного наследия не отменяет национальных исторических нарративов. Здесь включается иной механизм – история одного этноса или государства вписывается в более широкий цивилизационный контекст всего региона. Другими словами, цифровизация меняет не содержание национальной истории. Она высвечивает более глубокий и разнообразный исторический и культурный ландшафт, переформатирует инфраструктуру исторического знания, расширяет его горизонты и, следовательно, его понимание и оценку. Описание рукописи в цифровых каталогах, если при этом фиксируются обстоятельства ее создания и переписывания, автор и его окружение, цепочки взаимосвязей и особенности культурного круга вплоть до школы каллиграфии и стиля, все эти метаданные влияют на то, какие исторические категории становятся видимыми для исследователей.

Реинтерпретация средневекового наследия

Если следовать подходу Фуко, архив представляет собой исторически изменяющийся режим производства знания. Но если отойти от узкого понимания этой структуры (как государственные фонды XX века) к длительной исторической инфраструктуре знания, то логически возникает вывод о том, что средневековые рукописи являются предшественниками современного архивного института. В этом смысле рукописи – будь то генеалогические записи, хроники или исламские эпистолярные тексты, хранящиеся в казахстанских фондах, могут рассматриваться как ранние формы институционализации памяти. Фактически рукописная культура выполняла функции закрепления памяти, легитимации власти, передачи интеллектуальной традиции и формирования символического капитала элит (North, 1990; Assmann, 2011).

Институционально эти тексты хранили сведения о династиях, родах, событиях, легитимизировали статус правителей, поддерживали язык власти (арабский, персидский или чагатайский), контролировали элитный доступ к знаниям. Следовательно, их можно определить как ранние формы институционализации наследия и памяти.

Что происходит с этими текстами, точнее с их интерпретацией сегодня?

Реинтерпретация рукописного наследия может быть описана как дискурсивный поворот, то есть, тексты переосмысливаются в национальном ключе, при этом меняется язык описания (например, с чагатайского на казахский), перевод становится актом институциональной трансформации знания, и, наконец, формируется новый исторический нарратив.

Приведем пример такого дискурсивного поворота. Знаменитое письмо Абылай-хана сибирскому губернатору Денису Чичерину, написанное в 1780 году (Yerofeyeva, 2014), хранившееся в Государственном архиве Омской области (фонд «Пограничные дела»), рассматривалось российскими экспертами как образец административной переписки колониального периода. Сегодня этот рукописный документ на *тюрки* в казахстанском контексте становится одним из важных элементов национального исторического дискурса. Содержание и контекст письма помогают изменить статус и функцию документа и реконструировать реальную картину казахской государственности XVIII века, дают основания для переосмысления истории, где казахские правители выступают как полноправные участники международного права.

Абылай-хан сообщает, что оставляет вместо себя официальным представителем своего старшего сына – Уали-султана. Он просит губернатора в случае возникновения любых ситуаций, касающихся взаимоотношений между русским и казахским народами, направлять известия и вести дела именно через Уали-султана.

С целью соблюдения сложившегося порядка и законности хан просит губернатора придерживаться «шариата» (в данном контексте – установленных законов, правил и соглашений) в отношениях между двумя народами так же, как это делалось раньше. В письме содержится просьба не лишать их (казахскую сторону) своего благоволения и милости ради сохранения покровительства и добрых отношений.

Сообщение Абылай-хана о том, что в землях, которыми он правит, царят мир и спокойствие, также имеет целью легитимацию его власти, демонстрацию с его стороны необходимых для этого способностей и навыков, и логически подводит к мысли о том, что его авторитет распространится и на его сына. Поэтому, предлагая Уали-султана в качестве своего преемника, он не сомневается в согласии российского губер-

натора. Контекст и стилистика письма, хранящегося в российском архиве, но доступного в цифровой репрезентации в Казахстане, позволяют интерпретировать его как укрепление статуса Абылай-хана и претензию на суверенитет. Личные качества и биография хана, известные казахстанским исследователям по другим источникам, подтверждают данную интерпретацию.

Электронные каталоги нового поколения

В Казахстане также активно развиваются цифровые базы данных, посвященные отдельным историческим темам. Существенное внимание уделяется репрессиям сталинского периода; истории депортаций, участникам Второй мировой войны, деятелям движения Алаш, исламскому наследию, архивам независимого Казахстана. Подобные базы данных имеют не только научное, но и общественно-политическое значение.

Для международного исследовательского сообщества особый интерес представляет работа по возвращению и цифровому копированию зарубежных архивных материалов, связанных с историей Казахстана. Казахские ученые сотрудничают с архивами России, Турции, Китая, Египта, Узбекистана, Германии, Франции и других стран. В рамках этих проектов создаются цифровые копии рукописей, дипломатических документов, карт и редких публикаций, связанных с историей степного региона и мусульманских сообществ Центральной Азии.

Тем самым историческая политика начинает выполнять функцию символического национального проекта, связывающего государственность, историческую преемственность, письменное наследие и современную идентичность Казахстана.

Важную роль начинают играть и электронные каталоги нового поколения. Если традиционные архивные описи были ориентированы преимущественно на профессиональных архивистов, то современные цифровые каталоги стремятся быть более доступными для исследователей, студентов, журналистов, преподавателей, широкой общественности. Технически наиболее оснащенным на сегодняшний день является Архив Президента РК, где можно применить не только полнотекстовый поиск, воспользоваться мультязычными интерфейсами, но и обнаружить разнообразные метаданные

Многие платформы постепенно внедряют полнотекстовый поиск, мультязычные интерфейсы, цифровые метаданные с интерактивны-

ми элементами и визуализацией (Seksenbayeva, 2021).

Редкие фонды на восточных языках предоставляют более подробную информацию по рукописям, позволяющую составить представление о текстах гораздо более информативное, чем прежде, в том числе сведения о владельцах и переписчиках, маршрутах перемещения. Разрабатываются отдельные проекты с содержанием, близким по направлению к исследованиям интеллектуальной истории региона (e-memory.kz).

В мировой практике электронные каталоги нового поколения достаточно хорошо разработаны и доказывают свою необходимость и эффективность при изучении сложных культурно-исторических явлений, в том числе на страновом и региональном уровнях.

Следует признать, что казахстанские цифровые ресурсы в сфере рукописного и исторического и культурного наследия пока находятся на полпути к мировым образцам. Та модель, которая работает сегодня, может быть определена как переходная между классическими и высокотехнологичными расширенными каталогами. Есть пилотные проекты типа «Interactive map» на e-memory.kz и Central Asia's Gulag: Mapping and managing penal heritage in Kazakhstan в проекте Назарбаев университета, но оба они посвящены политической истории XX века (e-memory.kz; Nazarbayev University, 2023).

Учитывая, с одной стороны, скромные финансовые и технические возможности некоторых архивных учреждений, небольшое число архивистов со знанием восточных языков и графики (напомним, что одна рукопись может содержать тексты, написанные на разных языках – арабском, персидском, тюрки, чагатайском, и др.), ограниченное владение навыками цифровой обработки текстов, и традиционные проблемы кодикологии, а с другой стороны, стратегический интерес государства в быстром развитии нациестроительства и переоценке национальной истории, можно предположить продолжительное, хотя и неравномерное, инвестирование в пересмотр исторических нарративов и стремление осветить региональный ландшафт интеллектуального наднационального сообщества Центральной Азии, используя возможности цифровизации.

Наиболее важным изменением становится трансформация самого режима *исторической видимости*. В цифровую эпоху все большее значение приобретают механизмы селективной

оцифровки, алгоритмического ранжирования, системы метаданных, цифровые связи между документами и различные методы визуализации исторической информации.

Кроме того, оцифровка письменного наследия требует значительных ресурсов, поэтому неизбежно возникает вопрос приоритетов – какие фонды и документы сканируются в первую очередь, какие материалы и источники получают цифровую репрезентацию. В результате цифровое пространство архивных и рукописных фондов никогда не является полностью нейтральным и не всегда – технически обеспеченным.

Заключение

Трансформация архивных и рукописных фондов в Центральной Азии представляет собой сложный многоуровневый процесс институционального изменения. Данные учреждения постепенно перестают быть исключительно техническими институтами сбора документов и служат пространством переосмысления письменного наследия, механизмом легитимации исторического знания.

Особое значение приобретают процессы цифровизации, поскольку они изменяют не только традиционные формы работы с данными, но и саму структуру доступа к историческому знанию. В условиях цифровой централизации возникает необходимость критического осмысления алгоритмических механизмов отбора, селективной оцифровки, рисков семантического единообразия, проблемы интерпретации сложной трансрегиональной истории.

Главный вызов XXI века заключается не только в сборе и фиксации документов и рукописей, но в сохранении методологического плюрализма исторического знания в условиях растущей цифровой централизации, что подразумевает особое внимание и подходы к поддержанию баланса между интерпретациями общего трансрегионального интеллектуального наследия Центральной Азии и национальными историями Казахстана и окружающих государств.

На основе обновляющегося исторического контекста и в рамках сознательного отбора письменные памятники на восточных языках постепенно включаются в процессы цифровизации и влияют на понимание прошлого в его историческом и культурном дискурсах. Из исторического источника советского периода рукописи превращаются в элементы национального наследия на

современном этапе и прочитываются благодаря процессу цифровизации в новом ракурсе и с глубоким осознанием как изменчивости, так и преемственности реальности окружающего мира.

Реинтерпретация письменного наследия не просто позволяет, но требует легитимации определенных нарративов, которые признаются общественно значимыми сегодня. Оцифровка рукописей и документов и все сопутствующие процедуры цифровизации укрепляют инфраструктуру данной сферы и эффективно работают на принятие и распространение согласованных версий и оценок, наполняя новыми смыслами и знаниями историческую память и закрепляя статус национального и регионального наследия. Такая модель утверждения исторического знания выглядит значительно сильнее, чем ранее существовавшие традиционные механизмы.

Фонд восточной литературы Ғылым Ордасы должен быть осмыслен как важная часть историко-культурного наследия. Палеографический, кодикологический и текстологический анализы содержащихся в нем редких книг и рукописей

могут существенно обогатить интеллектуальную историю Центральной Азии и Казахстана и внести заметный вклад в междисциплинарные востоковедческие исследования.

Данная статья подготовлена в рамках финансирования ПЦФ «BR28712621 Рукописное наследие Казахстана: реестрирование, реставрация, научная каталогизация, оцифровка и комплексные кодикологические исследования» Комитетом науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан.

Вклад авторов

1-автор: Концептуализация, Методология, Исследование, Написание текста – рецензирование и редактирование.

2-автор: Курирование данных, Формальный анализ, Визуализация, Написание текста – рецензирование и редактирование.

3-автор: Концептуализация, Администрирование проекта, Написание текста – рецензирование и редактирование.

References

- Assmann, A. (2011). *Cultural memory and Western civilization: Functions, media, archives*. Cambridge University Press.
- Assmann, J. (2011). *Cultural memory and early civilization: Writing, remembrance, and political imagination*. Cambridge University Press.
- Alqahtani, A., & Alfahmi, S. (2025). *System for detection and recognition of historical Arabic manuscripts*. <https://doi.org/10.21203/rs.3.rs-5936450/v1>
- Bausi, A. (Gen. Ed.). (2015). *Comparative Oriental manuscript studies: An introduction*. COMSt. Hamburg.
- Bourdieu, P. (2014). *On the state: Lectures at the Collège de France (1989–1992)*. Polity Press.
- Brubaker, R. (1996). *Nationalism reframed: Nationhood and the national question in New Europe*. Cambridge University Press.
- Cook, T. (2005). Macroappraisal in theory and practice: Origins, characteristics, and implementation in Canada, 1950–2000. *Archival Science*, 5(2–4), 101–161. <https://doi.org/10.1007/s10502-005-9010-2>
- Cook, T. (2013). Evidence, memory, identity, and community: Four shifting archival paradigms. *Archival Science*, 13(2–3), 95–120. <https://doi.org/10.1007/s10502-012-9180-7>
- DeWeese, D. (2016). *The Oxford handbook of Islamic Central Asia*. Oxford University Press.
- e-memory.kz. (n.d.). *Interactive map*. <https://e-memory.kz/maps/>
- Foucault, M. (1972). *The archaeology of knowledge* (A. M. Sheridan Smith, Trans.). Pantheon Books. (Original work published 1969)
- Khalid, A. (1998). *The politics of Muslim cultural reform: Jadidism in Central Asia*. University of California Press.
- Khalid, A. (2007). *Islam after communism: Religion and politics in Central Asia*. University of California Press.
- Kundakbayeva, Z., & Kassymova, D. (2016). Remembering and forgetting: The state policy of memorializing Stalin's repression in post-Soviet Kazakhstan. *Nationalities Papers*, 44(4), 611–627. <https://doi.org/10.1080/00905992.2016.1158157>
- Manuscript book in the culture of the peoples of the East: Essays* (Vol. 1). (1987). Nauka Publishers, Main Editorial Office of Eastern Literature.
- National Archive of the Republic of Kazakhstan. (n.d.). *Archive–2025*. <https://www.ulttykarhiv.kz/ru/nauchno-metodicheskyy-tsentr/>
- Nazarbayev University. (2023). *Central Asia's Gulag: Mapping and managing penal heritage in Kazakhstan*. <https://research.nu.edu.kz/en/projects/central-asias-gulag-mapping-and-managing-penal-heritage-in-kazakh/>
- North, D. C. (1990). *Institutions, institutional change and economic performance*. Cambridge University Press.
- Pickett, J. (2020). *Polymaths of Islam: Power and networks of knowledge in Central Asia*. Cornell University Press.
- Republic of Kazakhstan. (1998). *Law No. 326-I of December 22, 1998, on the National Archival Fund and Archives*. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z980000326>

Schwartz, J. M., & Cook, T. (2002). Archives, records, and power: The making of modern memory. *Archival Science*, 2(1–2), 1–19. <https://doi.org/10.1007/BF02435628>

Seksenbayeva, G., & Mankanbaev, T. (2021). Archival management in Kazakhstan: Yesterday and today. *Journal of Archival Organization*, 18(1–2), 63–76. <https://doi.org/10.1080/15332748.2021.1992207>

Yerofeyeva, I. V. (Ed.). (2014). *Pis'ma kazakhskikh praviteley: 1675–1780 gg.* In *Epistolyarnoye naslediye kazakhskoy pravyyashchey elity 1675–1821 godov: Sbornik istoricheskikh dokumentov* (Vol. 1). Abdi Company. (In Russian)

Сведения об авторах:

Надирова Гульнар – доктор филологических наук, старший научный сотрудник Евразийского научно-исследовательского института Международного казахско-турецкого университета имени Ходжи Ахмета Яссави (Алматы, Казахстан, e-mail: gulnarermuratovna@gmail.com; g.nadirova@ayu.edu.kz).

Муратбекова Альбина – PhD, старший научный сотрудник Евразийского научно-исследовательского института Международного казахско-турецкого университета имени Ходжи Ахмета Яссави (Алматы, Казахстан, e-mail: albina.muratbek@gmail.com; a.muratbekova@ayu.edu.kz).

Джунисбаев Алмас – старший научный сотрудник Евразийского научно-исследовательского института Международного казахско-турецкого университета имени Ходжи Ахмета Яссави (Алматы, Казахстан, e-mail: junisbayev013@gmail.com; a.junisbayev@ayu.edu.kz).

Information about the authors:

Nadirova Gulnar – Doctor of Philological Sciences, Senior Research Fellow at the Eurasian Research Institute, Khoja Akhmet Yasawi International Kazakh-Turkish University (Almaty, Kazakhstan, e-mail: gulnarermuratovna@gmail.com; g.nadirova@ayu.edu.kz).

Muratbekova Albina – PhD, Senior Research Fellow at the Eurasian Research Institute, Khoja Akhmet Yasawi International Kazakh-Turkish University (Almaty, Kazakhstan, e-mail: albina.muratbek@gmail.com; a.muratbekova@ayu.edu.kz).

Junisbayev Almas – Senior Research Fellow at the Eurasian Research Institute, Khoja Akhmet Yasawi International Kazakh-Turkish University (Almaty, Kazakhstan, e-mail: junisbayev013@gmail.com; a.junisbayev@ayu.edu.kz).

Авторлар туралы мәлімет:

Надирова Гульнар – филология ғылымдарының докторы, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті Еуразия ғылыми-зерттеу институтының аға ғылыми қызметкері (Алматы, Қазақстан, e-mail: gulnarermuratovna@gmail.com; g.nadirova@ayu.edu.kz).

Муратбекова Альбина – PhD, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті Еуразия ғылыми-зерттеу институтының аға ғылыми қызметкері (Алматы, Қазақстан, e-mail: albina.muratbek@gmail.com; a.muratbekova@ayu.edu.kz).

Жүнісбаев Алмас – Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті Еуразия ғылыми-зерттеу институтының аға ғылыми қызметкері (Алматы, Қазақстан, e-mail: junisbayev013@gmail.com; a.junisbayev@ayu.edu.kz).

Поступила 11 июля 2026 года

Принята 30 июля 2026 года

Н.Д. Сұлтанбаева* **З. Шадкам**

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

*e-mail: nur.sultanbayeva@gmail.com

ОРТАҒАСЫРЛЫҚ ШЫҒЫС ҚОЛЖАЗБАЛАРЫНЫҢ ПАЛЕОГРАФИЯЛЫҚ СИПАТТАМАСЫ

Палеографияның зерттеу бағыты қолжазбалар, құжаттар мен хаттарда қолданылған жазу үлгілері мен каллиграфиялық ерекшеліктерін талдауға бағытталған. Палеографияның міндеттерінің ішінде қолжазбалардағы жазу стильдерінің тарихын, олардың графикалық формаларының даму кезеңдерін, жазба жәдігердің жазылу уақыты мен авторын анықтау болғандықтан, кодикология саласымен тығыз байланысты. Сонымен қатар бұл сала алғашқы куфа жазуынан бастап заманауи каллиграфиялық кескіндемеге дейінгі әртүрлі формалардағы жазу стильдерін де қарастырады.

Каллиграфиялық стильдер тек көркемдік безендіру үшін ғана емес, сонымен қатар жазылған уақыттағы қоғам мен мәдениеттің өзіндік келбетін көрсету құралы ретінде қолданылды. Демек, жазу стильдерінің көмегімен сол кезеңнің тарихы мен мәдениеті туралы мәлімет алуға мүмкіндік бар. Бұл зерттеу шығыс қолжазбаларының жазу дәстүріне назар аудара отырып, XV–XVII ғасырлардағы жазба жәдігерлерінің жан-жақты палеографиялық сипаттамасын ұсынады. Оның ішінде шағатай және парсы қолжазба мәдениетіне бағытталып, сонымен қатар османлы жазу дәстүрінен алынған мысалдар келтіріледі. Қазіргі уақытқа дейін араб-парсы каллиграфиясы, османлы қолжазба мәдениеті жайында көптеген құнды еңбектер мен зерттеулер жасалуда. Дегенмен, ортағасыр Орта Азия мәтіндеріне тән палеографиялық ерекшеліктері, әсіресе олардың каллиграфиялық, эстетикалық дәстүрлері мен жазушы тәжірибелері жайлы ғылыми еңбектер салыстырмалы түрде аз зерттелген. Осыған байланысты, бұл мақалада шағатай қолжазбаларының негізгі каллиграфиялық және материалдық ерекшеліктерін айқындауды мақсат етіп, оларды парсы және османлы жазба дәстүрлерінің қалыптасқан үлгілерімен салыстырмалы түрде қарастырамыз. Мақала барысында әртүрлі өңірлік дәстүрлерге тән ортақ және айрықша белгілер мысалдар арқылы талданып, шығыс қолжазбалары арасындағы өзара ықпалдастық мәселелері де кешенді түрде көрсетіледі. Әдістемелік тұрғыдан бұл зерттеу салыстырмалы палеографиялық талдауларды қолданады.

Мақалада сандық қолжазба қорынан алынған, атап айтқанда, Түркия Жазба Ескерткіштер мекемесінің цифрлық кітапханасынан және ҚР Ұлттық кітапханасы Сирек кітаптар мен қолжазбалар қорынан алынған бейнелер арқылы нақты мысалдар келтіріліп, парсы және шағатай тілдерінде жазылған жазба жәдігерлердің жазу стильдері көрсетіледі.

Түйін сөздер: каллиграфия, палеография, кодикология, шығыс қолжазбалары, жазу стильдері, көркем жазу өнері.

N.D. Sultanbayeva*, Z. Shadkam

Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

*e-mail: nur.sultanbayeva@gmail.com

Paleographic Description of Medieval Eastern Manuscripts

Paleography focuses on the analysis of writing styles and calligraphic features applied in manuscripts, documents, and letters. Its primary aim is to investigate the history of various writing styles found in manuscripts, trace the stages of development of their graphical forms, and determine the date and authorship of written artifacts. Therefore, it is closely connected with the discipline of codicology. Paleography examines writing styles in various forms, ranging from the earliest Kufic script to contemporary calligraphic painting.

Calligraphic styles have served not only decorative purposes but also functioned as a means of reflecting the cultural and social identity of the society in which they were produced. Thus, through the study of writing styles, it is possible to gain insights into the history and culture of a given period. This

study provides a comprehensive paleographic description of written artifacts from the fifteenth to the seventeenth centuries, with particular emphasis on the writing traditions of Eastern manuscripts. The research focuses primarily on Chagatai and Persian manuscript culture, while also incorporating selected examples from the Ottoman writing tradition. To date, numerous valuable studies have been conducted on Arabic-Persian calligraphy and Ottoman manuscript culture. However, the paleographic characteristics of medieval Central Asian texts, especially their calligraphic and aesthetic traditions and scribal practices remain relatively underexplored. In this regard, the present article aims to identify the main calligraphic and material characteristics of Chagatai manuscripts and to examine them in a comparative framework alongside the established models of Persian and Ottoman manuscript traditions. Throughout the study, common as well as distinctive features characteristic of different regional traditions are analyzed through concrete examples, and issues of mutual influence among Eastern manuscript cultures are presented in a comprehensive manner. Methodologically, the study employs a comparative paleographic approach and codicological analysis.

Specific examples are provided based on digital manuscript collections, notably the digital library of the Turkish Manuscripts Institute and the Rare Books and Manuscripts Collection of the National Library of the Republic of Kazakhstan. These examples illustrate the writing styles of manuscript artifacts composed in Persian and Chagatai.

Keywords: calligraphy, paleography, codicology, Eastern manuscripts, writing styles, artistic writing.

Н.Д. Сұлтанбаева*, З. Шадкам

Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан

*e-mail: nur.sultanbayeva@gmail.com

Палеографическая характеристика средневековых восточных рукописей

Палеография как научная дисциплина направлена на анализ письменных стилей и каллиграфических особенностей, использованных в рукописях, документах и письмах. Одной из ключевых задач палеографии является изучение истории различных письменных стилей, представленных в рукописях, выявление этапов развития их графических форм, а также определение времени создания и авторства письменных памятников, в связи с чем она тесно связана с кодикологией. Палеография также рассматривает письменные стили в различных формах от раннего куфического письма до современной каллиграфической живописи.

Каллиграфические стили служили не только декоративным целям, но и выступали инструментом отображения культурного и социального облика общества своего времени. Таким образом, посредством анализа стилей письма можно получить сведения о культуре и истории соответствующего периода. Данное исследование предлагает палеографическую характеристику письменных памятников XV–XVII веков, уделяя особое внимание письменной традиции восточных рукописей. Работа преимущественно ориентирована на чагатайскую и персидскую рукописную культуру, а также включает отдельные примеры из османской письменной традиции. До настоящего времени выполнено множество ценных работ и исследований по арабо-персидской каллиграфии и османской рукописной культуре. Однако палеографические особенности средневековых текстов Средней Азии, особенно их каллиграфические и эстетические традиции, а также практики писцов, изучены сравнительно мало. В связи с этим в данной статье ставится цель определить основные каллиграфические и материальные особенности чагатайских рукописей и рассмотреть их в сравнительном аспекте с устоявшимися образцами персидской и османской письменных традиций. В ходе исследования анализируются общие и специфические черты, характерные для различных региональных традиций, приводятся конкретные примеры, а также комплексно раскрываются вопросы взаимного влияния между восточными рукописными культурами. Методологическое исследование использует сравнительный палеографический анализ.

Приводятся конкретные примеры на основе цифровых коллекций рукописей, в частности, из библиотеки Института рукописей Турции и из фонда Редких книг и рукописей Национальной библиотеки Республики Казахстан. На их основе демонстрируются стили письма письменных памятников, выполненных на персидском и чагатайском языках.

Ключевые слова: каллиграфия, палеография, кодикология, восточные рукописи, стили письма, художественное письмо.

Кіріспе

Орталық Азия бойынша жазба әрі ауыз әдебиеті ретінде саналатын шағатай тілі XV ғасырдан бастап кең таралып, көптеген классикалық еңбектердің негізгі түркі тілі болып саналды. Шағатай тіліне қатысты жалпы және кең мағынада қолданылатын анықтамаларды келтіре аламыз. Жалпы алғанда, нақты шағатай тілінің қалыптасуын XV ғасырмен байланыстыруға болады. Бұл кезең Шыңғыс ханның (1226-1242 жылдары билік еткен) ұлы Шағатай хан және оның ұрпақтары билік жүргізген аймақпен сабақтас. Дәл осы өңірде Әлішер Науаи (1441-1501) сынды әйгілі ақын түркі халықтарының сөйлеу тілін парсы тілімен қатар қолданылатын ортақ әдеби тіл деңгейіне дейін көтерді. Осы кезеңде Әмір Темір әулетінің тағы бір өкілі, Үндістанда Моғолдар әулетінің негізін қалаған Захир ад-Дин Мұхаммед Бабыр (1483-1530) өз өмірбаяны сипатталған «Бабырнама» атты әйгілі шығармасын шағатай тілінде жазды. Бұл туынды ислам және әлем әдебиетінің классикалық үлгілерінің бірі болып саналады. Науаи мен Бабырдан кейінгі кезеңде Орталық Азияның қазіргі Шыңжаң (Қытай) аймағынан Осман империясына дейінгі кеңістік шеңберінде көптеген ақындар мен прозашылар шағатай тілінде қалам тербеді. Осы мағынада «шағатай тілі» деген ұғым түркі-парсы жоғары мәдениетіне негізделген әдеби шығармашылық кеңістігін білдіреді.

Кең мағынада «шағатай тілі» деген ұғым XIV ғасырдан бастап XX ғасырдың 50-жылдарына дейінгі кезеңде араб-парсы жазу жүйесінде жазылған шығыс түркілік тілдік нұсқалардың тұтас бір жүйесін қамтиды. Осы тұрғыдан алғанда, шағатай тілін Орталық Азияда кеңінен қолданылған *lingua franca* ретінде қарастыруға болады. Көне түркі жазба дәстүрінен кейін пайда болған қараханид тілі бір кезеңде барлық түркі жұртына ортақ жазба тіл рөлін атқарды. Қараханидтер мемлекеті құлаған соң, бір жағынан хорезм тілі, екінші жағынан қыпшақ тілі кең тарала бастады. Бұл екі тіл өтпелі сипатта болғандықтан, XIV ғасырдың соңына қарай Әмір Темірдің Орта Азияны біріктіруімен бірге олардың орнын шағатай тілі басты. XV ғасырдан бастап бұл тіл Әмір Темір, Шайбани, Бабыр әулеттері мен Хиуа және Қоқан хандықтарының ресми мемлекеттік тіліне айналды (Шадкам & Базаркулова, 2016).

Көптеген аймақтарда шағатай түркі тілі парсы тілімен қатар қолданылса, кейбір өңірлерде одан да басым болды. Жазба тілі де, сөйлеу тілі сияқты, аймақтар арасында біршама айырмашылықтарға ие болғанымен, түрлі кеңістікте және уақыт ішінде әртүрлі оқырмандар мен тыңдаушылар үшін өзара түсінікті болып қала берді. Мұндай кең ауқымды тілдік сабақтастық халықтың бұл тіл туралы айтылуынан да көрініс табады: жазу мен сөйлеуде олар бұл тілді «түркі», яғни «түркілер тілі» деп атаған (Schluessel, 2018: 24). Ауызекі түркі тілі Навойдің әдеби мұрасымен және Темір әулеті дәуіріндегі кеңсе жазбаларының дәстүрімен тығыз байланыста болды. Осылайша, бұл тіл ғасырлар бойы әртүрлі мәтін түрлерін жазуда ортақ әдеби норма ретінде қызмет етті. Сондықтан біз тек шағатай поэзиясы мен прозасы туралы ғана емес, шағатай тіліндегі әртүрлі жанрадағы құжаттар туралы да сөз ете аламыз.

Палеография тарих ғылымдарының бір саласы ретінде алғаш француз бенедиктиндік монахы Жан Мабиллонның (1632-1707) 1681 жылы жарық көрген «*De re diplomatica*» еңбегінен бастау алады. Сол үшін де бұл еңбек палеографияның іргетасын қалаушысы ретінде бағаланады (Déroche, 2005). Бұл еңбек Батыс Еуропа қолжазбаларына, оның ішінде латын тіліндегі жазба деректер, құжаттар мен хаттарға арналған және олардың түпнұсқалығын анықтау, жазылған уақыты мен хатшылық тәжірибені зерттеу мақсаты көзделген. Ал Бернар де Монфокон (1655-1741) өз еңбегінде палеографиялық әдісті грек қолжазбаларын зерттеу мақсатында кеңейткен. Осылайша, палеография саласы бастапқыда латын және грек тілдерінде жазылған жазба жәдігерлерін зерттеу негізінде Еуропада қалыптасты.

Араб және парсы жазба деректерін зерттеуде палеографиялық әдістердің қолданылуы кейінірек жүзеге асты. Еуропалық ғалымдар, арабтанушылар мен шығыстанушылар (ориенталистер) палеография әдістерін араб, парсы, осман түркі жазуы және өзге де исламдық қолжазбалар үшін қолдана бастады. Ислам жазу өнері кейбір деректерде араб әріптеріне негізделгендіктен «араб каллиграфиясы» деп те аталады. Дегенмен, «ислам каллиграфиясы» термині анағұрлым орынды атау болып саналады, өйткені бұл термин әртүрлі ұлттық мәдениеттерге тән мұсылман каллиграфтарының барлық еңбектері

мен жазба деректерін қамтиды, мәселен, парсы немесе осман жазулары, сондай-ақ ортағасырлық Испаниядағы эл-Андалус аймағынан бастап Қытайға дейінгі аймақтарда пайда болған жазба ескерткіштері.

Ислам дәуірінің алғашқы кезеңінде жазудың екі түрі қалыптасты, олар кең таралған әрі қолданысқа енген жазу үлгілері болды. Аталған екі жазу түрінің бірі куфа жазуы. Ол б.з. VII ғасырдың соңында дами бастады, негізгі пішіні төртбұрышты, шеттері үшкір немесе бұрышты болып келеді. Бұл стиль қасиетті Құран Кәрімнің тұңғыш қолжазбаларын көшіруде алғаш рет пайдаланылды. Кейінірек дәл осы жазу үлгісі ислам мемлекеттері тұрғызған сәулет ескерткіштерін көркемдеу мақсатында да кеңінен қолданылды.

Ал екінші жазу үлгісі насх жазуы, пішіні дөңгелек әрі ағыны еркін, икемді сипатта болды. Бұл жазу стилі көбінесе ресми немесе іскерлік құжаттар мен хаттарда кеңінен қолданылды, себебі ол жеңіл әрі жылдам жазуға ыңғайлы болды. Дөңгелек пішінді насх стилі тарихи кезеңдер бойы үздіксіз ислам әлемінің барлық өңірлерінде қолданыста болып келді.

Шағатай түркі тілінде бірнеше жазу стильдері қолданылған. Жоғарыда көрсетілген екінші жазу түрі насх стилі де қолданылған. Мәтіндер парсы-араб графикасымен жазылып, олардың ішінде насх және насталиқ сияқты жазу стильдері кеңінен қолданылған. Бұл стильдер парсы және араб каллиграфиялық дәстүрлерінен бастау алып, Орта Азия халықтарының мәдениеті мен ерекшеліктеріне икемделе отырып дамыған. Мақаламызда Орта Азияда шағатай түркі тілімен жазылған қолжазбаларда қолданылған жазу стильдеріне тоқталып, Түркиядағы Сүлеймание сандық кітапханасында сақталған жәдігерлерден мысалдар келтіретін боламыз. Сонымен қатар, Шағатай тіліндегі қолжазбаларда қолданылатын негізгі каллиграфиялық стильдерді анықтауға, жіктеуге және салыстыруға бағытталған палеографиялық әдіс қолданылады. Жазу түрлеріне типологиялық талдау арқылы зерттеу қолжазба дәстүрінің стильдік вариациялары мен аймақтық ерекшеліктерін қадағалауға бағытталған.

Әдістеме және әдебиеттерге шолу

Палеография көне грек тілінен енген «ежелгі, маңызды жазу» деген мағынаны

білдіреді. Француз шығыстанушысы, палеографы Франсуа Дероштың анықтамасы бойынша, «палеография көне құжатты немесе жазу жүйесін оқу және жазылу уақытын анықтаумен айналысатын ғылым не өнер саласы» (Déroche, 2005, 205). Сонымен бірге, ғалымның айтуы бойынша, араб әріптерімен жазылған қолжазбаларды зерттеуде палеография кодикологиядан бөлек ажыратыла алмайды (Gasek, 2009: 184). Демек, кодикология жазба жәдігерлердің физикалық ерекшеліктерін, ал палеография қолжазбалардағы жазу стильдері, әріптердің ерекшеліктері мен түрлі каллиграфияның даму кезеңдерін зерттейді.

Палеография термині осы ғылыми саланың қалыптасуымен шамалас уақытта пайда болған. Алғашқылардың бірі болып, бұл терминді француз бенедиктиндік ғалым Бернар де Монфокон өзінің «*De Palaeographia Graeca*» (*Грек палеографиясы туралы*) атты 1708 жылы жарық көрген кітабының атауында қолданған. Алайда, палеография бұл аталған кітап жарық көргенге дейін де мәлім тәжірибе болған. Ежелгі қолжазбаларды оқу немесе көшіру ісі оқырман мен көшірушінің ерте жазу үлгілерін тәжірибелік тұрғыдан білуін талап еткен. Мұндай жазуды тану қабілетінің болғандығын кейінірек жазылған қолжазбаларда табылатын оқырман ескертпелері арқылы дәлелденеді (Déroche, 2005: 206). Жалпы алғанда, көне қолжазбаларды оқып-түсіну аса күрделі техникалық білімді талап етпеген. Әсіресе араб және мұсылман каллиграфтарының стандартты тәжірибесінде қысқартуларды сирек қолдануы (және ол да көбінесе мәтіннің шетінде ғана) қолжазбаларды оқудағы көптеген қиындықтарды болдырмады, тіпті жазу стилі өзгерген күннің өзінде де. Қысқаша айтқанда, қолжазбаларды оқу үшін көбіне көп тілді жақсы меңгеру жеткілікті болған. Бұл ережеден тыс жағдайлар ретінде, оқуды қиындатқан себептерге: өте нашар жазылған мәтіндер және ұқсас әріптерді ажыратуға көмектесетін нүктелер қолданылмаған мәтіндерді айта аламыз. Олар көбінесе асығыстықпен немесе жеке пайдалану үшін жазылған еңбектер болуы мүмкін.

Көне қолжазбалармен айналысатын мамандардың ең жиі кездесетін мәселелерінің бірі ескі жәдігердің жазулы уақыты мен шығарылған жерін анықтау болып табылады. Палеография саласын осы мәселені шешуші жолы деп те атай аламыз. Себебі, жазу стилі,

ондағы әріптердің өзгерістері мен өзгешеліктері, мәтінде қолданылған лигатуралар мен қысқартулар арқылы еңбектің жазулы уақыты мен жерін анықтау мүмкіншілігі туады. Сонымен бірге, палеография белгілі бір жазу стилінің түрлі аймақта әртүрлі нақышта өзгерістерге ұшырауын, уақыт өте ескі жазу түрлерін жаңа каллиграфиялық стильдермен алмасуын, өзгерістерге жергілікті мәдениет, саясат пен діни наным-сенімдердің ықпалын зерттейді.

Жалпы мұсылман елдерінде араб-парсы әріптерімен жазылған қолжазбаларға батыс ғалымдарының жазған көптеген құнды еңбектері бар. Мысалы, жоғарыда көрсетілген Франсуа Дерош, «*Islamic Codicology: An Introduction to the Study of Manuscripts in Arabic Script*» (2006) (Ислам кодикологиясы: Араб жазуындағы қолжазбаларды зерттеуге кіріспе), «*The Art of the Qur'an: Treasures from the Museum of Turkish and Islamic Arts*» (2016) (Құран өнері: Түрік және ислам өнері музейінің қазыналары) секілді еңбектердің авторы болса, Макгилл университетінің профессоры, ислам кодикологы және палеографы Адам Гацек соңғы жылдары осы салада шығарылып жатқан маңызды еңбектердің авторы: «*Arabic Manuscripts: A Vademecum for Readers*» (2009), (Араб қолжазбалары: Оқырмандарға арналған анықтамалық), «*The Arabic Manuscript Tradition: A Glossary of Technical Terms and Bibliography*» (2008) (Араб қолжазбалары дәстүрі: Терминдер сөздігі мен библиография) және т.б. Бұл еңбектер жеке бір ғана тілде жазылған қолжазбаларды емес, жалпы араб-парсы әріптерімен жазылған еңбектерге шолу жасайды, кодикологиялық және палеографиялық зерттеулер арқылы, мәтіні мен сыртқы физикалық ерекшеліктеріне байланысты талдаулар мен анықтамалар береді.

Ислам және парсы каллиграфиясын ғылыми тұрғыдан қалыптасуына үлкен үлес қосушы ғалымдар Аннемари Шиммель және Шейла С. Блэр еңбектері ерекше ықпал етті. Қазіргі таңда жасалып жатқан палеографиялық зерттеулердің негізгі теориялық базасы осы ғалымдардың еңбектері негізінде деп айта аламыз. «*Calligraphy and Islamic Culture*» (1990) (Каллиграфия және ислам мәдениеті), «*Islamic Calligraphy*» (1992) атты еңбектері парсы мәдениеті және жалпы ислам өркениетіндегі қолжазба стильдерін символдық, рухани және эстетикалық қырларын терең түсіндіреді.

Шиммель каллиграфия тек графикалық жазу құралы ғана емес, сонымен бірге діни тәжірибемен, әдеби әрі жергілікті дәстүрмен тығыз байланыстырады, әрбір әріптің түрлі жазу стильдеріндегі ерекшеліктеріне, айырмашылықтарына баса назар аударып, ерекше мағына ұсынады. Заманауи палеографиялық зерттеулер контекстінде Шейла Блэр «*Islamic Calligraphy*» (2008) еңбектері араб, парсы және османдық каллиграфиялық дәстүрлердің тарихи дамуын, қолжазба өндірісінің сипаттары мен аймақтық стильдік айырмашылықтарын кодикологиялық және палеографиялық деректер арқылы талдайды. Осылайша, Шиммельдің мәдени-интерпретативті көзқарасы мен Блэрдің тарихи-материалдық әдіснамасы ислам әлеміндегі каллиграфиялық тәжірибенің дамуын түсіндіретін әрі толықтыратын теориялық негіз қалыптастыра алады.

Ортағасыр Орта Азияда жазу әрі сөйлеу тілі ретінде қолданылған шағатай тілінде жазылған еңбектерге мағыналық, тілдік және лингвистикалық тұрғыдан жасалған талдаулар мен зерттеулер аз емес және жылдан жылға даму үстінде. Дегенмен, палеография және кодикология жағынан шағатай түркі тіліне жасалған зерттеулер саны елімізде және шетелде де саусақпен санарлық. Соңғы жылдарда Орта Азияда кеңінен қолданылған ескі түркі тілі, тарихы мен даму кезеңдеріне деген қызығушылық артуда, зерттерлер жасалу үстінде. Бұл зерттеулер қолжазбалардың физикалық жағынан да маңызды мәліметтерге ие екендігін әрі құнды деректерді ұсынатындығын дәлелдеуде.

Мақаламызда араб-парсы қолжазбаларына палеографиялық талдаулар жасаған негізгі ғылыми еңбектері көрсетілді. Негізгі бөлімінде Орталық Азияның жазба тілі ретінде қалыптасқан шағатай қолжазба мәдениетін негізге ала отырып, парсы және османлы жазу дәстүрлерімен салыстырмалы палеографиялық талдау жүргізу әдіснамасына негізделеді. Талдау барысында жазу түрлерінің типологиясы, әріп формалары және құрылымы жүйелі түрде сипатталады. Шағатай, парсы және османлы жазба деректерінде қолданылған жазу түрлерінің атаулары мен жіктелуі (насх, насталик, сүлүс, шекаста, мұхаққақ жазу стильдері) салыстырмалы түрде талданып, әрбір жазу үлгісінің функционалдық ерекшеліктері айқындалды. Әсіресе шағатай жазу дәстүріне парсы жазу мәдениетінің тигізген ықпалын,

насталиқ жазу үлгісінің таралуын, тек физикалық тұрғыдан ғана емес, стилистикалық жағынан бейімделуі мен каллиграфиялық модельдердің қабылдануы тұрғысынан назар аударылды. Сүлеймание сандық жазба деректер қорынан (Süleymaniye Yazma Eser kütüphanesi), сонымен бірге ҚР Ұлттық кітапханасы сирек кітаптар мен қолжазбалар қорынан алынған бейнелер мысал ретінде көрсетілді.

Нәтижелер мен талқылау

Парсы жазуының қалыптасу кезеңі араб жазуының кеңеюі және ислам өркениетінің дамуымен тығыз байланысты. VII ғасырдан кейін аймақта ислам діні тарағаннан кейін, парсы жазба мәдениеті Құран мәтіндері мен ресми құжаттарға алғашқы каллиграфиялық жазу стилі болып саналатын куфа жазуын қолданып бастады (Zahra, 2022). Уақыт өте келе, әсіресе IX–XII ғасырларда куфа жазуынан бөлек, басқа да сызықтары жұмсақ, курсивті стильде жазылатын *наسخ*, *сұлус* секілді каллиграфиялық жазу түрлері дамып бастады. Бұл өзгерістер әдеби қолжазбалар санының, жазу қолайлығына деген сұраныстың артуымен және көркемдік талғамның жетілуімен де байланысты болды. Осылайша, жергілікті мәдениетке тән, өзіндік парсы жазу дәстүрінің қалыптасуына себеп болды.

Шығыс жазушылары әртүрлі мақсаттар үшін түрлі каллиграфиялық стильдерді қолданған: кейбір стильдер ресми құжаттарға (мысалы, құқықтық келісімшарттар) көбірек сай келсе, басқалары безендірілген қолжазбалар үшін сәндік сипатта болған, ал енді біреулері күнделікті қолдануға (мысалы, хикаялық жазбаларға) арналған. Сонымен қатар, тек Құран Кәрімді жазуда ғана қолданылған жазу стильдері де болған. Шағатай түркі қолжазбаларының басым бөлігі *насталиқ* жазуымен жазылған, дегенмен *сұлус*, *наسخ* және *мұхаққақ* жазу үлгілері де кездеседі, ал кейбір хаттарда *шекаста* стилі де қолданылған (Amat, Dwyer, Eziz, Papas, & Sperberg-McQueen, 2018).

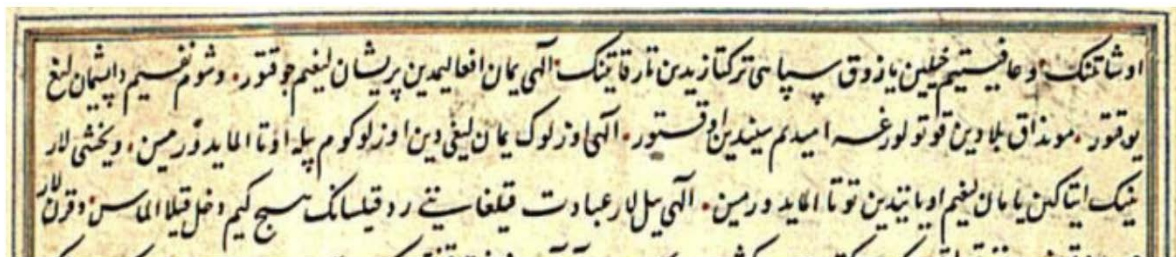
Шағатай әдеби тілі XV ғасырда дербес қалыптаса бастаған кезеңде, парсы әдебиеті өзінің классикалық қалыптасу дәуірінен өтіп, поэзиялық және прозалық жанрлардың барлық бағыттары бойынша даму тұрғысынан әлдеқашан шыңына жеткен болатын. Парсы

поэзиясының «Алтын ғасыры» шамамен X–XIII ғасырлардың басын қамтып, тек парсы әлеміне ғана емес, бүкіл Орталық және Оңтүстік Азия әдеби дәстүрлеріне терең ықпал еткен классикалық жазба жәдігерлері жасалды. Бұл кезеңде парсы поэзиясының негізін қалаушылардың бірі Рудаки (IX–X ғғ.), эпикалық дәстүрді кемеліне жеткізген, «*Шаһнама*» (*Патшалар кітабы*) дастанының авторы Фирдоуси (X–XI ғғ.), сарай поэзиясының көрнекті өкілдері Унсури және Фаррухи (X–XI ғғ.), сондай-ақ көркем қисса жанрының теңдессіз шебері Низами Гәнжауи (XII ғ.), адамгершілік мазмұндағы проза мен ғазал поэзиясына дейінгі бай әрі жан-жақты әдеби дәстүрді Сағди (XIII ғ.) мен Хафиз (XIV ғ.) еңбектері қалыптастырған. XIV–XV ғасырларға қарай бұл кемелденген және жан жақты жүйеленген парсы әдеби ортасы Тимур әулеті дәуіріндегі Хорасан өңіріндегі зиялы қауым үшін басты мәдени-эстетикалық үлгіге айналды. Осындай ортада тәрбиеленген Әлішер Науаи (1441–1501) жас кезінен бастап парсы тілінде білім алды және поэтикалық дәстүрдің әсерімен өсті. Науаи шағатай тілін көрнекті әдеби тіл деңгейіне көтеріп, оны жоғары дәрежеге жеткізгенімен, оның шығармаларында Низами, Сағди және Хафиз мұраларымен терең байланысқан парсы поэзиясының жанрлық, стильдік, метафоралық және физикалық жүйесінде де парсы қолжазбаларының ықпалы кеңінен көрініс табады (Sirojiddinov, 2028: 27).

Ең кең тараған, сызықтары еркін, поэзия жазуға өте қолайлы жазу стилі *насталиқ* жазуы болды. *Насталиқ* نَسْتعلیق – парсы жазуы Иранда 14 ғасырдан бастап, екі жазу үлгісінің негізінде дамыған: *наسخ* (نسخ) – араб тілінде «көшіру» деген мағынаны білдіреді, және *та'лиқ* (تعليق) – арабшада «ілінген» дегенді білдіреді, бұл оның көлденең сызықтарының ерекше ұзындығына байланысты аталған. Насталиқ жазуының пайда болуы сол кезеңде өмір сүрген Мир Әли Табризиге (шамамен 1360–1420) тиесілі деп санайды. Дегенмен, кейбір бұл кезеңге дейінгі қолжазбаларға кодикологиялық талдаулардың нәтижесінде бұл жазу түрінің бұрын да қолданылғандығын көрсеткен (Eidipour, 2022). Соған қарамастан, Мир Әли Табризи тарапынан насталиқ жазуының ережелері мен құрылымдық қағидаларының қалыптасуына, дербес жазу түрі ретінде дамуына, басқа да аймақтар ішінде кеңінен қолданылуына үлкен ықпал еткені анық.

1-сурет

Насталиқ стилі. Қолжазба атауы: Әл-Ғараибүс-Сығар / Al-Garâ'ibü's-Sığâr / الغرائب الصغرى. Авторы: Әлішер Науаи, Низаматдин Әли ибн Кішкені Бахадүр әл-Херауи, 2-бет. Шағатай тілінде, Түркия Жазба Ескерткіштер Мекемесінің сандық кітапханасынан алынған (Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı цифрлық қорынан).

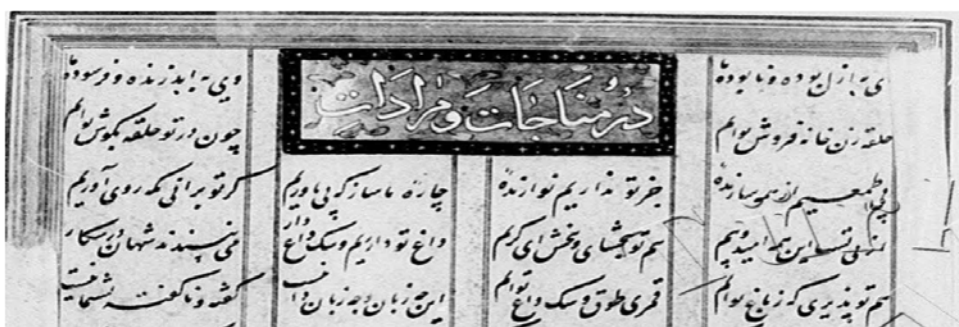
Араб әлемінде насталиқ жазуы *парсы жазуы* «әл-хатт әл-Фәриси» деп аталды, ал османдықтар оны жиі *тә'лиқ* деп атаған. Ирандықтар болса *نستعلیق* насталиқ және хат әдебиетінде де *насталиқ* термині қолданылады. Құстың кең қанатын жаюға ұқсас көрінісімен нәзік, сәнді, қарапайым әрі үйлесімді болып саналатын бұл жазу түрі «Ислам жазуының келіні» *arûs-ı hutût* деген атпен де таралған (Alparslan, 2007). Стилдік айырмашылықтарына қарамастан, насталиқ жазуы жалпы алғанда бірқалыпты жазу бағытымен ерекшеленеді. Сөздер жолдың негізгі сызығына қарай еңкейе орналасады, көлденең сызықтар

әдетте өте ұзын болып келеді, ал жолдың соңындағы әріп немесе сөз жиі жоғарыға жазылады. Көптеген тә'лиқ түрлерінен айырмашылығы – бұл жазу *sans serif* шрифтімен, яғни әріптерінде өрнекті аяқтау элементтері болмайды. Әлиф әрпі, насх жазуымен салыстырғанда, насталиқ жазуында әлдеқайда қысқа, ал нун әрпі болса жартылай шеңберге немесе тостағанға ұқсайтын пішінге ие.

Низамидің Ләйлі Мәжнүн еңбегі насталиқ жазуымен жазылған. Тақырыпша болса «Дәрмуна-джат уә мурадат» (Мінажат пен тілек) сүлүс жазу стилімен жазылған. Әлішер Науаидің «Ләйлі – Мәжнүні» де (1485) насталиқ жазуымен жазылған.

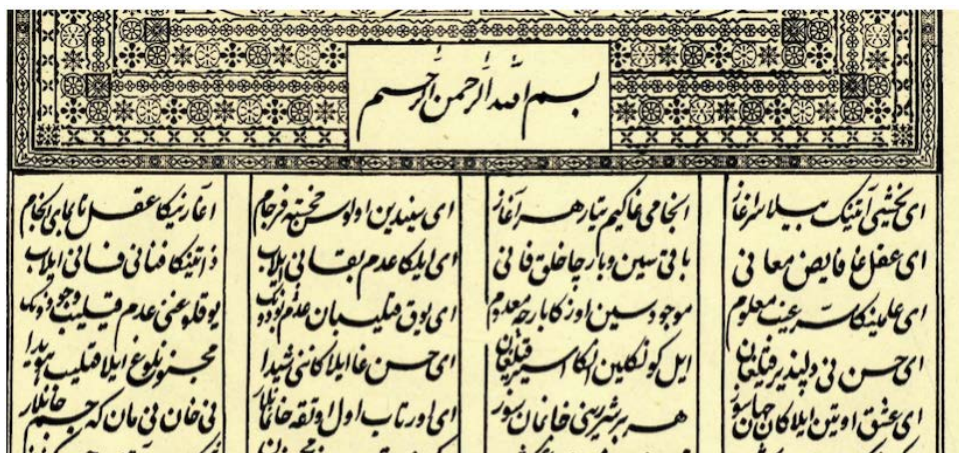
2-сурет

Насталиқ стилі. Қолжазба атауы: «Ләйлі – Мәжнүн» (1188) / Leyla Vü Mecnun / لیلی و مجنون. Авторы: Низами Гәнжауи, 2-бет. Парсы тілінде, Түркия Жазба Ескерткіштер Мекемесінің сандық кітапханасынан алынған (Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı цифрлық қорынан).

3-сурет

Насталиқ стилі. Қолжазба атауы: «Ләйлі – Мәжнүн» / *Leyla Vü Mecnun* / لیلى و مجنون
 Авторы: Әлішер Науаи, 101-бет. Шағатай тілінде, Қазақстан Ұлттық кітапханасы,
 Сирек кездесетін кітаптар мен қолжазбалар қоры. Тас баспа, Ташкент, 516 нөмірлі.

Насталиқ жазуының ықпалы жайлы Гацек «Насталиқ жазуы парсы мәдениетінің ықпалы жүретін аймақтарда – яғни парсы өркениет әлеміне кіретін елдерде таңдаулы жазу түріне айналды. Ол өзінің аймақтық нұсқаларында Моғолдармен Үндістанында да, Османлы Түркиясында да кеңінен қолданылды» – деп жеткізеді. Шиммель болса, (1990) Хорасандағы Тимур әулетінің құлдырауынан кейін Иран, Орта Азия және Үндістан аумағында насталиқ жазуының түрлі өңірлік нұсқалары қалыптасқанын алға тартады. Мысалы, Османлы Түркияда насталиқ жазуының негізгі стиліне қарағанда, ені бойынша екі-үш есе қалың түрде жазу қолданылған. Оны *celi nesta'lik* яғни қалың насталиқ деп атаған (Alparslan, 2007). *Джели насталиқ* қолжазбалармен бірге тақта жазбаларда да қолданылған, Османлы хат мектебінде XVIII ғасырда Дурмушзаде Ахмед (1665-1717) және Кәтібзаде Мехмед Рәфй (қ.б. 1769) секілді көркем жазу шеберлері арқылы осы стильдің алғашқы әдемі үлгілері дүниеге келген.

Бастапқыда насталиқ жазуы парсыларда поэзия, ғашықтық немесе мистикалық дастандарды көшіру үшін қолданылған. Алайда хижраның IX / миләди XV ғасырдың соңына қарай бұл жазу *nasx* жазуының орнына прозалық мәтіндерді көшіруде де қолданыла бастады. Насталиқ өте сирек жағдайда Құран мәтінін көшіруде пайдаланылған. Бұл жайлы Шиммель өз еңбегінде (1990), 1538 жылы Иран билеушісі әрі парсы каллиграфы Шах Тахмасп (1514-1576) насталиқ үлгісімен жаздырған Құран

қолжазбасы араб тіліндегі дәстүрлі нұсқалармен эстетикалық үйлесімге келе бермейтіндігімен ерекшеленедігін жеткізген.

Настилиқ сонымен қатар жеке мақсаттарда, монеталардағы жазуларда, мөрлерде, сиясауыттарда және басқа да заттарда, сондай-ақ сәулеттік жазулар мен каллиграфиялық альбомдарда (мұрақаларда) қолданылған (Gasek, 2009: 166). Насталик «парсы әлемінде» негізгі жазу үлгісіне айналған және қазірге уақытқа дейін көркем жазу өнері ретінде қолданылады.

Сүлүс ثلث – «үштен бір» деген мағына білдіретін көне араб каллиграфиялық жазуы. Сүлүс жазуы ислам каллиграфиялық дәстүріндегі ең көркем жазу түрінің бірі болып саналады. Бұл жазу XI ғасырда пайда болған және оны парсы текті Ибн Мұқла Ширази ойлап тапқан деп есептеледі. «Үштен бір» деген атауы әр әріптің үштен бір бөлігі қиғаш етіп жазылатын принципке негізделген. Бұл жазу – көлемді, көркем және ағынды сипаттағы курсив жазу, ол орта ғасырларда мешіттерді көркемдеуде жиі қолданылған. (Gasek, 2009: 274). Сүлүс негізінен Құран мәтіндерін көшіруде, көркем безендірулер мен сәулеттік жазбаларда қолданылған. Османлы каллиграфтарының тарапынан жиі қолданыста болған, әсіресе, Шейх Хамдулла (15 ғ.) мен Хафиз Осман (17 ғ.) арқылы жетілдіріліп кеңінен қолданылған, кейінірек Сами Эфенди (1838–1912) одан әрі белсенді дамуына әсер еткен ықпалды көркем жазу шеберлері болған.

Сүлүс атауы хат әдебиетінде **сүлүс** атауымен, парсыларда **ثلث**, заманауи түрікшеде *süliis*, ал ағылшын тіліндегі әдебиеттері мен ғылыми мақалаларда *thuluth* терминімен белгілі. Сүлүс жазуы ерте дәуірдегі куфа жазуының кейбір элементтерін өзіне алды: Құран

сүрелерінің атауларын, діни жазбаларды, сұлтандардың атақтары мен эпитафияларын жазуда пайдаланылды. Сонымен қатар, XIII ғасырдан бастап жасалған Құранның көлемді көшірмелерінің көбісі дәл осы сүлүс жазуымен жазылған (*Thuluth script*, Энцикл. Britannica).

4-сурет

Сүлүс жазуы. Қолжазба атауы: *Нәхжүл-Фарадис / Nehcü'l-Ferâdis / نهج الفرديس*
 Авторы: Махмұд ибн Әли әл-Хорезми, 1-бет. Шағатай тілінде, Түркия Жазба Ескерткіштер Мекемесінің сандық кітапханасынан алынған (*Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı* цифрлық қорынан).

Мұхакқақ жазуындағы сияқты, бұл жазу стилінің ең көзге көрінетін ерекшелігі және екі жазудың айырмашылығын айқындайтын белгі – әріптердің төмен түсетін бөліктерінің (жазу сызығынан төмен түсетін сызықтардың) пішінінде жатыр. Мұнда *жим, ра, син, сад, гайн, мим, нун* сияқты әріптердің көпшілігі жазу сызығынан едәуір төмен түсіп, олардың төменгі бөлігі жоғары қарай иіледі. Ал кейбірінің құйрықтары келесі әріппен жіңішке сызықтар арқылы жалғасады.

Шағатай тілінде сүлүс жазуы көлемі мен күрделілігіне байланысты, сәндік және көркемдік мақсатта, михраб пішінді безендірілген бірінші беттегі тақырыпшалар мен «бисмиллә» жазу үшін қолданылған.

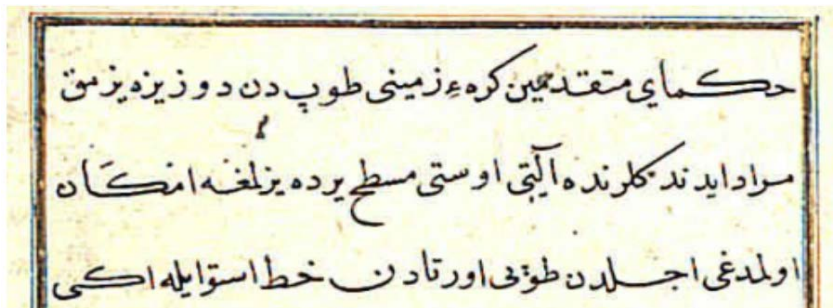
Насх نسخ жазуы – «көшіру» немесе «көшірме жасау» деген мағынадағы «насаха» етістігінен туындайды. Бұл жазу хижраның IV/ миләди X ғасырында пайда болған. Алғашында кіші және орта көлемдегі Құрандарды көшіру үшін қолданылған. Алайда XI ғасырдан бастап негізінен Құраннан тыс мәтіндерді көшіруде қолданыла бастады (Gasek, 2001). Осы уақыттан бастап насх жазуы әртүрлі жергілікті нұсқаларға бөлініп дами түсті, және бұл өзгерістер XIII ғасырда айқын байқалды. Дәл осы кезеңде

Бағдадтан шыққан атақты каллиграф Якут әл-Мустағсими араб жазуының алты түрін (الأقلام الستة) ресми әрі стандартты үлгі ретінде бекіткен уақыт болып саналады. Сол секілді, Каир мен Дамаскіде билік құрған мәмлүктер де өздерінің каллиграфиялық дәстүрін қалыптастырып жатқан еді.

Якуттық (Yāqūtī) дәстүрде насх жазуы иілмелі – сүлүс жазуымен жұптаса қолданылған болса, мәмлүк дәстүрінде ол түзу сызықты – мұхакқақ жазу түрлерінің қатарына жатқызылды. Ирандық насх көбінесе *риқә* ‘ немесе насталик жазуынан әсер алған. XII/XVIII ғасырда насх жазуына, каллиграф Ахмад Найризи өзіндік сипат беріп, осы жазу стилі халық арасында «Найризи насхы» деп атала бастады. Жалпы алғанда, Найризи насхы салыстырмалы түрде ірі өлшемде жазылып, жоларалықтары кең болған (Gasek, 2009: 164). Ирандық каллиграфтар секілді, османлы түрік каллиграфтары да бұл өңірде бұрын қолданылған насх жазуын жетілдіріп, сәнді деңгейге жеткізген. Сүлүс пен насх жазуы мәтіндік және көрнекілік мақсатта ең жиі қолданылатын жұп ретінде қалыптасты. Бұл екі жазу стилі нәзік, сымбатты әріптерімен және әріптердің солға қарай сәл еңіс болуымен ерекшеленді.

5-сурет

Насх жазуы. Қолжазба атауы: Тәржіме-и Жил Хадис (Қырық хадистің аудармасы) / Terceme-i Çihil Hadis / ترجمه چهل حدیث. Авторы: Әлішер Науаи, Низаматдин Әли ибн Кішкенә Бахадүр әл-Херауи, 14-бет. Шағатай тілінде, Түркия Жазба Ескерткіштер Мекемесінің сандық кітапханасынан алынған (Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı цифрлық қорынан).

Насх жазуы парсыларда نسخ, түріктерде *nesih* терминімен белгілі. Жоғарыда көрсетілгендей, насх жазу стилі бүкіл ислам әлемінде кеңінен қолданылған және өңір мен жергілікті мәдениетке байланысты әрқилы ерекшеліктерге ие болған. Жалпы, насх жазуының басты ерекшеліктерінің бірі және қисық пішінді насталиқ жазуынан айырмашылығы, әріптерінің түзу әрі кітап бетінің негізгі сызығына сай тік орналасуы. Соңғы мим әрпі тік төмен түспей, сәл солға қарай қисая жазылды.

Мұхаққақ محقق – жазуы хижраның IV / миләди X ғасырдың соңында пайда болып,

V/XI ғасырдың басында дамыды. Ал VII/XIII ғасырда бұл жазу қолжазбалық мәтіндерге арналған негізгі жазу үлгісіне айналды (Gasek, 2009: 160). Мұхаққақ сөзінің аудармасы «нақты, анық, жоғары деңгейде орындалған» мағынасында. Сол үшін де бұл жазу стилі аты көрсетіп тұрғандай, оқылуы өте оңай, анық, әріптері үлкен көлемді әрі шебер безендірілген түрде жазылады. Мұхаққақ көбінесе ірі көлемдегі Құрандарды көшіру үшін қолданылды. Қаламның өлшемі ірі болғандықтан, хәрекелерді түсіру үшін басқа, көбіне көк түсті сиясы бар бөлек қалам пайдаланылған.

6-сурет

Мұхаққақ жазуы. Яқут әл-Мустағсими көшірген Құранның қос беті. Бағдат, 1282/1283. Халили Ислам өнерінің жинағынан. Фатиха сүресі және Бақара сүресінің 1-5 аяттары.

Мысырдан шығысқа қарай ислам елдерінде қолданылған жазу түрінде әлиф әрпі тік жазылып, төменгі ұшы (табаны) жіңішкеріп біткен, ал кейбір дереккөздер оның ұзындығы жетіден тоғызға, тіпті он ромб тәрізді нүктеге дейін жеткенін айтады (Gasek, 2009: 161). Мұхаққақ стиліне тән тағы бір ерекшелік – бұл ләм-әлиф әріптерінің жазылуында. *Ләм-әлиф әл-мұхаққақ* бойынша әлиф және ләм әріптерінің жоғарғы жағында оңға иілген ілмектері бар, осы жазу стиліне сай келетін және Шығыс ислам елдеріндегі қолжазбаларда жалғыз форма ретінде кеңінен қолданылған түрі. Алайда, әсіресе мәмлүк дәуіріндегі Құран қолжазбаларында, сирек болса да *ләм-әлиф әл-уаррақия* (ل) түрі де кездеседі. Бұл түрінде негізі үшбұрыш пішінді болып келеді, ал әлифтің жоғарғы бөлігі тік орналасады.

Мұхаққақ термині араб және парсы тілдерінде محقق, түрік тілінде *muhakkak* терминімен белгілі. Мұхаққақ ең әдемі және ең күрделі көркем жазу түрлерінің бірі болып саналды. Дегенмен, X/XVI ғасырдан кейін Османлы Түркиясында да, Иранда да мұхаққақ пен райхан жазуларының қолданылуы тоқтап, олардың орнына насх жазуы кең тарай бастады (Gasek, 2009: 162).

Шекаста شکسته – «сынған» деген мағынаны білдіреді. Бұл жазу үлгісі кейде «*Шекаста Насталиқ*» – *сынған насталиқ* деп те аталады. Атауы бұл жазудың насталикті тез жазу қажеттілігінен туындап, сол негізде Сефевидтер дәуірінде XI (XVII) ғасырларда қалыптасқандығы айтылады (Alparslan, 2007). Шекастада насталиқ жазуының әріптері қаламның жылдам әрі ағынды қозғалысына бейімделіп өзгертілген, әрі оның құрамында насталиқ пен талиқ жазуының элементтері үйлескен.

Шекаста жазуы үшін араб-парсы тілдерінде شکسته, түрікшеде *şikeste nesta'lik* терминдері қолданылады. Насталиқ жазуындағы сияқты, шекаста да «Sans Serif» (тік сызықты, өрнектерсіз) жазу үлгісіне жатады. Шекастаның басқа да айқын ерекшеліктеріне мыналар жатады:

- әріптердің еркін байланысуы (лигатуралар);
- әріптердің бірігуі немесе қысқаруы;
- логографтардың болуы (бүтін сөзді білдіретін таңбалар) – олардың көпшілігін жеке-жеке жаттап үйрену қажет;
- сондай-ақ, дыбыстық белгілердің (хәреке) сирек қолданылуы немесе олардың орындарының ауысуы (Gasek, 2009: 249).

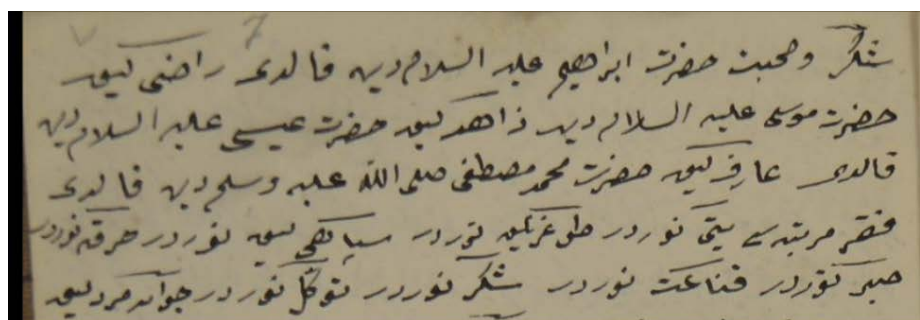
7-сурет

Шекаста жазуы. Қолжазба атауы: Фақрнаме / Fakrname / فقرنامه

Авторы: Қожас Ахмет Ясауи, 9-бет. Шағатай тілінде, Түркия Жазба Ескерткіштер

Мекемесінің сандық кітапханасынан алынған (Türkiye Yazma Eserler Kurumu

Başkanlığı цифрлық қорынан).

Әріп пішіндері тұрғысынан алғанда, шекаста жазуында соңында қайырылған (кері иілген) ілмекпен жазылатын *нун* әрпі және ұзын, иілмеген соңғы *йә* әріптерімен ерекшеленеді. Шекасте жазуының хат алмасуға арналған нұсқалары болған, олар *хатт-и тарасул* және

хатт-и тахририй (*хатт-и тахрир*) деп аталған (Gasek, 2009: 249).

Парсы қолжазбаларының көпғасырлық қалыптасу тарихы мен көркемдік-эстетикалық байлығы олардың бүкіл аймақтағы жазба мәдениеттерге терең әсер етуіне мүмкіндік

берді. Ерте ортағасырлық Иранда қалалық мәдениеттің орнығуы, кітап өндіру орталықтарының дамуы, медреселердегі жүйелі білім беру мен каллиграфиялық мектептердің кәсіби деңгейінің жоғары болуы нәтижесінде парсы қолжазба дәстүрі айрықша өркендеді. Парсы каллиграфиясының нәзік пропорциялары, қатаң канондары, хат түрлерінің құрылымдық тұтастығы және бет әрлеу техникасының дамуы оның халықаралық деңгейде беделін арттырып, көрші өңірлердегі жазба мәдениеттердің даму бағытына ықпал жасады. Осы себепті және тарихи-мәдени байланыстардың тығыз болуына байланысты парсы жазу дәстүрі Орта Азияға және Османлы Түркиясына да тікелей әсер етті.

Османлы мемлекетінде бұл ықпал өзіндік көркемдік синтез арқылы жаңа деңгейге көтерілді. Қала мәдениеті мен сарай ортасының жоғары дамуы, көркем өнерге қолдау көрсететін мемлекеттік құрылымдардың болуы және дарынды хатшылар мен каллиграфтардың ұрпақтан-ұрпаққа жалғасқан дәстүрлері Османлы каллиграфиясын әлемдік деңгейде ерекше эстетикалық құбылысқа айналдырды. Мұнда насх, сүлүс, тәлик, дивани, рейхани сияқты хат түрлері жетілдіріліп, алтынмен, түрлі-түсті минералды бояулармен, жоғары сапалы қағазбен безендірілген сәнді қолжазбалар кең тарады. Жазу техникасының күрделілігі мен сәндік элементтердің үйлесімділігі Османлы қолжазбаларының шын мәнінде «алтын ғасыры» ретінде танылуына негіз қалады.

Осы кезде, XV ғасырда, парсы және османлы әдебиеті классикалық деңгейге жеткен шақта, шағатай тілі Орталық Азиядағы негізгі әдеби жазба тіл ретінде қалыптаса бастады. Бұл үрдістің басты себептерінің бірі – парсы тілінің аймақ зиялылары үшін негізгі ғылым және әдебиет тіліне айналуы еді. Медреселерде білім парсы тілінде берілді, әдеби дәстүрлер парсы классикалық канондарына сүйенді, сондықтан Шағатай тілінің қалыптасуында парсы тілінің лексикалық, стилистикалық және каллиграфиялық әсері айрықша күшті болды. XV-XVI ғасырлардағы шағатай қолжазбаларында парсы жазу дәстүріне тән бет композициясы, әріп пропорциясы, насх және талик элементтерінің үйлесімі, көркем безендіру тәсілдері мен қағаз сапасы анық байқалады. Бұл жағдай Орталық Азиядағы түркі жазба мәдениетінің дербес

дамумен қатар, аймақаралық мәдени алмасулар нәтижесінде байып отырғанын дәлелдейді. Шағатай қолжазбалары осылайша парсы эстетикасы мен жергілікті дәстүрдің тоғысуынан туған ерекше мәдени-әдеби феномен ретінде қалыптасты.

Ең көркем араб каллиграфиялық стильдердің бірі болған мұхаққақ жазуы Орта Азия түркілері тарапынан да қолданылып, кейіннен жазу барысының күрделілігі мен уақыт шығыны себебінен сүлүс және насх жазуларымен алмастырылған. Сүлүс жазу стилі де қолжазбаның көркемдік мақсатына сай, тақырыпшалар мен бисмиллә жазу үшін насх немесе насталик жазуларымен бірге қолданылған. Бұл жазу стильдеріне қарап, Орта Азия халықтары XV ғасырдан кейін қолжазбалардың жазылу тиімділігі мен жылдамдығына, ыңғайлылығына көбірек мән берілгендігін байқай аламыз. Шағатай тілінде жазған ойшылдар мен ақындар, шығарманың және жазу түрінің эстетикасын оның тиімділігімен ұштастыруға тырысқан. Яғни, шағатай тіліндегі каллиграфиялық стильдер қарапайым, көркем әрі практикалық жағынан тиімді болған – жеңіл, жылдам жазуға ыңғайлы. Осылайша, бұл стильдердің көркемділік пен қарапайымдылықты үйлестіруі, шағатай қолжазба мәдениетінің өзіндік ерекшелігін айқындайды.

Қорытынды

Ислам діні бойынша тірі жан иелерінің суретін не кескінін салу мақұлданбаған іс-әрекет болып саналады. Сол үшін де қолжазбалардың ең маңызды элементі жазу стильдері тек жазу түрінде ғана емес, нағыз көркем өнер саласы ретінде дами түскен. Жетекші неміс шығыстанушысы Аннемари Шиммель каллиграфияны «исламның мәнін айқын бейнелейтін, ең жоғарғы шынайы өнер түрі» (Schimmel, 1990) деп сипаттап, оны ислам дінімен ажырамас байланыста екенін көрсеткен.

Парсы және шағатай жазба дәстүрлерінің өзара байланысы мен ықпалдастығы Орталық Азиядағы түркі қолжазбаларының қалыптасу үдерісін жан-жақты айқындай түседі. Парсы каллиграфиясының көпғасырлық тәжірибесі мен жоғары эстетикалық өлшемдері шығыс жазба мәдениеттері үшін негізгі үлгі қызметін атқарса, Османлы мектептері бұл дәстүрді одан әрі дамытып, әлемдік деңгейде бірегей көркемдік

жүйе қалыптастырды. Шағатай қолжазбалары осы ірі өркениеттік ортаның ықпалын бойына сіңіре отырып, түркі әлемінің әдеби-мәдени дамуына өзіне тән жаңа сипаттар әкелді. Шығыс қолжазбаларының материалдық-физикалық, каллиграфиялық және эстетикалық ерекшеліктерін салыстырмалы тұрғыдан талдау олардың пайда болуына негіз болған тарихи-мәдени процестерді тереңірек түсінуге мүмкіндік береді. Бұл бағыттағы кешенді зерттеулер Орталық Азия жазба мұрасының әлемдік мәдениеттегі орнын айқындауға, сондай-ақ болашақ кодикологиялық және текстологиялық зерттеулерге ғылыми негіздің қалыптасуына мүмкіндік береді.

Жүргізген зерттеулеріміздің нәтижесі ретінде, шағатай түркі тілінде ең көп қолданылған негізгі жазу түрі насталиқ жазу стилі екенін және қолжазбалардың, әсемділікті қарапайымдылық пен тиімділікті үйлестіретін жазу стильдерімен ерекшеленетінін айта аламыз. Қорыта айтқанда, шағатай тіліндегі қолжазбаларда қолданылған каллиграфиялық стильдерді зерттеу осы аймақтың жазба мұрасының тілдік, мәдени және эстетикалық өлшемдері туралы құнды түсініктер береді. Шағатай тілінің тарихи дамуын және қолжазба жазуларды талдау әдісі ретінде палеографияның рөлін алдымен түсіну арқылы біз шағатай мәтіндерінің көрнекі болмысын қалыптастырған негізгі жазу стильдерін анықтауға және түсіндіруге жақсырақ дайын боламыз. Насх,

насталиқ сияқты жазулар, сондай-ақ сұлус пен мұхаққақ элементтері сол уақыттағы каллиграфтардың техникалық тәжірибесі мен шеберлігін көрсетіп қана қоймай, сонымен қатар Орталық Азия, Таяу Шығыс және жалпы ислам әлемі арасындағы кең ауқымды мәдени ықпалдастықты да айқын бейнелейді. Жазу типологиясы мен стильдік ерекшеліктерге негізделген бұл талдау шығыс тілдеріндегі қолжазбалар дәстүрінің зияткерлік және көркем кеңістігін қалпына келтіруде палеографиялық зерттеудің маңыздылығын тағы бір мәрте дәлелдейді. Мысалдар көрсету мақсатында, Түркия Жазба Ескерткіштер Мекемесінің сандық кітапханасынан және ҚР Ұлттық кітапханасы сирек кездесетін кітаптар мен қолжазбалар қорынан алынған қолжазба бейнелерін қолдандық. Мақаламыз осы салаға қызығушылық танытушылар мен зерттеушілер үшін пайдалы мағлұмат болатындығына үміт етеміз.

Авторлар үлесі

1-автор: тұжырымдаманы әзірлеу, формалды талдау, зерттеу жүргізу, әдіснаманы әзірлеу, жобаны басқару, материалдарды жинақтау, мақаланың бастапқы нұсқасын жазу, мәтінді тексеру және редакциялау.

2-автор: деректерді жүйелеу, материалдарды жинақтау, зерттеу жүргізу, қаржыландыруды тарту, ресурстармен қамтамасыз ету, нәтижелерді визуализациялау.

References:

- Alashari, D. M., Hamzah, A. R., & Marni, N. (2019). *Islamic art and language as a source of inspiration leading to traditional Arabic calligraphy art*. UMRAN – International Journal of Islamic and Civilizational Studies, 6(3), 33–45. <https://doi.org/10.11113/umran2019.6n3.342>
- Al-Yahyai, F., Al-Amri, M., Heiba, E., & Mansour, H. (2019). Islamic Manuscripts Art in Arabic and Persian Schools: The Artistic and Aesthetic Values. *Art and Design Review*, 7, 89-114. <https://doi.org/10.4236/adr.2019.72009>
- Alparslan, A. (2007). «Nesta'lik», TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/nestalik>.
- Amat, Akbar, Arianne M. Dwyer, Gülnar Eziz, Alexandre Papas, and C.M. Sperberg-McQueen. 2018. *A Handbook of Chaghatay manuscript transcription*. Lawrence, Kansas: Annotating Turki Manuscripts from the Jarring Collection Online (ATMO).
- Buzi, P., & Maniaci, M. (Eds.). (2015). Palaeography. In A. Bausi, P. G. Borbone, F. Briquel-Chatonnet, P. Buzi, J. Gippert, C. Macé, M. Maniaci, Z. Melissakis, L. E. Parodi, & W. Witakowski (Eds.), *Comparative Oriental Manuscript Studies: An Introduction* (pp. 267–277). Hamburg: COMSt. DOI: 10.5281/zenodo.46784
- Çakan, V. (2011, September 28). *Chagatai Turkish and its effects on Central Asian culture*. Osaka University Research Institute for World Languages Journal, (6), 143–158. Osaka University repository. <https://ir.library.osaka-u.ac.jp/>
- Déroche, F. (2005). *Islamic Codicology: An Introduction to the Study of Manuscripts in Arabic Script*. (D. Dussinberre & D. Radzinowicz, Trans.; with contributions by A. Berthier, M. G. Guesdon, B. Guineau, F. Richard, A. Vernay-Nouri, J. Vezin, & M. I. Waley). London: Al-Furqan Islamic Heritage Foundation. (pp. 34, 49, 112). <http://doi.org/10.56656/100099.01>
- Eidipour, P. (2022). *World History Encyclopedia*. Retrieved from https://www.worldhistory.org/Nasta_liq/
- Gacek, A. (2009). *Arabic Manuscripts. A Vademecum for Readers*. Leiden & Boston, E.J. Brill, (*Handbook of Oriental Studies*). pp.184, 166, 164, 162, 249, 186. <https://doi.org/10.4000/beo.1078>

- Gacek, A. (2001). *The Arabic Manuscript Tradition: A Glossary of Technical Terms and Bibliography*. Leiden, The Netherlands: Brill. DOI:10.2307/3087568
- McNair, A. (2019, January 15). *Calligraphy*. In *Oxford Bibliographies*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/obo/9780199920082-0026>
- Шадкам, З., Базаркулова, Б.К. (2016). Шағатай тілі және оның даму кезеңдері. *ҚазҰУ хабаршысы. Шығыстану сериясы*, 74(4). <https://bulletin-orientalism.kaznu.kz/index.php/1-vostok/article/view/780>;
- Шадкам, З., Қыдырбаева Ү.Т. (2019). *Шағатай тіліне кіріспе: Оқу әдістемелік құралы*. Қазақ университеті баспа үйі. Thuluth script // Encyclopaedia Britannica. – URL: <https://www.britannica.com/art/thuluth-script>;
- Sirojiddinov, S., (2018). *Mir ‘Alī Shīr Navā’ī the Great*. Tashkent: The Creative House named after G‘afur G‘ulom.
- Schimmel A. (1990). *Calligraphy and Islamic Culture*. London: I.B. Tauris. (pp. 24–25). <https://dn790001.ca.archive.org/0/items/CalligraphyAndIslamicCulture-AnnemarieSchimmel/Calligraphy%20and%20Islamic%20Culture.pdf>
- Schluessel, E. (2018). *An Introduction to Chaghatay: A Graded Textbook for Reading Central Asian Sources*. Published in the United States of America by Michigan Publishing, pp. 10-14. <https://doi.org/10.3998/mpub.10110094>
- Zahra, F., Shahir, S., (2022). CHARACTERISTICS OF ISLAMIC CALLIGRAPHY: *NASTA‘LŪQ*, PERSIAN CALLIGRAPHY INFLUENCES ON MUGHAL ARCHITECTURE OF 17TH CENTURY. (pp. 83-105). *Hamdard Islamicus Vol. XLVI, No. 2*. <https://doi.org/10.57144/hi.v46i2.657>
- Zhang, J. (2024). *The aesthetic connotation of ancient calligraphy*. *Journal of Contemporary Educational Research*, 8(6), 116–120. <https://doi.org/10.26689/jcer.v8i6.7198>

Авторлар туралы мәлімет:

Сұлтанбаева Нұргүл Дәулетқызы – докторант, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, түріктану және шығыс елдерінің тарихы кафедрасы (Алматы, Қазақстан, e-mail: nur.sultanbayeva@gmail.com).

Шадкам Зубайда – филология ғылымдарының кандидаты, профессор, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, түріктану және шығыс елдерінің тарихы кафедрасы (Алматы, Қазақстан, e-mail: zubaida.68@gmail.com).

Information about the authors:

Sultanbayeva Nurgul – PhD Student at the Department of Turkish Studies and History of Eastern Countries, Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan, e-mail: nur.sultanbayeva@gmail.com).

Shadkam Zubaida – Candidate of Philological Sciences, Professor at the Department of Turkish Studies and History of Eastern Countries, Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan, e-mail: zubaida.68@gmail.com).

Сведения об авторах:

Сұлтанбаева Нургуль Даулетқызы – докторант кафедрасы тюркологии и истории стран Востока, Казахский национальный университет имени аль-Фараби (Алматы, Казахстан, e-mail: nur.sultanbayeva@gmail.com).

Шадкам Зубайда – кандидат филологических наук, профессор кафедры тюркологии и истории стран Востока, Казахский национальный университет имени аль-Фараби (Алматы, Казахстан, e-mail: zubaida.68@gmail.com).

Келін түсті 4 желтоқсан, 2025 жыл
Қабылданды 30 шілде, 2026 жыл

МАЗМҰНЫ – CONTENTS – СОДЕРЖАНИЕ

1-бөлім Шығыс филологиясы	Section 1 Oriental philology	Раздел 1 Восточная филология
Даулет Ф.Н., Апаева С.Х. Концепт 丢脸 (diūliǎn) – «потеря лица» в китайской лингвокультуре: языковая репрезентация и семантическая структура 4		
Son Yujung Korean Language Education as a Foreign Language (KFL) in Kazakhstan: Current Status and Challenges 20		
2-бөлім Шығыс елдерінің тарихы мен саясаты	Section 2 History and politics of the countries of the East	Раздел 2 История и политика стран Востока
Saadullah A. A Critique of the Anthropological Underpinnings of John Rawls' Theory of Justice Regarding the Nature of Social Life: An Eastern-Islamic Philosophical Perspective 32		
Lee Byong Jo Current Status of Korean Studies Infrastructure and Education in the CIS Region: A Focus on Major Central Asian Countries 51		
3-бөлім Шығыс деректануы	Section 3 Oriental source studies	Раздел 3 Восточное источниковедение
Калиева Ш.С., Белтенов Ж.М. Араб қолжазба дәстүріндегі қару-жарақтардағы сакралды мәтіндер 66		
Zhamashev A.Sh., Kurmanaliyeva A.D., Suliaman I., Altuntaş M.C. Tahqiq of Kazakh Steppe Scholars' Arabic Manuscripts: Current Status and Development Prospects 80		
Надирова Г.Е., Муратбекова А.М., Джунисбаев А.А. Цифровизация восточных рукописей Казахстана и реинтерпретация письменного наследия Центральной Азии 96		
Сұлтанбаева Н.Д., Шадкам З. Ортағасырлық Шығыс қолжазбаларының палеографиялық сипаттамасы 110		

Мақаланың мазмұнына автор жауапты.
За содержание статей ответственность несет автор.